

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีในการบังคับโทษจำคุก การลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด และการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเพื่อการจัดการศึกษาผู้ต้องขัง

การบังคับโทษเป็นมาตรการในการดำเนินการเกี่ยวกับการลงโทษผู้กระทำความผิดทางอาญา โดยมีลักษณะเกี่ยวกับโทษจำคุก และโทษหรือวิธีการเพื่อความปลอดภัยที่เป็นการจำกัดเสรีภาพของบุคคล รวมไปถึงการประหารชีวิตก็จัดว่าเป็นการบังคับโทษอย่างหนึ่งเช่นกัน

เมื่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งกระทำความผิดต่อกฎหมายขึ้น ก็จะถูกดำเนินการตามกฎหมาย โดยการฟ้องเป็นคดีและถูกส่งตัวมาพิจารณาคำเนินกระบวนการขึ้นสู่ศาล ส่วนการพิจารณาคดีก็จะปฏิบัติตามแนวทางที่กำหนดไว้ในประมวลกฎหมายพิจารณาความอาญา และการกระทำนั้นจะถูกถ่วงน้ำหนัก ว่าเป็นความผิดต่อกฎหมายที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายอาญาหรือไม่ รวมถึงกฎหมายอื่นที่มีบทกำหนดโทษทางอาญาดูด้วยเช่นกัน และเมื่อกระบวนการพิจารณามาถึงขั้นตอนกำหนดบทลงโทษแก่ผู้กระทำความผิดเหล่านั้น ศาลมักจะใช้ดุลพินิจในการกำหนดบทลงโทษจำคุกหรือบทลงโทษอื่น ส่วนการบังคับโทษนั้นต้องเป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยบังคับโทษจำคุกของประเทศไทย ที่สำคัญคือ พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พุทธศักราช 2479 และกฎกระทรวงซึ่งออกโดยอาศัยอำนาจแห่งพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว และบทบัญญัติในภาค 7 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา อันว่าด้วย อกยโทษ เปลี่ยนโทษหนักเป็นโทษเบาและลดโทษ ก็เป็นบทบัญญัติของกฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษ¹

การบังคับโทษทางอาญาของไทยมีหลักการที่สำคัญโดยมุ่งเน้นในการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิด และในขณะเดียวกันก็มีการลงโทษผู้กระทำผิดเพื่อตัดโอกาสในการกระทำความผิดอีกโดยเห็นได้จากการบังคับโทษจำคุกเป็นการลงโทษหลักของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา

¹ คณิต ฅ นร, กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, พิมพ์ครั้งที่ 8 (กรุงเทพมหานคร : วิญญูชน, 2555) น. 45.

2.1 ความหมายของการบังคับโทษและวัตถุประสงค์ของการลงโทษทางอาญา

2.1.1 ความหมายของการบังคับโทษ

“การบังคับโทษ” ตรงกับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “Penalty” ซึ่งมีการให้นิยามความหมายว่า เป็นการลงโทษที่มีการกำหนดโทษผู้กระทำความผิด ไม่ว่าจะเป็นการลงโทษจำคุกในเรือนจำ หรือการปรับและวิธีอื่น ๆ รวมถึงการลงโทษเป็นจำนวนเงินที่พิจารณาตามความเสียหายของแต่ละความผิดที่ได้กระทำกับรัฐหรือพลเรือน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการชดเชยให้กับคู่กรณีฝ่ายที่ได้รับความเสียหายและการสูญเสียจากการกระทำความผิดอันเป็นอาชญากรรมที่เกิดขึ้น²

ส่วนคำว่า “การบังคับโทษจำคุก” เป็นมาตรการในการดำเนินการเกี่ยวกับโทษจำคุก และโทษหรือวิธีการเพื่อความปลอดภัยที่เป็นการจำกัดเสรีภาพของบุคคล ซึ่งการบังคับโทษต้องเป็นไปตาม “กฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษ” (Strafvollzugsrecht หรือ Prison Law)

กฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษจำคุกของประเทศไทยที่สำคัญคือ พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ.2479 และกฎกระทรวงซึ่งออกโดยอาศัยอำนาจพระราชบัญญัตินี้³ ซึ่งการนำคนเข้ามาอยู่ในอำนาจรัฐนั้นจำเป็นต้องมีเหตุผลว่า “การจำกัดเสรีภาพเขาผู้นั้นจะมีผลเป็นการแก้ไขความคิดพฤติกรรมเสียได้” โดยต้องคำนึงถึงว่าการจำกัดอิสรภาพจะสามารถที่จะสร้างทัศนคติใหม่ที่ดีและ จิตสำนึกที่ดี พร้อมทั้งเปลี่ยนพฤติกรรมที่บกพร่องเป็นพฤติกรรมที่อยู่ภายใต้ระเบียบสังคมและอยู่ภายใต้การกระทำที่ไม่ขัดต่อกฎหมายอาญาได้ ซึ่งต้องมีแผนบังคับโทษรายบุคคลที่กำหนดมาตรการต่าง ๆ ที่ใช้ขัดเกลาและเสริมสร้างศักยภาพการดำรงชีวิตและปรับเปลี่ยนบุคลิกภาพใหม่ให้เกิดขึ้นกับผู้กระทำความผิดนั้นได้⁴

2.1.2 มาตรการบังคับทางอาญา

ศาสตราจารย์ คณิต ณ นคร อธิบายไว้ว่า⁵ “ในการที่ศาลจะใช้ดุลพินิจกำหนดมาตรการบังคับทางอาญา กับผู้กระทำความผิดใดความผิดหนึ่ง ศาลจะพิจารณากำหนดดังต่อไปนี้

- (1) กำหนดชนิดของมาตรการบังคับทางอาญา
- (2) กำหนดความหนักเบาของมาตรการบังคับทางอาญา ที่ได้กำหนดตาม ข้อ (1) และ
- (3) กำหนดการบังคับใช้มาตรการบังคับทางอาญา ตามที่ได้กำหนดตาม ข้อ (2) นั้น”

² ธาณี วรภัทร์, กฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษจำคุก, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : วิญญูชน, 2555), น. 19.

³ ธาณี วรภัทร์, กฎหมายราชทัณฑ์, (กรุงเทพมหานคร : วิญญูชน, 2558), น. 48.

⁴ เพ็งอ้าง, น. 53.

⁵ คณิต ณ นคร, กฎหมายอาญาภาคทั่วไป, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพมหานคร : วิญญูชน, 2556), น. 493.

จากการพิจารณาการกำหนดดังกล่าวจะเห็นได้ว่าดุลพินิจในการกำหนดโทษไม่ได้หมายความว่า การกำหนดเฉพาะเรื่องโทษว่าควรจะใช้โทษชนิดใด หนักเบาแค่ไหน แต่หมายความว่า รวมถึงการกำหนดใช้มาตรการบังคับทางอาญาต่าง ๆ ที่มีอยู่ในกฎหมาย เช่น วิธีการเพื่อความปลอดภัย รวมตลอดถึงการกำหนดว่าจะใช้มาตรการบังคับทางอาญานั้น ๆ อย่างไร ด้วยเหตุนี้ ดุลพินิจในการกำหนดโทษ หมายถึง การรอการลงโทษ การรอการกำหนดโทษ การยกโทษ⁶ และอื่น ๆ ด้วย

และการใช้ดุลพินิจในการกำหนดโทษ จึงต้องคำนึงถึงวัตถุประสงค์ของการลงโทษ กล่าวคือ การลงโทษต้องกระทำให้มีผลเป็นการป้องกันบุคคลทั่ว ๆ ไปไม่ให้กระทำความผิด เช่นเดียวกันขึ้นอีก ในทางเดียวกันการลงโทษต้องเข้าถึงการป้องกันทั่วไป และต้องเป็นการป้องกันผู้กระทำความผิดนั้นเองไม่ให้มากระทำความผิดซ้ำอีกอันเป็นการป้องกันพิเศษ เท่ากับว่าการใช้ดุลพินิจในการกำหนดโทษต้องใช้ “หลักความชั่ว” กับหลัก “การป้องกันทั่วไป” และหลัก “การป้องกันพิเศษ” เป็นเกณฑ์ ซึ่งจะต้องกระทำให้เหมาะสมกับตัวผู้กระทำความผิดเป็นคน ๆ ไป⁷

ศาสตราจารย์ ดร.หยุด แสงอุทัย ได้อธิบายเรื่องเกี่ยวกับมาตรการบังคับทางอาญาในเรื่องเกี่ยวกับ “การป้องกันทั่วไป” และ “การป้องกันพิเศษ” ไว้ว่า⁸

“การป้องกันทั่วไป” เป็นวัตถุประสงค์ของการลงโทษประการหนึ่งที่ได้รับการยอมรับในทางกฎหมายอาญา กล่าวคือ เป็นการใช้โทษเพื่อการข่มขู่ผู้อื่นมิให้กระทำความผิดในทำนองเดียวกันนั้น หรือเพื่อให้เป็นแบบอย่างซึ่งบังคับจิตใจบุคคลทั่วไปที่คิดกระทำความผิดอย่างเดียวกันให้งดเว้นความคิดนั้น ๆ เสีย

“การป้องกันพิเศษ” ก็เป็นวัตถุประสงค์อีกประการหนึ่งของกฎหมายอาญาที่จะป้องกันมิให้ผู้กระทำความผิดนั้นกระทำความผิดในลักษณะเดียวกันนั้นซ้ำอีก ทั้งนี้โดยการลงโทษผู้นั้น หรือโดยการใช้วิธีการเพื่อความปลอดภัย

“โทษ” คือเครื่องมือที่ถูกกำหนดขึ้นตามกฎหมาย กล่าวคือ เป็นวิธีการที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อใช้กับมนุษย์ด้วยกันที่มีความประพฤติฝ่าฝืนหรือล่วงละเมิดต่อระเบียบสังคมที่มีฐานะเป็นกฎหมายอาญา อันเป็นการกระทำที่มีผลต่อคุณธรรมทางกฎหมายของบุคคลหรือคุณธรรมทาง

⁶ มาตรา 55 ประมวลกฎหมายอาญา

⁷ คณิต ฒ นกร. อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 5. น. 495.

⁸ ธาณี วรภัทร์, “มาตรการบังคับทางอาญากับดุลพินิจในการกำหนดโทษ,” วารสารนิติศาสตร์ปริทัศน์ พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, เล่ม 2, ปีที่ 2, น. 47. (พฤศจิกายน—มกราคม 2556-2557).

กฎหมายส่วนรวม มีผลตอบสนองต่อเหยื่อผู้ได้รับความเสียหาย ตลอดทั้งสมาชิกในสังคม และเพื่อให้มีผลในการรักษาความสงบเรียบร้อยและการดำรงชีวิตปกติในสังคม

ดังนั้น “โทษ” โดยธรรมชาติของตัวมันเองจึงต้องสร้างความเกรงกลัวให้เกิดกับผู้ต้องโทษได้หรือให้น้ำหนักทางความคิดต่อผู้ที่กระทำความผิดว่า เขาจะได้รับผลร้ายมากกว่าในการกระทำละเมิดต่อบทบัญญัติกฎหมายอาญานั้น ไม่ว่าในทางทรัพย์สิน อิสรภาพ ชีวิต ฯลฯ ก็ตาม เช่นนี้ การใช้ “โทษ” จึงต้องตอบสนองต่อสังคมว่าโทษจะนำมาใช้กับบุคคลใด ๆ ได้เมื่อมีการกระทำความผิดกฎหมายอาญา โดยจะต้องถูกกำหนดให้สัมพันธ์กับสภาพบริบทของสังคมนั้นและผ่านกระบวนการพิจารณาและการลงโทษที่บริสุทธิ์ยุติธรรม

มาตรการบังคับทางอาญาของไทยนั้น เป็นไปตามบทบัญญัติมาตรา 2 แห่งประมวลกฎหมายอาญาที่กำหนดว่า บุคคลจะต้องรับโทษในทางอาญาต่อเมื่อได้กระทำความผิด และความผิดนั้นมีบทกฎหมายกำหนดไว้ว่าเป็นความผิด และมีบทลงโทษหากฝ่าฝืนกระทำความผิดนั้นขึ้น ซึ่งตามหลัก “ไม่มีความผิด ไม่มีโทษ ไม่มีกฎหมาย” (*nullum crimen, nulla poena sine lege*) หลักนี้ ทางวิชาการ เรียกว่า “หลักไม่มีโทษไม่มีกฎหมาย” อันเป็น “หลักประกันในกฎหมายอาญา”

“วิธีการเพื่อความปลอดภัย” เป็นมาตรการบังคับทางอาญา ที่เกิดขึ้นใหม่ในกฎหมายอาญาของไทย และเป็นมาตรการบังคับทางอาญารูปแบบหนึ่งที่มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่า “โทษ” เพราะบางกรณีการใช้โทษหรือการใช้โทษอย่างเดียวนั้นไม่เพียงพอที่จะเป็นหลักประกันต่อสังคมได้ว่าความปลอดภัยได้จริงแท้⁹ ซึ่งวิธีการเพื่อความปลอดภัย ตามประมวลกฎหมายอาญามี 5 ประเภท ตามมาตรา 39 โดยบัญญัติว่า

“มาตรา 39 วิธีการเพื่อความปลอดภัย มีดังนี้

- (1) กักกัน
- (2) ห้ามเข้าเขตกำหนด
- (3) เรียกประกันทัณฑ์บน
- (4) คุ่มตัวไว้ในสถานพยาบาล
- (5) ห้ามประกอบอาชีพบางอย่าง”

แต่ในกฎหมายอื่น ๆ ก็ยังได้มีประเภทของวิธีการเพื่อความปลอดภัยอีก จึงทำให้วิธีการเพื่อความปลอดภัยมีมากกว่า 5 ประเภท เช่น

⁹ คณิต ณ นคร, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 5, น. 469.

ตามพระราชบัญญัติจราจรทางบก พ.ศ.2522 มาตรา 162 บัญญัติว่า

“ในคดีที่ผู้ขับขี่ต้องคำพิพากษาถึงที่สุดว่าได้กระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ หรือกฎหมายอันเกี่ยวกับรถนั้น ๆ นอกจากจะได้รับโทษตามบทบัญญัติดังกล่าวแล้วถ้าความปรากฏแก่ศาลว่า หากให้ผู้ขับขี่นั้นขับรถต่อไปอาจเกิดภัยอันตรายแก่บุคคลหรือทรัพย์สินของผู้อื่น ศาลมีอำนาจสั่งพักใช้หรือเพิกถอนใบอนุญาตขับขี่ของผู้ขับขี่ได้” เป็นต้น

2.1.3 วัตถุประสงค์ของการลงโทษทางอาญา

การลงโทษเป็นการปฏิบัติกรอย่างหนึ่งที่ทำให้ผู้ที่ได้รับการปฏิบัตินั้นต้องได้รับผลร้าย เนื่องมาจากการที่บุคคลผู้นั้นได้ฝ่าฝืนแนวปฏิบัติอันเป็นกติกาของสังคม โดยที่รัฐจะเป็นผู้ทำหน้าที่จัดการให้ผู้กระทำความผิดได้รับผลร้ายนั้น ๆ การลงโทษเป็นรูปแบบหนึ่งของการป้องกันสังคมจากผู้กระทำความผิด ทั้งนี้แบ่งออกเป็น “การป้องกันทั่วไป” และ “การป้องกันพิเศษ”¹⁰

1. “การป้องกันทั่วไป” กล่าวคือ ลงโทษการกระทำที่ละเมิดต่อกฎหมายเพื่อให้ผู้กระทำความผิดทราบว่าได้กระทำในสิ่งที่สังคมไม่ยอมรับและให้บุคคลอื่นเห็นว่าหากมีการกระทำเช่นนี้เกิดขึ้น การกระทำนั้นก็จะไม่เป็นที่ยอมรับ บุคคลย่อมจักต้องได้รับโทษจากการกระทำที่ผิดต่อกฎหมาย

2. “การป้องกันพิเศษ” กล่าวคือ เป็นการป้องกันมิให้ผู้กระทำความผิดกลับมาก่ออันตรายต่อสังคมอีกในอนาคต โดยการใช้มาตรการฟื้นฟูและป้องกันประเภทต่าง ๆ

มีวัตถุประสงค์ให้ผู้ได้รับโทษรู้สึกสำนึกว่าการกระทำของตนเป็นการกระทำผิดอันเป็นพฤติกรรมที่ตนในสังคมส่วนใหญ่ไม่ประสงค์ให้เกิดเหตุการณ์เช่นนั้น ต้องเข้าสู่กระบวนการแก้ไขพฤติกรรมมนุษย์ เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ไม่ดีนั้นให้หมดไป ในทางทฤษฎี แนวคิดการลงโทษผู้กระทำความผิดอธิบายวัตถุประสงค์ของการลงโทษที่สำคัญ พอจะอธิบายได้ดังนี้¹¹

(1) การลงโทษเพื่อเป็นการทดแทน (Retribution)

เป็นการลงโทษที่ใช้มาตรการบนหลักพื้นฐานที่ว่า ใครกระทำชั่วไว้เช่นไรย่อมได้รับผลชั่วไว้เช่นนั้น ดังสุภาษิตที่ว่า “ตาต่อตา ฟันต่อฟัน” ซึ่งตรงกับหลักตามพุทธศาสนาที่ว่า กรรมใดใครก่อก็ย่อมได้รับผลกรรมเช่นนั้น การลงโทษเพื่อเป็นการทดแทน เป็นการตอบสนองที่สาสมกับการกระทำ จึงเป็นการกำหนดสมดุลของการกระทำชั่วกับสิ่งที่ผู้กระทำจะได้รับ เท่ากับว่าก่อเหตุกระทำ

¹⁰ ธานี วรภัทร์, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 2, น. 33-34.

¹¹ ธานี วรภัทร์, หลักกฎหมายมาตรการบังคับทางอาญา, (กรุงเทพมหานคร : วิญญูชน, 2557), น. 56-60.

ความผิดในลักษณะใด ผลที่ได้รับคือโทษที่สาสมกับความผิดนั้นซึ่งต้องได้รับเป็นการทดแทนที่เท่าเทียมกัน

อาจารย์นัทธี จิตสว่าง ได้ให้ความเห็นไว้เกี่ยวกับวัตถุประสงค์ในการลงโทษเพื่อแก้แค้นทดแทน กล่าวคือ¹²

1) การลงโทษเพื่อแก้แค้นทดแทนไม่ได้มองถึงประโยชน์ในอนาคต คือไม่ได้พิจารณาถึงว่าการลงโทษนั้นจะมีผลในการป้องกันไม่ให้มีการกระทำความผิดเกิดขึ้นอีกหรือไม่ การลงโทษเพื่อทดแทนมิได้ทำให้เกิดผลอะไรกลับคืนมา

2) การลงโทษเพื่อแก้แค้นทดแทนไม่ได้คำนึงถึงความจำเป็นของสังคม แต่คำนึงถึงความเหมาะสมของโทษกับความผิดที่กระทำ ฉะนั้นเมื่อได้ลงโทษผู้กระทำความผิดตามอัตราโทษแล้ว ก็ต้องปล่อยตัวออกมาทั้ง ๆ ที่ยังเป็นอันตรายต่อสังคมอยู่ หรือเช่นกรณี การตัดมือผู้กระทำความผิดฐานลักทรัพย์ สังคมจะไม่ได้อะไรจากการลงโทษดังกล่าว นอกจากคนพิการที่สังคมจะต้องเป็นภาระเลี้ยงดูต่อไป

3) เป็นการยากที่จะวัดขนาดความรุนแรงของโทษกับความผิดว่ามีความเท่าเทียมกันจริงหรือไม่ เพราะในสภาพความเป็นจริง สังคมยังไม่สามารถมีมาตรการใดๆ ที่จะลงโทษให้ได้สัดส่วนกับความผิดอย่างแท้จริงได้ เช่นกรณีการลักทรัพย์ การจะลงโทษอย่างไรจึงจะสาสม หากจะใช้โทษจำคุกจะต้องจำคุกกี่ปีจึงจะทดแทนกันได้เป็นเรื่องของความรู้สึก ทั้งสิ้น ยังไม่มีมาตรฐานใดๆ ที่จะวัดได้ว่าทดแทนกันได้ ปัญหาจึงเกิดว่าผู้กระทำความผิดถูกลงโทษอย่างยุติธรรมหรือผู้เสียหายได้รับการตอบแทนที่ยุติธรรมหรือไม่

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้เอง ประกอบกับสังคมมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นและมีการเชิดชูสิทธิมนุษยชนมากขึ้น ทำให้วัตถุประสงค์ในการลงโทษเพื่อการแก้แค้นทดแทนลดความสำคัญลงในปัจจุบัน แต่ก็ยังคงมีอยู่ ทั้งนี้เพราะยังสอดคล้องกับความรู้สึกของผู้เสียหายและประชาชนทั่วไปในการ ที่จะให้ผู้กระทำความผิดได้รับการลงโทษเพื่อทดแทนให้สาสมกัน

(2) การลงโทษเพื่อเป็นการข่มขู่ (Deterrence)

การลงโทษจะคำนึงถึงแต่เพียงผลของการลงโทษต่อตัวผู้กระทำความผิดเท่านั้นไม่ได้ แต่ต้องคำนึงถึงผลต่อประชาชนเป็นส่วนรวมด้วย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ 2 ประการ¹³ คือ

¹² นัทธี จิตสว่าง, หลักทฤษฎีอาญา: หลักการวิเคราะห์ระบบงานราชทัณฑ์, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพิบูลสงเคราะห์, ม.ป.ป.), น. 24-25.

¹³ ธาณี วรภัทร์, อ่วงแล้ว เชิงอรรถที่ 2, น. 35-36.

1. มีผลแก่ตัวผู้กระทำความผิด ทำให้ผู้กระทำความผิดซึ่งถูกลงโทษมีความเช็ดหลาบไม่กล้ากระทำอีก

2. เป็นตัวอย่างให้กับคนทั่วไปเห็นว่า เมื่อกระทำความผิดแล้วจะต้องได้รับโทษ เพื่อคนทั่วไปจะได้ทราบจะได้เกรงกลัวไม่กล้ากระทำความผิดขึ้นบ้าง ทำให้เกิดความยับยั้งชั่งใจไม่กล้ากระทำความผิดแบบนั้นอีก

การที่จะทำให้การลงโทษมีผลในการข่มขู่ จะต้องทำให้การลงโทษนั้น เร็ว เจฟฟอรีย์ กล่าวไว้ว่า จะต้องมีความแน่นอน รวดเร็ว เสมอภาค และโทษที่เหมาะสม กล่าวคือมีลักษณะ 4 ประการ¹⁴

1) การลงโทษต้องมีความแน่นอนใน การนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษ กล่าวคือเมื่อมีการกระทำความผิดเกิดขึ้นแล้วจะต้องทำให้ผู้กระทำความผิดมีโอกาสหลุดรอดจากการถูกจับกุมลงโทษไปได้ยาก ซึ่งจะมีผลในการข่มขวัญและยับยั้งให้คนทั่วไปและผู้กระทำความผิดเกิดความเกรง กลัวไม่กล้าเสี่ยงกระทำความผิดขึ้นอีก เพราะทำผิดแล้วต้องถูกจับก็ไม่คุ้มค่า

2) การลงโทษจะต้องกระทำได้อย่างรวดเร็ว เมื่อมีการกระทำความผิดเกิดขึ้นแล้วจะต้องสามารถนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษได้อย่างรวดเร็วให้ “เห็นผลทันตา” จึงจะทำให้ผู้กระทำความผิดและคนทั่วไปเห็นเป็นตัวอย่างว่าเมื่อกระทำความผิดแล้วจะได้รับผลร้ายเช่นไร ในทางตรงกันข้าม หากมีการกระทำความผิดเกิดขึ้นแล้ว อีก 3 ปีต่อมา จึงจะสามารถจับกุมตัวผู้กระทำความผิดได้ หรืออีก 5 ปีต่อมา กว่าศาลจะลงโทษผู้กระทำความผิด ก็จะทำให้คนทั่วไปลืมถึงเรื่องราวการกระทำความผิดที่เกิดขึ้น และทำให้การลงโทษไม่มีผลในการข่มขวัญยับยั้งเพราะไม่เห็นผลทันตา ดังนั้น หากเป็นกรณีการกระทำความผิดในคดีที่สะท้อนขวัญประชาชนหรือคดีที่ประชาชนให้ความสนใจ กระบวนการยุติธรรมโดยตำรวจ อัยการ ศาล อาจร่วมมือกันในการเร่งดำเนินคดี เพื่อให้ผู้ต้องหาได้รับการพิจารณาตัดสินโดยเร็ว ก็จะทำให้การลงโทษมีผลในการข่มขวัญยับยั้งมากขึ้น

3) การลงโทษต้องมีความเสมอภาค โดยผู้ที่กระทำความผิดจะต้องถูกลงโทษ เท่าเทียมกันไม่มีการเลือกปฏิบัติ ซึ่งจะมีผลให้ผู้กระทำความผิดหรือผู้ที่คิดจะทำผิดไม่มีโอกาสแก้ตัว หรือหาทางหลีกเลี่ยงหรือหาข้อยกเว้นจากการถูกลงโทษถ้าทำผิด การลงโทษจึงจะมีผลในการข่มขวัญยับยั้ง หากเมื่อมีการกระทำความผิดแล้วบางคนได้รับโทษ บางคนมีข้อยกเว้น ก็จะทำให้การลงโทษไม่ศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ต่างหาช่องทางที่จะหลบหลีก หรือหาข้อยกเว้นที่ไม่ต้องรับโทษทำให้ไม่มีความเกรงกลัวต่อโทษ

¹⁴ นพธิ จิตสว่าง, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 12, น. 26-27.

4) การลงโทษจะต้องมีบทลงโทษที่เหมาะสมและหักเหกับความผิด หากบทลงโทษเบาเกินไปไม่ได้สัดส่วนกับการกระทำผิด ก็จะทำให้ผู้กระทำผิดและคนทั่วไป ไม่เกิดความเกรงกลัว และค้ำค่าที่จะเลี่ยงกระทำผิด แต่หากบทลงโทษหนักเกินไป ก็จะทำให้ผู้กระทำผิดพยายามปกปิด การกระทำผิดของตนเอง โดยการทำร้ายเหยื่อหรือทำให้เหยื่อได้รับผลร้ายมากขึ้น เช่น หากใช้โทษประหารชีวิตกับการปล้นหรือข่มขืนจะกระตุ้นให้มีการปล้นแล้วฆ่าเจ้าทุกข์หรือข่มขืนแล้วฆ่ามากขึ้นเพื่อปกปิดการกระทำผิดของตนเองเพราะโทษเท่า กัน ในขณะที่เดียวกันกระบวนการยุติธรรมจะต้องทำงานหนักมากขึ้นในการนำตัวผู้กระทำผิดมาลงโทษ เพราะยังมีโทษหนักยังต้องมีการพิสูจน์หรือมีพยานหลักฐานที่ชัดเจน ศาลจึงจะส่งลงโทษ หากพยานหลักฐานหรือการฟ้องร้องดำเนินคดีไม่รัดกุมพอก็จะเป็นโอกาสให้ผู้กระทำผิดหลุดรอดจากการถูกลงโทษไปได้ ดังนั้น โทษจึงต้องมีความเหมาะสมและหักเหกับการกระทำผิด จึงจะมีผลในการข่มขวัญยับยั้ง

(3) การลงโทษเพื่อเป็นการตัดโอกาสกระทำความผิดได้อีก (Incapacitation)

เป็นการลงโทษที่ทำให้ผู้กระทำความผิดหมดโอกาสกระทำความผิด อาจได้แก่ การจำคุกผู้กระทำความผิดไว้ตลอดชีวิต จำคุกมีกำหนดเวลา การประหารชีวิต เป็นต้น โดยมีมุ่งทำให้ผู้กระทำความผิดออกจากสังคมเป็นการชั่วคราวหรือถาวรก็ตาม อันเป็นการป้องกันให้สังคมเกิดความสงบสุขและปลอดภัย ไม่ต้องหวาดระแวงภัยจากบุคคลนั้นอีกต่อไป การลงโทษเพื่อเป็นการตัดโอกาสกระทำความผิด มีวัตถุประสงค์ที่คล้ายกับวัตถุประสงค์ของการลงโทษเพื่อการข่มขู่ คือ เพื่อการป้องกันอาชญากรรม แต่แตกต่างกันว่า หลักการของการลงโทษเพื่อการข่มขู่ นั้น มุ่งให้เกิดความเกรงกลัวไม่กระทำความผิดขึ้นอีก

(4) การลงโทษเพื่อเป็นการปรับปรุงแก้ไข (Rehabilitation)

เป็นแนวคิดของสำนักอาชญาวิทยาปฏิฐานนิยม (Positive School) ซึ่งเชื่อในเรื่องเกี่ยวกับเจตจำนงกำหนด (Determinism) กล่าวคือ การกระทำของมนุษย์ถูกกำหนดจากปัจจัยต่าง ๆ มนุษย์ไม่สามารถเลือกกระทำได้อย่างอิสระ ใช้เหตุผลในการเลือก แต่มนุษย์ถูกกดดัน หลอหลอมจากสิ่งแวดล้อมและปัจจัยต่างๆ จนมีบุคลิกภาพที่บกพร่องและหันไปสู่การกระทำผิด ดังนั้น การกระทำของมนุษย์เป็นผลมาจากปัจจัยหลายอย่างรวมกัน ได้แก่ ปัจจัยทางจิตวิทยา ปัจจัยทางชีวภาพ และปัจจัยเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม ปัจจัยเหล่านี้อยู่นอกเหนือการควบคุมของมนุษย์ ดังนั้น การกระทำความผิดจึงเกิดจากปัจจัยหลายอย่างร่วมกันด้วย ซึ่งอาจแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล การลงโทษจึงไม่ควรมุ่งเน้นที่การกระทำความผิดเป็นหลัก แต่ควรพิจารณาจากสาเหตุที่ทำให้เกิดการกระทำผิดและการแก้ไขไปที่สาเหตุนั้น

การลงโทษเพื่อปรับปรุงแก้ไขผู้กระทำผิด จึงเน้นที่ตัวผู้กระทำผิดมากกว่าการกระทำผิด โดยการเน้นการศึกษาผู้กระทำผิดเป็นรายบุคคลหรือการจำแนกลักษณะ เพื่อหา สาเหตุการกระทำผิดและแนวทางแก้ไข ดังนั้น ระยะเวลาของการลงโทษขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้กระทำผิดที่จะแก้ไขตนเอง¹⁵

และ เพื่อจะป้องกันไม่ให้บุคคลที่ได้กระทำความผิดมาแล้วกลับมากระทำความผิดซ้ำอีก พยายามหาทางให้ผู้กระทำความผิดเกิดความยับยั้งชั่งใจ ทำให้เกิดจิตสำนึกแห่งการกระทำที่เคยกระทำความผิดแล้ว โดยแนวคิดนี้เห็นว่าการทำให้ผู้กระทำผิดได้รับความยากลำบาก หรือได้รับผลร้ายด้วยการลงโทษแต่เพียงอย่างเดียวไม่น่าจะทำให้ประพฤติดีขึ้นได้ กอปรกับเห็นว่าการลงโทษเพื่อการข่มขู่ ไม่มีผลเป็นการป้องกัน ทำให้ผู้กระทำผิดที่ได้รับโทษมาแล้ว กลับมากระทำความผิดซ้ำอีก จึงไม่สามารถทำให้กลับตัวมาเป็นคนดีต่อสังคมได้ ซึ่งในวัตถุประสงค์ของการลงโทษเพื่อปรับปรุงแก้ไขนี้ มุ่งเพื่อบำบัด พื้นฟูพฤติกรรมของบุคคล โดยมุ่งผลระยะยาว และสร้างจิตสำนึก รวมถึงให้โอกาสแก่ผู้กระทำผิดสามารถดำรงชีวิตได้อย่างปกติเมื่อกลับเข้าสู่สังคม

อาจารย์นที จิตสง่า ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับอุปสรรคของแนวคิดการลงโทษเพื่อการปรับปรุงแก้ไขผู้กระทำความผิดไว้ กล่าวคือ¹⁶

1) ผู้กระทำผิดบางส่วนเปรียบเสมือนกับแก้วที่แตกไปแล้วยากต่อการที่จะมาต่อให้เหมือนเดิมเพราะได้สูญเสียบุคลิกภาพไปแล้วโดยถูกหล่อหลอมและขัดเกลาให้มี บุคลิกลักษณะเช่นนั้นมาเป็นเวลานาน แต่ใช้เวลาในเรือนจำไม่นาน เพื่อที่จะแก้ไขฟื้นฟูให้ฟื้นคืนกลับมา และให้ปรับตัวเข้ากับคนโดยทั่วไปในสังคมนั้นเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก

2) การลงโทษเพื่อการแก้ไขขัดกับความรู้ลึกของคนในสังคมว่าผู้กระทำผิดไม่ควรได้รับการปฏิบัติที่ดีกว่าคนทั่วไป ตามหลักของเจเรมี เบนเทม (Jeremy Bentham) ที่เรียกว่า “หลักการได้รับประโยชน์ที่น้อยกว่า” (Principle of less eligibility) ทั้งนี้เพราะคนโดยทั่วไปจะเห็นว่าเป็นการไม่เป็นธรรมที่ผู้กระทำผิดจะได้รับ ประโยชน์มากกว่าคนสุจริตโดยทั่วไป เช่น ผู้กระทำผิดจะได้รับ การอบรมแก้ไขฝึกวิชาชีพ สวัสดิการ อาหาร ที่อยู่อาศัย ตลอดจนการจัดการศึกษา การหางาน ในขณะที่คนโดยทั่วไปในสังคมอีกจำนวนมากไม่ได้รับบริการดังกล่าว ความรู้ลึกของคนทั่วไปดังกล่าวเห็นได้ว่าขัดกับหลักของการแก้ไขฟื้นฟู

¹⁵ นที จิตสง่า, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 12, น. 29.

¹⁶ เพิ่งอ้าง, น. 30-31.

3) การแก้ไขฟื้นฟูเหมาะสำหรับผู้กระทำผิดบางประเภทเท่านั้น เช่น ผู้กระทำผิดครั้งแรก ซึ่งได้กระทำผิดไปเพราะอารมณ์ชั่ววูบหรือโดยพลั้งพลาด หรือทำไปเพราะความจำเป็นการแก้ไขฟื้นฟูไม่ทำให้กระทำผิดซ้ำขึ้นอีกย่อมมีทางทำสำเร็จได้มาก แต่สำหรับผู้กระทำผิดที่เคยกระทำผิดและถูกลงโทษมาหลายครั้งแล้ว หรือพวกอาชญากรอาชีพหรือพวกทำผิดติดนิสัย โอกาสที่จะแก้ไขฟื้นฟูให้กลับตัวจะยอมเป็นไปได้น้อย ดังนั้น การแก้ไขฟื้นฟูจึงไม่สามารถจะทำให้ผู้กระทำผิดกลับตัวได้ทุกกรณีไป

4) การแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดในเรือนจำ จะทำให้ผู้กระทำผิดได้รับ トラบาปกลายเป็นคนใจสู้ดีตระวาง เมื่อพ้นโทษออกไปก็จะไม่ได้รับการยอมรับจาก สังคม จึงต้องไปคบหาสมาคมกับพวกเดียวกันที่ยอมรับและกลับเข้ามาในเรือนจำใหม่¹⁷

อย่างไรก็ตาม แม้การลงโทษเพื่อปรับปรุงแก้ไขจะมีข้อจำกัดอยู่หลายประการ แต่ก็เป็นที่วัตถุประสงค์ที่ได้รับการยอมรับและปฏิบัติอยู่ในหน่วยงานราชทัณฑ์โดยทั่วไป และจะต้องทำควบคู่ไปกับหลักการจำแนกลักษณะผู้กระทำผิด เพื่อแยกคนที่สมควรแก้ไขฟื้นฟูมาดำเนินการอย่างจริงจัง ทั้งนี้ โดยผสมผสานไปกับวัตถุประสงค์ข้ออื่น ๆ

2.2 วัตถุประสงค์ของการบังคับโทษจำคุก

วัตถุประสงค์ของการบังคับโทษจำคุกจะแตกต่างกับวัตถุประสงค์ของการลงโทษที่เน้นการปฏิบัติตามคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาล โดยวัตถุประสงค์ของการบังคับโทษจำคุกเป็นการพัฒนาการมาจากแนวคิดการลงโทษในอดีตซึ่งสามารถเปลี่ยนแปลง เข้าสู่แนวคิดใหม่ที่มุ่งต่อการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพตลอดจนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มากขึ้น ปรับเปลี่ยน บำบัดฟื้นฟูหรือแก้ไขพฤติกรรมของบุคคลที่บกพร่องในเรื่องต่าง ๆ จนทำให้เป็นสาเหตุในการก่อการกระทำผิดกฎหมายอาญา อันมีลักษณะเป็นกติกาสังคม ทำให้ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับสังคมปกติได้ จึงมีความจำเป็นที่ต้องนำบุคคลลักษณะดังกล่าวนี้ ไปบำบัดแก้ไขปรับปรุงซ่อมแซม และยกระดับความคิด สภาวะทางจิตใจและพฤติกรรมต่าง ๆ ที่บกพร่องจากการดำรงชีวิตที่ผิด ให้กลับมามีอยู่ในระดับการใช้ชีวิตในรูปแบบอย่างคนปกติในสังคมนั้น ๆ ได้ โดยวัตถุประสงค์ของการบังคับโทษที่ดีและสำคัญมีดังต่อไปนี้

¹⁷ นที จิตสง่า, “วัตถุประสงค์ในการลงโทษ,” สืบค้นเมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2558, จาก

2.2.1 เพื่อให้มีการดำรงชีวิตอนาคตโดยปราศจากการกระทำความผิดและมีความรับผิดชอบต่อสังคม¹⁸

วัตถุประสงค์ข้อนี้มุ่งเน้นการดำรงชีวิตในอนาคตโดยปราศจากการกระทำความผิด และให้ความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งเป็นข้อที่สำคัญที่สุดและตรงกับความเป็นจริงในการบังคับโทษในทัณฑสถานที่ว่า “เมื่อมีการลงโทษจำคุกผู้กระทำความผิดครบระยะเวลาแล้ว ผู้นั้นจะออกมาดำรงชีวิตร่วมกับผู้อื่นในสังคมปกติอีกครั้ง” ดังนั้นในหลายประเทศในโลก เช่น ประเทศญี่ปุ่น สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ประเทศอังกฤษ เป็นต้น ต่างมีกฎหมายและหรือแนวนโยบายในการลงโทษจำคุกที่จะต้องหลีกเลี่ยงผลเสียกับบุคคลในการบังคับโทษจำคุก กล่าวคือ ต้องไม่ทำลายบุคลิกภาพของคนปกติและต้องสอดคล้องกับหลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญอยู่บนพื้นฐานของการบังคับโทษ หลักการความใกล้เคียงของชีวิตภายในและภายนอกเรือนจำ เพราะนักโทษทุกคนมีโอกาสกลับเข้าสู่สังคมอีกครั้ง หากการจำคุกทำลายบุคลิกภาพของคนให้เสียไป การฟื้นฟูก็จะทำไม่ได้ผล สุดท้ายสังคมก็จะได้รับความเสียหายอีกต่อไป¹⁹

การลงโทษอย่างมีเหตุผลที่เป็นภาวะวิสัย ย่อมไม่ลงโทษเพียงเนื่องจากว่าได้มีการกระทำความผิดขึ้นเท่านั้น เพราะสิ่งใดที่เกิดขึ้นแล้วไม่อาจแก้ไขให้กลับเป็นดังเดิมได้ แต่การลงโทษโดยคำนึงถึงอนาคต หรือการมองไปข้างหน้าเพื่อให้ทั้งผู้ที่กระทำความผิดเองและผู้ที่รู้เห็นว่าผู้กระทำความผิดถูกลงโทษไม่กระทำความผิดขึ้นอีกเป็นสิ่งที่สำคัญ โดยสรุปมีหลักเกณฑ์พื้นฐานการบังคับโทษที่ต้องนำมาใช้ดังนี้²⁰

1. หลักการความใกล้เคียงของชีวิตภายในและภายนอกเรือนจำ กล่าวคือ รัฐจะต้องพยายามบริหารจัดการต่าง ๆ ให้การดำเนินชีวิตของผู้ต้องขังภายในเรือนจำมีความใกล้เคียงกับการใช้ชีวิตของบุคคลทั่วไปภายนอกเรือนจำมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ภายนอกคุกและภายในคุกต้องใกล้เคียงกัน มิฉะนั้นจะทำให้ผู้ได้รับโทษจำคุกเสียบุคลิกภาพ หรือวัฒนธรรมการดำรงชีวิตของตนในการอยู่ร่วมกันกับสังคมภายนอกไป ทำให้ไม่สามารถกลับคืนสู่สังคมได้ เป็นการทำลายวัฒนธรรมการใช้ชีวิตปกติของมนุษย์

¹⁸ กฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษแห่งสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี (Strafvollzugsgesetz, 1976) ค.ศ.1976

มาตรา 2 ในการบังคับโทษจำคุก ผู้ต้องขังสามารถที่จะดำเนินชีวิตในอนาคตโดยปราศจากความผิดทางอาญาอย่างมีความรับผิดชอบในทางสังคม การบังคับโทษจำคุกต้องตอบสนองต่อการคุ้มครองสาธารณะต่อการกระทำความผิดในต่อไปด้วย.

¹⁹ ธาณี วรภัทร์, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 2, น. 39-40.

²⁰ เพิ่งอ้าง, น. 40-41.

2. หลักการหลีกเลี่ยงผลเสียจากการบังคับโทษ หมายความว่า มาตราหรือกติกาต่าง ๆ ในการลงโทษและบังคับโทษต้องหลีกเลี่ยงผลเสียจากการบังคับโทษ อันเป็นการทำลายบุคลิกลักษณะของความเป็นมนุษย์ไป เช่น การไม่ให้เกิดวัฒนธรรมคุกโดยไม่จำเป็น ที่จะเป็ผลมาละลายพฤติกรรมของผู้ต้องขัง การตัดการรับรู้ข้อมูลข่าวสารภายนอกคุก การลงโทษด้วยวิธีทารุณโหดร้ายภายในเรือนจำ เป็นต้น เป็นการกระทำที่ทำให้ผู้ต้องขังรู้สึกว่าเขาดีกว่าหรือด้อยกว่าคนอื่นทั่วไป เช่น การเรียกชื่อหรือการใช้สรรพนามต่าง ๆ ในการเรียกผู้ต้องขัง เป็นต้น

3. การพยายามที่จะหลีกเลี่ยงไม่ให้ผู้กระทำความผิดได้ประสบกับสิ่งที่ทำลายคุณลักษณะประจำตัวของคน ๆ นั้น กล่าวคือ เมื่อผู้กระทำความผิดถูกคุมขังในเรือนจำ ย่อมเสื่อมเสียฐานะและชื่อเสียงในสายตาของคนทั่วไป ทำให้โอกาสที่จะกลับตัวเป็นคนดีลดน้อยลง ประกอบกับในกรณีที่ผู้กระทำความผิดได้รับโทษจำคุกครั้งแรกหรือความผิดเล็ก ๆ น้อย ๆ ผู้กระทำความผิดจะต้องมาอยู่ปะปนกับผู้กระทำความผิดที่เป็นอาชญากรอาชีพ ซึ่งมีอิทธิพลที่สามารถครอบงำบุคคลอื่นได้ง่าย เพราะคนเราย่อมซึมซับความเลวได้ง่ายว่าสิ่งที่ดีๆ ทำให้ผู้ที่พอจะกลับตัวได้หมดโอกาสที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมชั่วเป็นพฤติกรรมที่ดี อันเป็นสิ่งที่คนในสังคมส่วนใหญ่พึงประสงค์ไม่ได้วิธีการอาจได้แก่

(1) การปล่อยตัวผู้กระทำความผิด โดยไม่ลงโทษจำคุก โดยพยายามใช้บทบัญญัติกฎหมายว่าด้วยการรอลงโทษ หรือการรอกำหนดโทษ หรือพยายามใช้โทษปรับ เป็นหลัก ในการเลี่ยงไม่ใช้โทษจำคุกโดยไม่จำเป็น โดยเฉพาะโทษจำคุกระยะสั้น

(2) การปล่อยตัวก่อนรับโทษจำคุกครบกำหนด ซึ่งเป็นอำนาจของเจ้าพนักงานในส่วนราชทัณฑ์ที่จะพิจารณาปล่อยตัวผู้ต้องโทษก่อนครบกำหนด หากเห็นว่าความเหมาะสมในอันที่จะมีชีวิตอยู่ในสังคมของผู้นั้นจะเสื่อมทรามลงหากจำคุกอยู่ในเรือนจำต่อไป และการปล่อยตัวผู้นั้นออกมาจะไม่เป็นอันตรายต่อสังคม

(3) การแยกประเภทนักโทษ เช่น แยกนักโทษโดยพิจารณาจากอายุ แยกผู้กระทำความผิดครั้งแรกออกจากพวกที่กระทำความผิดมาแล้วหลายครั้ง เป็นต้น

2.2.2 เพื่อเป็นการคุ้มครองสังคม²¹

การคุ้มครองเป็นการกีดกันเกี่ยวกับการกิจของกฎหมายอาญา เมื่อเป็นที่แน่ชัดแล้ว โดยกระบวนการยุติธรรมทางอาญาว่าบุคคลใดเป็นผู้กระทำความผิด ส่วนของการบังคับโทษก็จะจำกัดเสรีภาพของนักโทษผู้นั้น เพื่อเข้าสู่มาตรการในการแก้ไขชนิดต่าง ๆ ตามระยะเวลาที่สมควร โดย

²¹ ธานี วรภัทร์, “กฎหมายบังคับโทษในประเทศไทย : การบังคับโทษจำคุก,” (วิทยานิพนธ์ดุสิตบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ปริติ พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2552), น. 38.

พิจารณาจากเหตุปัจจัยต่าง ๆ เกี่ยวกับความบกพร่องของนักโทษคนนั้น ให้เป็นไปตามแผนการบังคับโทษ เมื่อบำบัดรักษาเป็นปกติแล้วจึงปล่อยตัวบุคคลนั้นกลับสู่สังคม วัตถุประสงค์ของการบังคับโทษจึงเป็นการคุ้มครองสังคม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ภารกิจของกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา คือการเอาคนผิดกฎหมายเข้าคุก แต่ภารกิจของกฎหมายบังคับโทษคือแก้ไขพฤติกรรมชั่วของคนที่จะทำผิดกฎหมายอาญาให้กลับเป็นคนดีของสังคม

2.2.3 เพื่อปรับปรุง แก้ไข บำบัดพฤติกรรมที่ผิดกฎหมาย²²

การยกระดับสามัญสำนึกและพฤติกรรมที่ตกต่ำของผู้กระทำความผิด ให้ขึ้นมาสู่ระดับปกติ โดยมีหลักการที่ว่ามนุษย์เป็นประติสักรักรที่ธรรมชาติสร้างขึ้นเป็นพิเศษ ให้สามารถเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ได้ และสามารถพัฒนาปรับเปลี่ยนพฤติกรรมนิสัยและพฤติกรรมได้จึงต้องมีการส่งเสริมคุณค่าในตัวบุคคล ส่งเสริมความสามารถของบุคคล ต้องแสดงผลลัพธ์ของความคิดและการกระทำ รวมทั้งผลลัพธ์ทางเศรษฐกิจสำหรับความเป็นไปได้ที่จะสามารถหาเลี้ยงชีพ เพื่อชดเชยจุดอ่อนหรือสิ่งบกพร่องของแต่ละบุคคล ซึ่งการบำบัดปรับปรุงแก้ไขนี้ นักโทษแต่ละคนจะไม่เหมือนกัน ต้องมีการวิเคราะห์หาสาเหตุและวางแผนการบังคับโทษเป็นราย ๆ ไป อันจะยังผลสุดท้ายให้เกิดคือ เมื่อนักโทษพ้นโทษแล้วไม่กระทำความผิดซ้ำอีก

2.3 แนวคิดทฤษฎีการลงโทษจำคุก

“การลงโทษจำคุก” ตาม Black’s Law Dictionary²³ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การลงโทษจำคุก เป็นการใช้มาตรการควบคุมบุคคลไว้ในเรือนจำหรือสถานที่ควบคุมเพื่อจำกัดสิทธิเสรีภาพและความเป็นอิสระของบุคคล” การลงโทษจำคุกนั้นเริ่มต้นจากการมีตะราง (Jail) สำหรับควบคุมผู้ที่อยู่ระหว่างการไต่สวนหรือพิจารณาในข้อหาว่าได้กระทำความผิดกฎหมายก่อน ต่อมาในปี ค.ศ. 1552 จึงได้มีการจัดตั้งโรงคัดสันดาน (House of Correction) ขึ้นในประเทศอังกฤษ เพื่อควบคุมผู้ที่จะไปทำงาน และเกียจคร้าน คนจรจัด เด็กเกเร และขอทาน ต่อมาได้มีการจัดตั้งเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในประเทศต่าง ๆ ในยุโรป จนศตวรรษที่ 17 ทั้งคุกและโรงคัดสันดานก็ได้กลายเป็นสถานที่คุมขังนักโทษที่มีโทษเบา และต่อมาได้พัฒนาไปสู่รูปแบบของการใช้สถานที่ควบคุมเพื่ออบรมฝึกวิชาชีพผู้กระทำความผิดเช่นเดียวกับเรือนจำ และทัณฑสถานที่ใช้ในปัจจุบัน²⁴

²² ธาณี วรภัทร์, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 21, น. 38.

²³ Bryan A. Garner, Black’s Law Dictionary, (Paul, MN USA: West, a Thomson business, 2004), p. 773.

²⁴ นัทธี จิตสว่าง, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 12, น. 39.

2.3.1 ทฤษฎีการลงโทษ

เจเรมี เบนธัม (Jeremy Bentham) นักอาชญวิทยาและนักทฤษฎีสังคมศาสตร์ชาวอังกฤษ มีแนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายและการลงโทษ โดยเชื่อว่า ลักษณะของกฎหมายและการลงโทษที่ดีต้องสามารถป้องกันไม่ให้เกิดความชั่วร้ายในสังคมได้ การออกกฎหมายจะต้องทำให้บุคคลที่จะกระทำความผิดคิดว่า หากกระทำผิดแล้ว ผลที่จะได้รับคือการทุกข์ทรมานมากกว่าความพอใจ ดังนั้นการลงโทษจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันไม่ให้บุคคลกระทำความผิดกฎหมายเท่านั้น²⁵

Edwin Sutherland และ Donald Cressey ได้กล่าวในหนังสืออาชญวิทยาว่า ทฤษฎีการลงโทษนั้นสามารถอธิบายได้ทั้งในแง่ของวัฒนธรรม แง่ของสังคมวิทยา และแง่ของจิตวิเคราะห์ ดังนี้²⁶

(1) ในแง่ของวัฒนธรรม ได้แก่ ทฤษฎีความสอดคล้องทางวัฒนธรรม (Cultural Consistency) ซึ่งกล่าวว่า วิธีการและความรุนแรงในการลงโทษจะขึ้นอยู่กับพัฒนาการของวัฒนธรรมในช่วงเวลานั้น ๆ เมื่อสังคมขณะนั้นเห็นว่าสมาชิกยากแกร่งกับการทำให้เกิดความเจ็บปวดทางกายภาพ ก็จะนำการลงโทษเนื้อตัวร่างกายมาใช้ เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปโดยให้ความสำคัญกับศักดิ์ศรีและความเสมอภาคส่วนบุคคล การพัฒนารูปแบบของการพิจารณาพิพากษาก็เกิดขึ้น เช่นเดียวกับการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิดเกิดขึ้นเมื่อสังคมให้ความสำคัญกับการรักษาฟื้นฟูผู้กระทำความผิด

ทฤษฎีความสอดคล้องทางวัฒนธรรมเห็นว่า ลักษณะทางวัฒนธรรมปัจจุบันให้ความสำคัญกับเสรีภาพส่วนบุคคลเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น จึงถือว่าการจำคุกเป็นรูปแบบการลงโทษที่รุนแรง เพราะเป็นการตัดเสรีภาพของบุคคล

(2) ในแง่สังคมวิทยา ได้แก่ ทฤษฎีโครงสร้างทางสังคม (Social-Structure Theory) เห็นว่าการลงโทษมีความเกี่ยวพันกับลักษณะโครงสร้างทางสังคมของชุมชนนั้น เช่น ในสังคมเดิมที่เน้นความสำคัญของแรงงาน การลงโทษจะไม่รุนแรง เพราะต้องการนำแรงงานจากนักโทษไปใช้ หากมีสังคมนั้นมีแรงงานเพียงพอแล้ว โทษจะรุนแรงมากขึ้นหรือถึงขั้นประหารชีวิต ทฤษฎีดังกล่าวยังอธิบายได้ว่า การลงโทษกับชนชั้นมีความสัมพันธ์กัน ในสังคมที่ไม่มีชนชั้นกลางค่อนข้างต่ำ ก็จะไม่มีการลงโทษที่รุนแรง

²⁵ อุทัย อาทิวะช, ทฤษฎีอาชญวิทยากับกระบวนการยุติธรรมทางอาญา, (กรุงเทพมหานคร : วิเจพรีนติ้ง, ม.ป.ป.), น. 80.

²⁶ ศักดิ์ชัย เลิศพานิชพันธุ์ และคณะ, “รายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ การศึกษาแนวทางและความเป็นไปได้ในการนำมาตรการลงโทษระดับกลางมาใช้เพื่อเป็นมาตรการทางเลือกในการลงโทษผู้กระทำความผิดในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของไทย,” (กรุงเทพมหานคร : คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2551), น. 12-13.

Emile Durkheim ยังมีทฤษฎีโครงสร้างทางสังคม ที่เห็นว่า การลงโทษจำแนกแปรไปตามความซับซ้อนของการแบ่งงานกันทำ (the complexity of the division of labor) ในสังคม กลุ่มสังคมที่ต้องพึ่งตนเองสูง ไม่ต้องแบ่งงานกันทำมากนัก การลงโทษจะรุนแรงเพื่อกดพฤติกรรมเบี่ยงเบน แต่ในสังคมที่มีการแบ่งงานกันทำซับซ้อนขึ้น ดังเช่นในประเทศที่พัฒนาการลงโทษจะไม่รุนแรง แต่กลับไปเน้นที่การชดเชยความเสียหาย (restitution)

ในทฤษฎีดังกล่าว ยังอ้างถึง ความสัมพันธ์ระหว่างการลงโทษกับความไม่เป็นระเบียบในสังคม (Social disorganization) โดยเห็นว่า สังคมที่มีลักษณะของประชากรเป็นแบบเดียวกัน (Homogeneous) ความแตกต่างหรือความเบี่ยงเบนไม่มากนัก ทำให้การลงโทษธรรมดาจะเป็นการเพียงพอ แต่ในสังคมที่มีลักษณะของประชากรต่างแบบกัน (Heterogeneous) มากขึ้น ความไม่เป็นระเบียบในสังคมจะเพิ่มขึ้น ทำให้การลงโทษรุนแรงตามไปด้วย

(3) ในแง่ของทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psychoanalytical Theory) ได้แก่ ทฤษฎีผลกระทบความผิดแก่ผู้อื่น (Scapegoat Theory) หรือทฤษฎีแพะรับบาป ซึ่ง Sigmund Freud อธิบายว่า มนุษย์มีพฤติกรรมก้าวร้าวและเห็นแก่ตัวเป็นปกตินิสัย การก่ออาชญากรรมเป็นพฤติกรรมอันเนื่องมาจากสัญชาตญาณก้าวร้าวดั้งเดิมของแต่ละคน ดังนั้น การใช้กระบวนการใด ๆ ลงโทษผู้กระทำความผิดย่อมเป็นการแสดงออกซึ่งสภาวะจิตที่มุ่งประทุษร้ายอาชญากรอย่างรุนแรงและอย่างฉับพลัน เพื่อสนองตอบต่อความโกรธแค้นหรือก่อให้เกิดความพึงพอใจแก่สังคม เพราะฉะนั้น การลงโทษตามทฤษฎีนี้จึงมุ่งให้เกิดความเสียหายต่อผู้กระทำความผิดมากกว่าการแก้ไขพฤติกรรม

2.3.2 ทฤษฎีตราบาป

“ทฤษฎีตราบาป” หรือทฤษฎีตราหน้า หรือทฤษฎีตีตรา มีจุดกำเนิดโดยสามารถกล่าวย้อนไปถึงผลงานของ แฟรงค์ เทนเนนบาม (Frank Tannenbaum) นักอาชญาวิทยาชาวอังกฤษที่เริ่มใช้คำว่า “การระบายสีเส้นแก่ความชั่วร้าย” เพื่ออธิบายพฤติกรรมของอาชญากร โดยสาระสำคัญคือ แม้พฤติกรรมของอาชญากรจะเป็นสิ่งชั่วร้าย แต่ที่ร้ายยิ่งกว่าคือ การที่สังคมพยายามผลักดันให้อาชญากรถลำลึกไปในทางที่ผิดเป็นภัยแก่สังคมมากยิ่งขึ้น โดยไม่ยอมเปิดโอกาสให้บุคคลที่ประพฤติดกกลับตัวเป็นคนดี²⁷

สาระสำคัญของทฤษฎีนี้ คือ แนวความคิดของทฤษฎีไม่ได้ให้ความสำคัญในทางวัตถุนิสัยของเหตุการณ์ที่เป็นข้อเท็จจริง คือ ไม่ได้มองตามเนื้อผ้า แต่กลับมองจิตใจ ภาวะความรู้สึกนึกคิดของบุคคลที่ประสบพบ หรือสังคมรอบข้างตัวผู้กระทำความผิดนั่นเอง คือให้ความสำคัญที่สังคมมากกว่าผู้กระทำความผิด โดยธรรมชาติของมนุษย์ต้องการการยอมรับจากสังคม ในความรู้สึกเฉพาะ

²⁷ อัจฉริยา ชูตินันท์, อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : วิทยุชน, 2557), น. 98.

คนจะยอมรับว่าการที่สังคมมองคนมีอิทธิพลเหนือจิตใจของเขา เมื่อสังคมมองเช่นไร คนผู้นั้นก็จะหัวน้ไขวและวิตกกังวล²⁸

ทาร์ต (Gabriel Tarde) เป็นนักอาชญาวิทยาและนักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส มีแนวความคิดเกี่ยวกับทฤษฎีตราบาปว่า อาชญากรรมเกิดขึ้นเพราะสังคมเป็นผู้ตราบาป การตราบาปจะเกิดขึ้นเมื่อมีการกระทำความผิดครั้งแรก และผู้กระทำความผิดได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมและหน่วยงานอื่นในสังคม สถาบันเหล่านี้เป็นผู้กำหนดว่าเขาประพฤติเป็นอาชญากร เมื่อเป็นเช่นนี้ผู้กระทำความผิดก็ยอมรับตราบาปและเริ่มกำหนดทิศทางแห่งความประพฤติของตนในอนาคตให้สอดคล้องกับการรับรู้ของสังคม ด้วยเหตุนี้อาชญากรรมจึงเกิดขึ้นเพราะปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสังคม

เบคเคอร์ (Becker) นักอาชญาวิทยาอีกท่านหนึ่งกล่าวว่า ทฤษฎีตราบาปจะเกิดขึ้นหรือไม่ขึ้นอยู่กับ

- (1) เวลาที่การกระทำความผิด
- (2) มีผู้กระทำความผิดและมีผู้ตกเป็นเหยื่อ
- (3) การรับรู้ของสังคมต่อผลของการกระทำความผิด

ตามทฤษฎีของเบคเคอร์ จึงเชื่อว่า สังคมนั้นไม่เพียงแต่ลงโทษผู้ที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนเท่านั้น แต่ยังห่างเหินจากผู้ที่เบี่ยงเบนอีกด้วย โดยถือว่าผู้เบี่ยงเบนเป็นคนนอกคอก เป็นคนคบไม่ได้ เป็นคนเลว จึงเท่ากับเพิ่มแรงกดดันให้ผู้เบี่ยงเบนมากขึ้น เขาก็จะเบี่ยงเบนมากขึ้นเป็นเงาตามตัวด้วย

ดังนั้นทฤษฎีนี้มองว่าไม่มีพฤติกรรมใดเป็นอาชญากรรมในตัว แต่พฤติกรรมอาชญากรรมนั้นถูกนิยามขึ้นโดยคนของสังคมนั้น ๆ การกระทำความผิดอาจกระทำไปโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เพราะความจำเป็นซึ่งผู้กระทำความผิดมิได้มีเจตนาชั่วร้ายที่จะกระทำความผิด แต่เมื่อทำไปแล้ว และถูกสังคมขนานนามตราหน้า ผู้นั้นก็จะรับเอาทัศนคติต่าง ๆ ที่สังคมมอง ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งคือระบบงานยุติธรรม และบุคลากรก็คือสิ่งจำลองแนวความคิดที่ว่าอาชญากรก็คือ ผู้ที่ตั้งใจกระทำความผิด หรือกระทำความผิดด้วยการเจตนา เป็นคนเลว สมควรได้รับการมอบตราบาปให้ ดังนั้นบุคคลจึงมิได้เป็นอาชญากรเนื่องจากฝ่าฝืนกฎหมายแต่เป็นเพราะถูกตีตราโดยผู้มีอำนาจ²⁹

²⁸ นวลจันทร์ ทัศนชัยกุล, อาชญากรรม (การป้องกัน : การควบคุม), (นนทบุรี : พรทิพย์การพิมพ์, ๒๕๒๒), น. ๑๑๔.

²⁹ เพิ่งอ้าง, น. ๑๑๕.

2.3.3 ผลกระทบของการลงโทษจำคุก

การลงโทษจำคุกที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันยังมีความจำเป็นและมีความสำคัญอยู่ในอันที่จะนำมาใช้ในการลงโทษผู้กระทำความผิดบางประเภท เพื่อเป็นการตัดโอกาสการกระทำความผิดและป้องกันสังคมให้เกิดความสงบสุข เป็นปกติในระยะเวลาหนึ่ง แต่สำหรับผู้กระทำความผิดบางประเภท การลงโทษจำคุกนั้น ไม่มีความเหมาะสมที่จะนำมาใช้ลงโทษมากนัก ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อผู้กระทำความผิดได้ในหลายมิติ ดังนี้³⁰

(1) ผลกระทบต่อตัวผู้กระทำความผิดเอง ซึ่งเป็นการจำกัดสิทธิเสรีภาพ และทำให้ครอบครัวของบุคคลเหล่านั้นถูกกระทบกระเทือนโดยไม่จำเป็น และถูกตีตราว่าเป็นคนจี้คุก จนอาจเกิดปมด้อยแก่ตัวผู้กระทำความผิดเอง ทำให้ต้องเสียประวัติและขาดการยอมรับจากสังคม สูญเสียอาชีพที่เคยทำมาหาได้ จนอาจเป็นเหตุให้ผู้กระทำความผิดต้องกลับมากระทำความผิดนั้นซ้ำอีก เมื่อผู้กระทำความผิดเข้ามาอยู่ในระบบเรือนจำซึ่งเป็นแหล่งรวบรวมอาชญากรที่มีการกระทำผิดในหลากหลายคดี และสภาพความแออัด ย่อมส่งผลกระทบต่อร่างกายและจิตใจของนักโทษที่อยู่ในเรือนจำ และอาจทำให้มีความรู้ ทักษะอาชญากรรม และรวมกลุ่มกันเพื่อถ่ายทอดนิสัย วิธีการประกอบอาชญากรรมในรูปแบบอื่น ทั้งนี้โดยสภาพของระบบเรือนจำ ทำให้มีการคบหาสมาคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

(2) ผลกระทบต่อสังคม เมื่อผู้กระทำความผิดถูกลงโทษจำคุกแล้ว สังคมโดยทั่วไปมักเกิดความรู้สึกว่าปลอดภัยจากอาชญากร และรู้ดีว่าการลงโทษจำคุกผู้กระทำความผิด ได้รับการตอบแทนสาสมต่อการกระทำที่ผิดต่อกฎหมายแล้ว

การบังคับโทษจำคุกที่จะคุ้มครองสังคม อันเป็นภารกิจเดียวกันกับภารกิจของกฎหมายอาญา ดังนั้นเมื่อปรากฏเป็นที่แน่ชัดแล้วโดยกระบวนการยุติธรรมทางอาญาว่าบุคคลใดเป็นผู้กระทำความผิดและศาลได้พิพากษาลงโทษจำคุกแล้ว ส่วนของการบังคับโทษก็จะจำกัดเสรีภาพของนักโทษผู้นั้นเพื่อเข้าสู่มาตรการในการแก้ไขในรูปแบบต่าง ๆ ตามระยะเวลาที่สมควรโดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยต่าง ๆ เกี่ยวกับความบกพร่องของนักโทษเป็นราย ๆ ไป ให้เป็นไปตามแผนการบังคับโทษ เมื่อบำบัดรักษาเป็นปกติดีแล้ว จึงปล่อยบุคคลนั้นกลับเข้าสู่สังคม วัตถุประสงค์ของการบังคับโทษจึงเป็นการคุ้มครองสังคมได้อย่างแท้จริง ถ้าหากได้กระทำอย่างมีประสิทธิภาพ³¹

³⁰ ปิยพรรณ พรหมเมสร, “กฎหมายเกี่ยวกับการพนัน: ศึกษามาตรการหลักเล็งการลงโทษจำคุกผู้เล่นการพนัน,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ปริทัศน์ พนมยงค์มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2556), น. 51.

³¹ ธาณี วรรณทร์, *อ่วงแล้ว เชิงอรรถที่ 2*, น. 41-42.

(3) ผลกระทบต่อกระบวนการยุติธรรมทางอาญา โดยแนวคิดของ เจเรมี เบนธัม (Jeremy Bentham) ที่วางหลักการลงโทษอันมีผลเป็นการยับยั้งนั้นมิได้หมายถึง การกำหนดโทษรุนแรงเท่านั้น แต่จะต้องประกอบไปด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ คือ ประการที่หนึ่ง การบังคับโทษต้องแน่นอน ไม่เลือกปฏิบัติ ประการที่สอง การลงโทษต้องร้ายแรง พอที่จะยับยั้งมิให้คนคิดที่จะกระทำความผิด ประการที่สาม การลงโทษต้องรวดเร็ว และประการที่สี่ การลงโทษต้องเปิดเผยต่อสาธารณชนเพื่อให้คนทั่วไปได้รับรู้ถึงผลของการกระทำ³²

2.4 แนวคิดการปรับใช้โทษให้เหมาะสมกับผู้ต้องขังแต่ละบุคคล

ในการกำหนดโทษของศาลนั้น ผู้พิพากษาควรจะต้องมีองค์ความรู้ในเรื่องอาชญาวิทยา และทัณฑวิทยามาเป็นกรอบแนวคิดเพื่อการใช้ดุลพินิจด้วย ทั้งนี้เพื่อให้ทราบถึงทฤษฎีต่าง ๆ ที่อธิบายเกี่ยวกับสาเหตุการกระทำความผิด การปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิด แนวคิดเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ในการลงโทษผู้กระทำความผิด เช่น ทฤษฎีการลงโทษต่าง ๆ หรือวัตถุประสงค์ในการลงโทษทางอาญา เป็นต้น เพื่อให้ศาลกำหนดโทษกับผู้กระทำความผิดให้มีความเหมาะสมกับความผิดและตัวผู้กระทำความผิดเป็นราย ๆ ไป³³

หลักการลงโทษให้เหมาะสมกับผู้กระทำความผิด (Individualization) ก็จะต้องมีการกำหนดโทษให้เหมาะสมกับตัวผู้กระทำความผิด (Punishment to Fit the Crime) โดยพิจารณาถึงความจริงที่ว่ามนุษย์แต่ละคนมีความสามารถไม่เท่าเทียมกันในการรับผิดชอบ ทั้งยังมีบุคคลหลายประเภทที่ควรได้รับการลดโทษหรือไม่ต้องรับโทษเลย การลงโทษตามแนวคิดนี้จะมุ่งเน้นที่ตัวผู้กระทำความผิดโดยตรง หากได้ต้องการให้มีผลถึงบุคคลอื่นไม่ โดยมุ่งที่จะปรับปรุงแก้ไขอบรมบ่มนิสัยผู้กระทำความผิด ให้ผู้กระทำความผิดสามารถกลับตนเป็นพลเมืองดีและกลับคืนสู่สังคมได้ เพราะการลงโทษโดยการให้ผู้กระทำความผิดได้รับความยากลำบากหรือได้รับผลร้ายนั้นในบางกรณีก็ไม่เหมาะสมกับตัวผู้กระทำความผิดและไม่สามารถทำให้ผู้กระทำความผิดประพฤติตัวดีขึ้นได้

การลงโทษให้เหมาะสมกับความผิดและตัวผู้กระทำความผิดมีแนวคิดตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่า การที่มนุษย์แต่ละคนกระทำผิดนั้นมีสาเหตุมาจากบุคลิกลักษณะ อุปนิสัยของผู้กระทำความผิด

³² ณรงค์ ใจหาญ และคณะ, “การจัดแบ่งกลุ่มความผิดและโทษทางอาญาตามประมวลกฎหมายอาญาของไทย (Classification of Crime),” (กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยและพัฒนากระบวนการยุติธรรม สำนักกิจการยุติธรรม กระทรวงยุติธรรม, 2554), น. 4.

³³ อุทิศ สุภาพ, “การใช้ดุลพินิจในการกำหนดโทษของศาลยุติธรรม,” บทบัญญัติ, เล่ม 62, ปีที่ 2, (มิถุนายน 2549), น. 72.

และพฤติกรรมภายนอก เช่น สิ่งแวดล้อมรอบตัวผู้กระทำผิด โดยอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมถือเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการตัดสินใจของบุคคลในการที่จะกระทำความผิด ดังนั้น บุคคลจึงต้องปรับบุคลิกลักษณะของตนให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมอยู่เสมอ เนื่องจากบุคลิกลักษณะกับสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันอยู่ตลอดเวลาแต่บุคคลแต่ละคนย่อมไม่สามารถปรับตนให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมหรือสภาวะการณ์ต่าง ๆ ได้เหมือนกัน เพราะบุคคลแต่ละคนต่างมีบุคลิกลักษณะแตกต่างกันออกไป ดังนั้น แบบแห่งความประพฤติของบุคคล (Pattern of Behavior) ย่อมมีลักษณะแตกต่างกันไปด้วย ซึ่งอาจเป็นไปได้ทั้งในทางเข้ากับสังคมและเป็นปฏิปักษ์ต่อสังคม นักจิตวิทยาจึงเชื่อว่าลักษณะของความประพฤติอันเป็นปฏิปักษ์ต่อสังคมมีปรากฏอยู่ในตัวบุคคลทุกคน ซึ่งหมายความว่าบุคคลทุกคนมีความเอนเอียงไปในทางประกอบอาชญากรรม (Teendency Towards Crime) ด้วยกันทั้งสิ้น³⁴

แนวคิดการลงโทษที่เหมาะสมกับผู้กระทำความผิดรายบุคคล (Individualization of Punishment) ได้เกิดขึ้นจากทฤษฎีอาชญาวิทยาที่ดั้งเดิม (Neo-classical Scholl of Criminology) ซึ่งมีแนวคิดเรื่องการกระทำผิดของอาชญากร โดยแนวคิดพื้นฐานของสำนักอาชญาวิทยาที่ดั้งเดิมจะสอดคล้องกับแนวคิดสำนักอาชญาวิทยาดั้งเดิมในเรื่องเจตจำนงเสรีของอาชญากรก่อนการตัดสินใจกระทำความผิด แต่มีปัจจัยที่ต้องพิจารณาประกอบในด้านสังคมและพฤติกรรมการเล่นแบบของอาชญากรด้วย นอกจากนี้ยังคำนึงถึงความแตกต่างของผู้กระทำความผิดไม่ว่าในด้านอายุ เพศ และสภาพแวดล้อมทางสังคม ทั้งนี้เพื่อพัฒนาการลงโทษที่เหมาะสมกับตัวผู้กระทำความผิด เนื่องจากผู้กระทำความผิดทั้งหมดไม่ควรที่จะได้รับการปฏิบัติที่เหมือนกันทุกประการ³⁵

ชีซาร์ เบ็คคาเรีย (Cesare Beccaria) นักอาชญาวิทยาชาวอิตาลี มีแนวคิดทฤษฎีเจตจำนงเสรี (Free will theory) ที่มองว่า ปัจเจกชนทั้งหลายมีเจตจำนงเสรี มีเหตุมีผล และมีความสามารถควบคุมได้ โดยมีหลักการสำคัญ 3 ประการ คือ³⁶

ประการแรก ปัจเจกชนทุกคนมีเจตจำนงเสรี และมีความรอบคอบในการแสดงเจตจำนงเสรีนั้น

ประการที่สอง ความมีเหตุมีผล หมายความว่า ปัจเจกชนทั้งหลาย มีความพร้อมในการรักษาความพึงพอใจส่วนบุคคลของตนเอง

³⁴ วชิราภรณ์ อนุกุล, “กฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษ: ศึกษากรณีทัณฑสถานวัยหนุ่ม,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ปริทัศน์ พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2557), น. 28.

³⁵ อุทัย อาทิวะ, *อ้าวแล้ว เจริญรอกที่* 25, น. 125.

³⁶ *เพ็งอ้าว*, น. 43-44.

ประการที่สาม มวลเหตุจูงใจของมนุษย์ที่มาจากการคิดถึงผลประโยชน์ส่วนบุคคลนั้นทำให้สามารถคาดการณ์เป็นการทั่วไปและสามารถควบคุมได้ หน้าที่ของระบบความยุติธรรมทางอาญาคือการควบคุมการกระทำเบี่ยงเบนทั้งหลายซึ่งปัจเจกชนอาจก่อให้เกิดขึ้นด้วยเจตจำนงเสรี และพิจารณาของตนในการแสวงหาความสุขส่วนบุคคล

สำหรับการลงโทษผู้กระทำความผิดนั้น เบ็คคาเรีย เห็นว่าการสร้างกฎหมายอาญาและระบบความยุติธรรมทางอาญานั้น จะต้องสร้างรูปแบบการลงโทษที่เหมาะสม และเขาต่อต้านการลงโทษที่ทารุณโหดร้ายและตามอำเภอใจในเวลานั้นอย่างรุนแรง

ในยุคต่อมา เรมง ซาเลย์ส์ (Raymond Saleilles) นักกฎหมายชาวฝรั่งเศสมีแนวคิดในการลงโทษที่เหมาะสมกับผู้กระทำความผิด โดยอธิบายในบทความเรื่อง หลักปัจเจกทัศน์ไว้ว่า³⁷

ในความหมายที่กว้าง การแยกลงโทษตามปัจเจกบุคคลผู้กระทำความผิดคือ การลงโทษที่แปรผันตามตัวบุคคลที่เป็นอาชญากรหรือผู้กระทำความผิด ในอีกด้านหนึ่งเป็นการขยายอำนาจการใช้ดุลพินิจของผู้พิพากษาในการลงโทษผู้กระทำความผิดอย่างเต็มที่ แต่ความหมายของหลักปัจเจกทัศน์อาจเข้าใจได้จากปัจจัยที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับผู้มีอำนาจทางตุลาการที่จะต้องพิจารณาตัวอาชญากรแล้วลงโทษ โดยประเมินการกระทำความผิดว่าเกิดความรุนแรงต่อสังคมว่ามากน้อยเพียงใด หรือพิจารณาจากปัจจัยอันพึงพอใจในพฤติกรรมของผู้กระทำความผิดที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

ในประการแรก โทษคือมาตรการบังคับที่จะต้องได้สัดส่วนกับความผิดที่ได้กระทำลงโทษจึงเปรียบเสมือนกับการแก้แค้นทดแทนอาชญากรรมที่ก่อขึ้น โทษถูกกำหนดไว้เพื่อให้เกิดความสมดุลกับความผิดที่เกิดขึ้น

ในประการที่สอง โทษคือการเยียวยาที่มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความมั่นคงในสังคม ต่อภัยอันตรายที่เกิดขึ้นจากความผิดที่ได้กระทำลงแทนที่จะตอบโต้กับการกระทำความผิดที่ผ่านมาแล้ว การลงโทษก็เป็นความพยายามหาทางสร้างหลักประกันความมั่นคงให้แก่สังคมในอนาคต

ตามความหมายของโทษประการแรกคือการแก้แค้นทดแทนนั้น หมายความว่า การลงโทษจะต้องได้สัดส่วนกับความผิดที่ได้กระทำลง ตามความหมายนี้ พฤติการณ์แห่งความผิดนั่นเอง จะแสดงให้เห็นถึงลักษณะที่ความผิดได้กระทำลงว่า ผู้กระทำความผิดมีความผิดมากหรือน้อย ความรับผิดชอบทางอาญาแปรผันตามผู้กระทำความผิดแต่ละคนอันเนื่องมาจากความแตกต่างของความผิดแต่ละกรรม ปัจเจกทัศน์ที่ใช้ในกรณีนี้เป็นการพิจารณาจากสิ่งภายนอกของการกระทำความผิดหรืออาจกล่าวได้ว่าองค์ประกอบภายนอกดังกล่าวเป็นเครื่องสะท้อนจิตใจชั่วร้ายภายใน

³⁷ อุทัย อาทิวา, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 25, น. 146-149.

ของอาชญากร อย่างเช่นการแปลความหมายของโทษตามอำเภอใจในกฎหมายเก่า การลงโทษคืออำนาจเด็ดขาดตามอำเภอใจของผู้มีอำนาจ ด้วยเหตุนี้ แม้ว่ากฎหมายจะบัญญัติโทษที่จะลงแก่การกระทำใดที่กำหนดไว้ชัดเจนแล้ว ผู้พิพากษาก็สามารถประเมินสัดส่วนของการลงโทษได้โดยอิสระไม่ว่าจะกำหนดโทษให้เบาลงหรือหนักขึ้น สูงหรือต่ำก็ได้

หลักปัจเจกทัศน์ที่ถูกรับมองว่าเป็นการแก้แค้นทดแทนเจตนาชั่วร้ายนั้น ก็เดินหน้าไปสู่ความหมายอื่น กลายเป็นเรื่องอัตตวิสัยบริสุทธิ์ มีจุดมุ่งหมายที่จะประเมินสภาพของเจตนาการตัดสินใจในการกระทำความผิดและระดับที่แตกต่างกันของความรับผิดชอบ สมบูรณ์ เหตุบรรเทาโทษมากหรือน้อย

ความหมายอีกประการหนึ่ง ซาเลกกล่าวไว้คือ เป็นหลักประกันแห่งความมั่นคงทางสังคมในอนาคต แม้ว่าถ้อยคำของคำว่า “ปัจเจกทัศน์” จะเพิ่มความน่าเชื่อถือตามแนวคิดของทฤษฎีการป้องกันสังคมก็ตาม เพียงแต่นำคำมาปรับใช้เพื่อให้เกิดความรู้สึกแตกต่างก่อนหน้านี้ โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานการอ้างอิงเพื่อคงความเป็นปัจเจกทัศน์สมัยใหม่ ถ้าคาดการณ์ว่าโทษโดยวัตถุประสงค์ในตัวของมันเองเมื่อพิจารณาถึงอนาคต และความมุ่งหมายที่จะทำให้เกิดผลตามวัตถุประสงค์ดังกล่าวแล้ว โทษที่จะลงแก่ผู้กระทำความผิดจะต้องปรับให้เข้ากับสภาพของผู้กระทำความผิด ถ้าอาชญากรไม่ใช่คนที่เบี่ยงเบนอย่างถาวรแล้ว โทษที่จะลงจะต้องไม่ทำให้เกิดการเบี่ยงเบนมากยิ่งขึ้นไปกว่านั้น จะต้องมียุทธวิธีช่วยเหลือให้ผู้กระทำความผิดฟื้นฟูแก้ไขตนเอง แต่ถ้าอาชญากรเป็นโดยกมลสันดานแก้ไขไม่ไหวแล้ว ก็จะต้องลงโทษตามกบิลเมือง และเพื่อประโยชน์แก่สังคมจะต้องมีมาตรการป้องกันและการจัดการในระดับที่รุนแรง การปรับการลงโทษให้เข้ากับปัจเจกบุคคลคือ สิ่งที่เราเรียกกันว่า “ปัจเจกทัศน์”

หลักการพิจารณาคดีและบังคับโทษที่เหมาะสมกับบุคคล³⁸ (Individualization of Punishment) เป็นสมการความสัมพันธ์ที่เหมาะสมของการกำหนดโทษที่จะใช้กับผู้กระทำความผิดกับความผิดทางอาญาที่เกิดขึ้นที่ถูกต้องเหมาะสมกับคน ๆ นั้น เป็นเรื่องที่แสดงและยืนยันว่าผู้กระทำความผิดเป็น “ประธานของการบังคับโทษ” เพราะวัตถุประสงค์ของการบังคับโทษคือ “ตัวผู้กระทำความผิด” ตัวผู้กระทำความผิดมีความสำคัญต่อการป้องกันมิให้เกิดการกระทำความผิดซ้ำขึ้นอีกครั้งจึงเป็นเรื่องของการมุ่งที่จะเปลี่ยนแปลงแก้ไขตัวบุคคลผู้กระทำความผิดเป็นหลัก การกำหนดโทษจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งต้องรู้และเข้าใจผู้กระทำความผิดอย่างลึกซึ้ง

สภาพพฤติกรรมแห่งคดี ประวัติการกระทำความผิด อายุ สุขภาพทางกายและภาวะแห่งจิต ประวัติการศึกษาและครอบครัว สิ่งแวดล้อม ภูมิหลัง ประวัติการทำงาน สถานทางการเงิน นิสัย

³⁸ ธาณี วรภัทร์, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 11, น. 65.

ความประพฤติเป็นอาชญา ปัจจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น เหตุอันอันควรปราณี โดยตามความจริงที่ว่ามนุษย์แต่ละคนมีความสามารถและความรับผิดชอบที่ไม่เท่าเทียมกันซึ่งบุคลิกลักษณะนิสัยแสดงออกทางพฤติกรรมภายนอก จึงต้องมุ่งเน้นที่ตัวผู้กระทำความผิดให้สามารถกลับตนเป็นพลเมืองดีและสามารถอยู่ได้ในสังคม ผู้กระทำความผิดจึงเป็นประธานของการบังคับโทษในหลักการนี้

ดังนั้น ข้อเท็จจริง 2 ส่วนที่สำคัญในการพิจารณาพิพากษาและในการบังคับโทษคือ

(1) ข้อเท็จจริงที่เป็นพฤติการณ์ของการกระทำความผิด

(2) ข้อเท็จจริงที่เป็นส่วนบุคคลกล่าวคือ ความเป็นมาแห่งชีวิตและความประพฤติเป็นอาชญาของผู้ต้องหา

ทั้ง 2 ข้อนี้จะนำไปสู่การพิจารณาใช้ดุลพินิจในการกำหนดโทษ และการบังคับโทษตามให้เหมาะสมกับผู้กระทำความผิดเป็นรายบุคคล

2.4.1 มาตรการในการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิด ขององค์การสหประชาชาติ

ในการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิด ได้มีนักทฤษฎีวิทยาได้กำหนดหลักวินิจัยการลงโทษผู้กระทำความผิดเป็นรายบุคคลของศาล เพื่อประโยชน์ต่อการบังคับโทษ ประกอบด้วยกระบวนการปฏิบัติที่สำคัญดังต่อไปนี้³⁹ กล่าวคือ

1) การวินิจัยพิพากษาลงโทษผู้กระทำความผิดของศาล จำเป็นต้องพิจารณาอย่างรอบคอบในข้อกฎหมาย กับข้อเท็จจริงในแง่พฤติกรรม อันเป็นสาเหตุจูงใจให้กระทำความผิด เพื่อจะได้เป็นข้อมูลทั้งสองฝ่าย ประสานประโยชน์ในการกำหนดโทษแก่ผู้กระทำความผิด ตามหลักดุลยภาพระหว่างการลงโทษ เพื่อพิทักษ์ความปลอดภัยแก่ชุมชน กับการแก้ไขตัวผู้กระทำความผิดเป็นรายบุคคล

2) การวินิจัยลงโทษของศาล ต้องยึดมั่นในระบบมาตรฐาน โดยมีการจัดให้มีคณะกรรมการพิจารณากำหนดบรรทัดฐานแห่งการพิพากษาลงโทษ ทั้งจำเป็นต้องใช้ประโยชน์จากรายงานสืบเสาะก่อนพิพากษา (Presentence Investigations Report) ซึ่งจัดรวบรวม โดยพนักงานคุมประพฤติหรือนักจิตวิทยาประกอบดุลพินิจการพิพากษาเสมอไป

3) การลงโทษผู้กระทำความผิด ในทุกกรณีจำเป็นต้องหลีกเลี่ยงวิธีการหรือการกระทำใด ๆ ที่ขัดต่อหลักมนุษยธรรมและสิทธิมนุษยชน หรือไม่เป็นการทำลายคุณลักษณะประจำตัวของผู้กระทำความผิดให้ลดน้อยเลือนหายไป ซึ่งหลักปฏิบัติดังกล่าวนี้ ก็ได้กำหนดไว้อย่างชัดเจนใน

³⁹ มงคล วีระศิริ, “บทบาทของบ้านกึ่งวิถีในการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิด,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะ

ปฏิกฤษาสาท ว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติ ข้อ 5 ซึ่งได้บัญญัติว่า “บุคคลใด ๆ จะถูกทรมานหรือได้รับผลปฏิบัติหรือการลงโทษที่โหดร้ายผิดมนุษยธรรมหรือค่าเข้าไม่ได้”

2.4.2 การปรับใช้โทษให้เหมาะสมกับนักโทษแต่ละคน

การปรับใช้โทษให้เหมาะสมกับนักโทษแต่ละคน (Individualisation de l'exécution des peines) หมายถึง การที่ศาลหรือองค์กรอื่นที่มีหน้าที่ควบคุมดูแลนักโทษ ปรับใช้โทษให้เหมาะสมกับนักโทษแต่ละคนเพื่อส่งเสริมการฟื้นฟูปรับปรุงแก้ไขและเพื่อให้ผู้กระทำความผิดพร้อมที่จะกลับคืนสู่สังคมอย่างไม่มีปัญหา⁴⁰

เมื่อศาลได้พิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษจำคุกผู้กระทำความผิดแล้ว หลักการลงโทษให้เหมาะสมก็ยังคงถูกนำมาใช้ในขั้นตอนของราชทัณฑ์ กล่าวคือ นักโทษเด็กขาดแต่ละคนอาจถูกปรับระยะเวลา เงื่อนไขการจำคุกให้แตกต่างกันได้ โดยคำนึงถึงลักษณะของนักโทษแต่ละคน เช่นการพักการลงโทษ การลดวันต้องโทษ การอภัยโทษเฉพาะราย เป็นต้น⁴¹

เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการฟื้นฟูแก้ไขนักโทษ การปรับใช้โทษให้เหมาะสมกับผู้กระทำความผิดแต่ละคนไม่ว่าจะเป็นช่วงการกำหนดโทษโดยศาลที่มีอำนาจตัดสินทางคดี (Personnalisation des peines) หรือช่วงการลงโทษในเรือนจำ (Individualisation des peines) จึงเป็นวิธีการที่ถูกนำมาใช้อย่างกว้างขวาง หรือกล่าวคือ สภาพทางอัตวิสัย (Subjective) ของตัวนักโทษแต่ละคนมีผลกับระยะเวลาจำคุก และการกำหนดมาตรการพิเศษต่าง ๆ ระหว่างจำคุก เพื่อการฟื้นฟูนักโทษ นักโทษที่ร่วมมือและมีพัฒนาการที่ดีย่อมได้รับการส่งตัวคืนสู่สังคมได้เร็วกว่านักโทษทั่วไป⁴²

2.5 หลักการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังตามมาตรฐานสากลและหลักสิทธิมนุษยชนสำหรับผู้ต้องขัง

2.5.1 ข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังขององค์การสหประชาชาติ

ข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังของสหประชาชาติ ได้ถูกกำหนดขึ้นใหม่โดยที่ประชุมของสหประชาชาติ ในการประชุมเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของ

⁴⁰ ปกป้อง ศรีสนิท, “การปรับใช้โทษให้เหมาะสมกับนักโทษแต่ละคน,” บทบัญญัติ, เล่ม 63, ปีที่ 2, (มิถุนายน 2550), น. 33.

⁴¹ สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล และปกป้อง ศรีสนิท, รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาวิจัย เรื่อง การศึกษาเพื่อพัฒนาแนวทางการลงโทษ: หลักการลงโทษที่ได้สัดส่วน กรณีศึกษาเสพคดีให้โทษ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2558), น.24.

⁴² ปกป้อง ศรีสนิท, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 40, น. 35.

ชาติสมาชิก ซึ่งมีการกำหนดแนวทางสำหรับการป้องกันอาชญากรรมและบริหารงานยุติธรรมเพื่อเป็นมาตรฐานสำหรับประเทศที่เป็นภาคีสมาชิกของสหประชาชาติ และได้มีการทำข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำว่าด้วยการปฏิบัติต่อนักโทษของสหประชาชาติขึ้นใหม่ ณ กรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย ระหว่างวันที่ 18-22 พฤษภาคม ค.ศ.2015 ที่เรียกว่า “ข้อกำหนดแมนเดลา” (Mandela Rules)

“ข้อกำหนดแมนเดลา” (Mandela Rules)⁴³ ได้มีการกำหนดขึ้นใหม่แทนข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังของสหประชาชาติฉบับเดิมที่ได้รับการรับรองในการประชุมสมัชชาสหประชาชาติว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิด ครั้งที่ 1 ที่กรุงเจนีวา ปี ค.ศ.1955 ซึ่งเป็นข้อกำหนดที่ใช้เป็นมาตรฐานในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในประเทศภาคีสมาชิกล่วงถึง 70 ปี และเพื่อให้ทันต่อยุคสมัยปัจจุบันจึงมีการประชุมเพื่อกำหนดมาตรฐานขึ้นใหม่ให้สอดคล้องกับปัจจุบัน

การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังระหว่างถูกคุมขังถือต่อการปรับปรุงพฤติกรรมของผู้ต้องขังในการใช้ชีวิตที่เคารพเชื้อพังกฎหมายภายหลังได้รับอิสรภาพ ตัวอย่างที่เป็นประจักษ์ต่อชาวโลกก็คือการจองจำ เนลสัน แมนเดลา (Nelson Mandela) อดีตประธานาธิบดีทำแรกของสาธารณรัฐแอฟริกาใต้ที่ต้องใช้ชีวิตอยู่ภายหลังกำแพงเรือนจำเป็นเวลายาวนานถึง 27 ปี (ค.ศ.1962-1990) ที่มีคำกล่าวที่ว่า “...กล่าวกันว่า ไม่มีใครรู้จักประเทศหนึ่งอย่างแท้จริง จนกว่าเขาจะได้เข้าไปอยู่ในคุกของประเทศนั้น เราไม่ควรประเมินประเทศจากวิธีการที่รัฐบาลปฏิบัติต่อพลเมืองชั้นสูง หากควรดูจากวิธีการที่พวกเขาปฏิบัติต่อพลเมืองซึ่งอยู่ในสถานะต่ำด้อยที่สุด” คำกล่าวของรัฐมนตรีท่านนี้ จึงเป็นแรงจูงใจให้มีการปรับปรุงข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำของสหประชาชาติสำหรับการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเสียใหม่โดยคำนึงสิทธิมนุษยชนของผู้ต้องขังในมิติต่าง ๆ⁴⁴

ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงข้อกำหนดแมนเดลาแล้ว จะมีการมุ่งเน้นทางด้านสิทธิมนุษยชนต่อตัวผู้ต้องขังอย่างเห็นได้ชัดเจนกว่าข้อกำหนดฉบับเดิม ตัวอย่างเช่น

⁴³ โดย สำนักงานสหประชาชาติว่าด้วยยาเสพติดและอาชญากรรม (United Nations Office on Drugs and Crime : UNODC) องค์การสหประชาชาติ (UN)

⁴⁴ สำนักกิจการในพระดำริพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา กระทรวงยุติธรรม, ข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำของสหประชาชาติสำหรับการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง; ข้อกำหนดแมนเดลา United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners; the Mandela Rules, (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงยุติธรรม, ม.ป.ป.), น.14.

หลักการพื้นฐาน

ข้อ 1 ผู้ต้องขังทุกคนพึงได้รับการปฏิบัติอย่างเคารพต่อศักดิ์ศรีและคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์. ไม่มีผู้ต้องขังใดถูกควบคุมและผู้ต้องขังทุกคนต้องได้รับการคุ้มครองจากการถูกทรมานและการกระทำอันทารุณอื่น การกระทำอันทารุณโหดร้าย หรือการลงโทษหรือการปฏิบัติที่ทารุณโหดร้าย หากมีกรณีต้องจัดให้มีการร้องทุกข์เพื่อให้ได้รับความเป็นธรรม และ ผู้ต้องขัง เจ้าหน้าที่ ผู้ให้บริการในเรือนจำและผู้มาเยือนต้องได้รับการรับรองความปลอดภัยและการคุ้มครองตลอดเวลา⁴⁵

ซึ่งเห็นได้ว่า ข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังของสหประชาชาตินี้ มุ่งเน้นในการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ต่อตัวผู้ต้องขังอย่างมากซึ่งนำมาใช้เป็นข้อกำหนดหลักพื้นฐานในข้อกำหนดหลัก ซึ่งฉบับเดิมไม่ได้มีกล่าวไว้ในบทบัญญัติ รวมไปถึงการกำหนดให้ใช้ข้อกำหนดดังกล่าวเป็นการทั่วไปโดยไม่ต้องคำนึงถึงข้อแตกต่างในเรื่องเชื้อชาติ ผิว เพศ ภาษา ศาสนา ความคิดเห็นทางการเมืองหรือความคิดเห็นอื่น ๆ สัญชาติ หรือฐานะทางสังคม ทรัพย์สิน กำเนิด หรือสถานะอื่นใดของผู้ต้องขัง ความเชื่อทางศาสนาและศีลธรรมของผู้ต้องขังต้องได้รับการเคารพ⁴⁶

ข้อกำหนดดังกล่าวยังกำหนดถึงวัตถุประสงค์ในการลงโทษจำคุกที่มีความเป็นสากล โดยการจำคุกจะมีวัตถุประสงค์เพื่อการปกป้องสังคมออกจากอาชญากรรมหรือการลดระยะเวลาในการก่ออาชญากรรมได้ระยะเวลาหนึ่ง แต่ก็ต้องมีมาตรการในการปฏิบัติต่อผู้ต้องโทษจำคุกให้ได้รับการบำบัดฟื้นฟูพฤติกรรมเสียให้สามารถไม่กลับไปกระทำความผิดซ้ำได้อีก ซึ่งถึงว่าเป็นเจตนารมณ์อันสำคัญที่จะทำให้ผู้ต้องขังสามารถกลับตัวกลับใจเป็นคนดีสู่สังคมได้ต่อไป⁴⁷

ข้อกำหนดนี้ยังมีหลักการพื้นฐานประการสำคัญที่ได้กำหนดไว้ กล่าวคือ ในขั้นตอนปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง การบริหารงานในราชทัณฑ์และเจ้าหน้าที่บริหารในเรือนจำ ควรมีการจัดการด้านการศึกษา การฝึกอบรมและการทำงาน ที่เหมาะสมเพื่อการแก้ไขคุณธรรม จริยธรรม สังคม

⁴⁵ Rule 1 – All prisoners shall be treated with the respect due to their inherent dignity and value as human beings. No prisoner shall be subjected to, and all prisoners shall be protected from, torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, for which no circumstances whatsoever may be invoked as a justification. The safety and security of prisoners, staff, service providers and visitors shall be ensured at all times.

⁴⁶ ดู United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Mandela Rules) Rule 2 (1)

⁴⁷ ดู United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Mandela Rules) Rule 4 (1)

และสุขภาพและการบริหารร่างกาย ซึ่งมาตรการทุกอย่างนี้ต้องคำนึงถึงการดูแลผู้ต้องขังที่จะต้องพิจารณาเป็นรายบุคคลไป⁴⁸

2.5.2 ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิมนุษยชน

ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน

ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนได้รับการรับรองและประกาศโดยมติสมัชชาสหประชาชาติ เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ.2491 ซึ่งถือว่าเป็นกฎหมายพื้นฐานสำหรับการคุ้มครองด้านสิทธิมนุษยชน รวมถึงเป็นพื้นฐานสำหรับกฎหมายระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนทุกฉบับที่มีอยู่ในปัจจุบัน ประเทศสมาชิกต่างๆ ได้มีการนำหลักการมากำหนดใช้เป็นมาตรฐานด้านสิทธิมนุษยชนภายในประเทศนั้น ๆ สำหรับประเทศไทยก็เป็นประเทศสมาชิกหนึ่งในสี่สิบแปดประเทศแรกที่รับรองปฏิญญานี้ ในการประชุมที่จัดขึ้น ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส⁴⁹

สาระสำคัญของปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน มีจุดประสงค์ให้บุคคลทุกกลุ่ม ทุกคน มีสิทธิและเสรีภาพทุกประการที่ไม่ขัดต่อหลักสิทธิมนุษยชนและต้องเป็นไปตามกฎหมายภายในประเทศของแต่ละประเทศในกลุ่มประเทศภาคสมาชิก โดยไม่มีการจำแนกความแตกต่างในเรื่องใด ๆ เช่น เชื้อชาติ สีผิว เพศ ภาษา ศาสนา ความเห็นทางการเมืองหรือทางอื่นใด ชาติหรือสังคมอันเป็นที่มาเดิม ทรัพย์สิน ถิ่นกำเนิดหรือสถานะอื่นใด⁵⁰ รวมไปถึงสิทธิในการดำรงชีวิตในเสรีธรรมและในความมั่นคงแห่งร่างกาย⁵¹ สิทธิในการไม่ถูกทรมานหรือปฏิบัติหรือการลงโทษอันทารุณโหดร้าย⁵² สิทธิที่จะได้รับการปฏิบัติเมื่อถูกกล่าวหาว่าได้กระทำความผิดทางอาญาหรือต้องถูกลงโทษจากการกระทำความผิดทางอาญา⁵³ สิทธิที่จะได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน⁵⁴ ซึ่งสิทธิต่างๆ ดังกล่าว เป็นสิทธิเพียงบางส่วนที่มีการกำหนดไว้ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน แต่อย่างไร

⁴⁸ ดู United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Mandela Rules) Rule 4 (2)

⁴⁹ กรมองค์การระหว่างประเทศ กระทรวงต่างประเทศ, ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน Universal Declaration of Human Rights, (กรุงเทพมหานคร : กรมองค์การระหว่างประเทศ, 2551), คำนำ.

⁵⁰ UDHR, Article 2.

⁵¹ UDHR, Article 3.

⁵² UDHR, Article 5.

⁵³ UDHR, Article 11.

⁵⁴ UDHR, Article 26.

ก็ดี บุคคลทุกคน ต่างมีความเสมอภาคในกฎหมายและชอบที่จะได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายอย่างเท่าเทียมกันโดยปราศจากการเลือกปฏิบัติใด ๆ อันเป็นการล่วงละเมิดปฏิญญานี้ไม่ได้⁵⁵

สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิมนุษยชน

สิทธิมนุษยชน ในสถานการณ์ปัจจุบันได้มีการคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่จะละเมิดต่อกันไม่ได้ โดยศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของสิทธิมนุษยชนประการหนึ่งสำหรับในประเทศไทยได้มีการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยซึ่งเป็นกฎหมายลำดับชั้นสูงสุดในราชอาณาจักรไทย โดยกำหนดให้สิทธิมนุษยชน หมายถึง ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพและความเสมอภาคของบุคคลที่ได้รับการรับรองหรือคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย หรือตามกฎหมายไทย หรือตามสนธิสัญญาที่ประเทศไทยมีพันธกรณีที่จะต้องปฏิบัติตาม⁵⁶ โดยสนธิสัญญาสิทธิมนุษยชนภายใต้กรอบสหประชาชาติมีอยู่ทั้งหมด 9 ฉบับ ซึ่งได้กำหนดสิทธิต่างๆที่มนุษย์พึงมีไว้หรือคุ้มครองไว้ซึ่งสิทธิของตน อันมาจากบริบทที่กำหนดไว้ภายใต้ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน

กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (UN International Covenant on Civil and Political Rights : ICCPR) เป็นหนึ่งในสนธิสัญญาระหว่างประเทศเกี่ยวกับสิทธิในการเป็นพลเมืองที่ต้องได้รับการปฏิบัติเยี่ยงประชาชนในประเทศ ซึ่งได้มีหลักการในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังตามหลักสิทธิมนุษยชน ซึ่งบุคคลทุกคนมีสิทธิในเสรีภาพและความปลอดภัยของร่างกายอยู่ ดังนั้นจะถูกจับกุมหรือควบคุมตัวโดยอำเภอใจไม่ได้ เว้นแต่โดยเหตุและโดยเป็นไปตามกระบวนการตามกฎหมายกำหนด⁵⁷ ซึ่งบุคคลที่ถูกกลั่นแกล้งต้องได้รับการประคับประคองด้วยความ

⁵⁵ UDHR, Article 7.

⁵⁶ สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, หลักกฎหมายระหว่างประเทศทั่วไปเกี่ยวกับสนธิสัญญา
ด้านสิทธิมนุษยชน, กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง, พิธีสารเลือกรับแห่งกติการะหว่าง
ประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมือง และสิทธิทางการเมือง, พิธีสารเลือกรับฉบับที่สองแห่งกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิ
พลเมือง และสิทธิทางการเมือง UN International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), Optional Protocol to
the International Covenant on Civil and Political Rights, Second Optional Protocol to the International Covenant on
Civil and Political Rights, (กรุงเทพมหานคร : มิราเคิล ครีเอชันอินเตอร์ พรีนซ์, 2552), คำนำ.

⁵⁷ ดู กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ข้อ 9.

มีมนุษยธรรมและความเคารพในศักดิ์ศรีแต่กำเนิดในความเป็นมนุษย์⁵⁸ รวมไปถึงบุคคลจะถูกทรมาน หรือได้รับการประทุษร้าย หรือการลงโทษที่โหดร้ายไร้มนุษยชนหรือต่ำช้าไม่ได้⁵⁹

ระบบราชทัณฑ์ต้องประกอบด้วย การประคับคือนักโทษ โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญที่จะให้นักโทษกลับตัวและฟื้นฟูสังคม ผู้กระทำความผิดที่เป็นเด็กและเยาวชนต้องได้รับการจำแนกออกจากผู้กระทำความผิดที่เป็นผู้ใหญ่ และต้องได้รับการประคับคือนให้เหมาะสมกับวัยและสถานะทางกฎหมาย⁶⁰ รวมไปถึงมาตรการคุ้มครองสิทธิผู้ต้องขังที่จะไม่ได้รับการทรมาน หรือการกระทำอันโหดร้ายไร้มนุษยธรรม หรือย่ำยีศักดิ์ศรี จากเจ้าพนักงานผู้มีอำนาจ แต่ไม่รวมถึงความเจ็บปวดหรือความทุกข์ทรมานที่เกิดจาก หรืออันเป็นผลมาจาก หรือสืบเนื่องมาจากการลงโทษทั้งปวงที่ชอบด้วยกฎหมาย⁶¹

2.5.3 ปฏิญญาอาเซียนว่าด้วยสิทธิมนุษยชน

ปฏิญญาอาเซียนว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (ASEAN Human Rights Declaration – AHRD) จัดทำขึ้นโดยคณะกรรมการระหว่างรัฐบาลอาเซียนว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (ASEAN Intergovernmental Commission on Human Rights – AICHR) ซึ่งมอบหมายจากที่ประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียน ครั้งที่ 42 เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2552 โดยรัฐมนตรีอาเซียนประสงค์ให้ปฏิญญาฉบับนี้ เป็นพื้นฐานในการพัฒนาไปสู่การเป็นกรอบความร่วมมืออาเซียนด้านสิทธิมนุษยชน เช่น อนุสัญญา สนธิสัญญา รวมทั้งตราสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนในอนาคต⁶²

ปฏิญญาอาเซียนว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (ASEAN Human Rights Declaration – AHRD) มีเป้าหมายและหลักการตามแนวทางของกฎบัตรอาเซียน โดยเฉพาะการเคารพและการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐาน รวมทั้งหลักการประชาธิปไตย นิติธรรม และธรรมาภิบาล รวมทั้งการสร้างกรอบความสำคัญในการส่งเสริมสิทธิมนุษยชน ที่มุ่งมั่นต่อ

⁵⁸ กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ข้อ 10.

⁵⁹ กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ข้อ 7. และอนุสัญญาต่อต้านการทรมานและการประทุษร้ายหรือการลงโทษอื่นที่โหดร้ายไร้มนุษยธรรมหรือที่ย่ำยีศักดิ์ศรี ข้อ 16 และข้อ 1.

⁶⁰ กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ข้อ 10 (3).

⁶¹ อนุสัญญาต่อต้านการทรมานและการประทุษร้ายหรือการลงโทษอื่นที่โหดร้ายไร้มนุษยธรรมหรือที่ย่ำยีศักดิ์ศรี ข้อ 1.

⁶² กรมอาเซียน กระทรวงต่างประเทศ, ปฏิญญาอาเซียนว่าด้วยสิทธิมนุษยชน, (กรุงเทพมหานคร : กรมอาเซียน, 2556), น. 4.

ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน กฎบัตรสหประชาชาติ ปฏิญญาและแผนการปฏิบัติการเวียนนา ตราสารระหว่างประเทศอื่น ๆ ด้านสิทธิมนุษยชนที่รัฐสมาชิกอาเซียนเป็นภาคี รวมถึงปฏิญญาว่าด้วยความก้าวหน้าของสตรีในภูมิภาคอาเซียน และปฏิญญาว่าด้วยการขจัดความรุนแรงต่อสตรีในภูมิภาคอาเซียน และการสร้างกรอบความร่วมมือด้านสิทธิมนุษยชนในภูมิภาคอาเซียน และเกี่ยวพันต่อกระบวนการสร้างประชาคมอาเซียน⁶³ ซึ่งประเทศที่เป็นสมาชิกภาคีภายใต้ปฏิญญาอาเซียนนี้ ได้แก่ บรูไนดารุสซาลาม ราชอาณาจักรกัมพูชา สาธารณรัฐอินโดนีเซีย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มาเลเซีย สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์ สาธารณรัฐฟิลิปปินส์ สาธารณรัฐสิงคโปร์ ราชอาณาจักรไทย และสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม

ทางด้านการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาอาเซียนว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (ASEAN Human Rights Declaration – AHRD) สำหรับผู้ต้องขังนั้น อยู่ภายใต้หลักการทั่วไปที่มุ่งเน้นศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และภายใต้หลักการสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ผู้ต้องขังจะถูกกระทำทรมาน หรือถูกปฏิบัติหรือลงโทษที่โหดร้าย ไร้มนุษยธรรมหรือย่ำยีศักดิ์ศรีมิได้⁶⁴ ผู้ต้องขังจะถูกไต่สวนหรือลงโทษซ้ำสำหรับความผิดที่บุคคลนั้นได้รับการตัดสินว่าผิดหรือพ้นผิดไปแล้วตามกฎหมายและกระบวนการลงโทษของรัฐสมาชิกอาเซียนแต่ละรัฐกำหนดไว้มิได้⁶⁵ ในทางเดียวกัน ผู้กระทำความผิดที่เป็นเด็กและเยาวชน หรือผู้เยาว์จะถูกขัดขวางการพัฒนาตามปกติไม่ได้ ซึ่งรวมถึงการศึกษา ในประการที่จะต้องได้รับโทษตามกฎหมาย ซึ่งรัฐสมาชิกอาเซียนควรกำหนดอายุขั้นต่ำสำหรับการที่จะได้รับการลงโทษตามกฎหมาย⁶⁶

2.5.4 แผนสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2557 – 2561)

แผนสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2557 – 2561) ได้กำหนดมติของสิทธิมนุษยชนเป็น 11 ด้าน และ 15 กลุ่มเป้าหมาย ดังนี้

1. แผนสิทธิมนุษยชนด้านสาธารณสุข
2. แผนสิทธิมนุษยชนด้านการศึกษา
3. แผนสิทธิมนุษยชนด้านเศรษฐกิจ
4. แผนสิทธิมนุษยชนด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
5. แผนสิทธิมนุษยชนด้านที่อยู่อาศัย

⁶³ กรมอาเซียน กระทรวงต่างประเทศ, *อ่าวแล้ว เจริญรอดที่ 62*, น. 19-21.

⁶⁴ ดู ปฏิญญาอาเซียนว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ข้อ 14.

⁶⁵ ดู ปฏิญญาอาเซียนว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ข้อ 20 (3).

⁶⁶ ดู ปฏิญญาอาเซียนว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ข้อ 27 (3).

6. แผนสิทธิมนุษยชนด้านวัฒนธรรมและศาสนา
7. แผนสิทธิมนุษยชนด้านข้อมูล ข่าวสาร เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร
8. แผนสิทธิมนุษยชนด้านการขนส่ง
9. แผนสิทธิมนุษยชนด้านการเมืองการปกครอง
10. แผนสิทธิมนุษยชนด้านกระบวนการยุติธรรม
11. แผนสิทธิมนุษยชนด้านความมั่นคงทางสังคม ได้พิจารณากลุ่มเป้าหมายที่มีผลต่อความมั่นคงทางสังคม โดยพิจารณาจากกลุ่มเป้าหมายที่มีความเปราะบางต่อประเด็นสิทธิมนุษยชน ซึ่งประกอบไปด้วย 15 กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่

- 1) กลุ่มผู้ต้องหา/ผู้ต้องขัง
- 2) กลุ่มผู้พ้นโทษ
- 3) กลุ่มผู้ต้องหาคดียาเสพติดตามพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ.2545 /กลุ่มผู้ติดยาเสพติดและผู้ผ่านการบำบัดฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด
- 4) กลุ่มเหยื่อ/ผู้เสียหาย
- 5) กลุ่มผู้ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์
- 6) กลุ่มผู้ใช้แรงงาน
- 7) กลุ่มคนจน/ผู้ได้รับผลกระทบจากการพัฒนา
- 8) กลุ่มเกษตรกร
- 9) กลุ่มผู้สูงอายุ
- 10) กลุ่มเด็กและเยาวชน
- 11) กลุ่มสตรี
- 12) กลุ่มคนพิการ
- 13) กลุ่มผู้ไร้รัฐ ชาติพันธุ์ และกลุ่มผู้แสวงหาที่พักพิงหรือผู้หนีภัยการสู้รบ
- 14) กลุ่มที่รับผลกระทบจากสถานการณ์ความรุนแรง
- 15) กลุ่มความหลากหลายทางเพศ/อัตลักษณ์ทางเพศ

โดยมีเป้าหมายหลัก เพื่อให้ “เป็นสังคมที่ส่งเสริม สิทธิ เสรีภาพ และความเท่าเทียม โดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เพื่อนำไปสู่สังคมสันติสุข”⁶⁷

⁶⁷ กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ, บทสรุปสำหรับผู้บริหารเกี่ยวกับแผนสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2557 – 2561), (กรุงเทพมหานคร : กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ, 2558), น. 10-11.

ซึ่งการจัดทำแผนสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2557-2561) นั้น มีเจตนารมณ์ที่จะให้แผนเป็นเครื่องมือช่วยในการทำงานของหน่วยงานต่าง ๆ มากกว่าจะเป็นแผนที่คอยตรวจสอบหรือเพิ่มภาระการทำงาน เพื่อผลักดันให้หน่วยงานต่าง ๆ เห็นความสำคัญเรื่องสิทธิมนุษยชน โดยเปรียบเสมือนเป็นเครื่องมือหรือกรอบแนวทางหนึ่งในระดับชาติที่ช่วยเสริมการทำงานให้หน่วยงานต่าง ๆ ดำเนินการตามภารกิจของตนเองและนำมิติด้านสิทธิมนุษยชนในส่วนที่เกี่ยวข้องมาเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานให้ดียิ่งขึ้น ด้วยการนำนโยบายด้านสิทธิมนุษยชนหรือกลุ่มเป้าหมายในส่วนที่เกี่ยวข้องกับภารกิจขององค์กร ถ่ายทอดลงสู่แผนปฏิบัติการ แผนพัฒนาขององค์กร แล้วจัดทำโครงการหรือกิจกรรมรองรับการดำเนินการตามแผนสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

ในส่วนที่เกี่ยวกับกลุ่มเป้าหมายผู้ต้องขังตามแผนสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2557-2561) นี้ มุ่งปฏิบัติตามปณิธานว่าด้วยสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ ข้อ 5 ข้อ 9 ข้อ 11 ที่ระบุถึงประเด็นที่เกี่ยวกับผู้ต้องขัง ดังนี้

ข้อ 5 บุคคลจะถูกทรมานหรือได้รับการปฏิบัติ หรือลงทัณฑ์ซึ่งทารุณ โหดร้ายไร้มนุษยธรรม หรือหยาบเถื่อนมิได้

ข้อ 9 บุคคลใดจะถูกกักขัง หรือเนรเทศโดยพลการมิได้

ข้อ 11 (1) บุคคลซึ่งถูกกล่าวหาด้วยความผิดอาญา มีสิทธิที่จะได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าบริสุทธิ์ จนกว่าจะมีการพิสูจน์ว่ามีความผิดตามกฎหมาย ในการพิจารณาโดยเปิดเผย ณ ที่ซึ่งตนได้รับหลักประกันทั้งหมดที่จำเป็นในการต่อสู้คดี ฯลฯ

ขณะเดียวกันกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (UN International Covenant on Civil and Political Rights : ICCPR) ข้อ 14 ได้กำหนดถึง การที่บุคคลมีสิทธิได้รับการพิจารณาคดีอาญาอย่างเป็นธรรมภายในเวลาที่เหมาะสม โดยศาลที่เป็นกลางและเป็นอิสระซึ่งก่อตั้งโดยกฎหมายหลักการให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ถูกจับเป็นผู้บริสุทธิ์ซึ่งก็ได้มีการบัญญัติไว้เช่นกัน

แผนสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2557 – 2561) ในส่วนที่เกี่ยวกับกลุ่มเป้าหมายผู้ต้องหา/ผู้ต้องขัง ซึ่งได้มีการจัดทำแผนขึ้นโดยศึกษาวิเคราะห์จากสภาพปัญหา ดังนี้⁶⁸

1. ปัญหาผู้ต้องหาถูกรุมทำร้ายขณะนำตัวไปประกอบการจัดทำแผนเพื่อรับสารภาพ ยังปรากฏให้เห็น โดยเฉพาะคดีที่เป็นที่รู้จักทั่วไป การเผยแพร่ข้อมูลการนำตัวผู้ต้องหาในคดีอาญาไป

⁶⁸ กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ, แผนสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2557 – 2561), (กรุงเทพมหานคร : กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ, 2558), น. 43 - 44.

ที่เกิดเหตุประกอบการจัดทำแผนรับสารภาพออกไป จึงเพิ่มโอกาสให้เกิดเหตุการณ์รุมทำร้ายได้มากขึ้น อีกทั้งการทำแผนประทุษกรรมประกอบคำรับสารภาพโดยเฉพาะในคดีข่มขืนกระทำชำเรา ซึ่งไม่เหมาะสมทั้งต่อผู้ต้องหาหรือจำเลยแล้ว อีกทั้งยังมีผลกระทบต่อผู้เสียหายและครอบครัวญาติพี่น้อง รวมถึงการเผยแพร่ภาพผู้ต้องหาหรือจำเลยออกมาปรากฏต่อหน้าสาธารณชนทางสื่อสารมวลชน โดยมิได้มีความสมัครใจ ประเด็นดังกล่าวได้ถูกร้องเรียนไปยังคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เพื่อหาทางออกร่วมกัน

2. ปัญหาสภาพแวดล้อมในห้องขังและสวัสดิการสำหรับนักโทษหญิง โดยเฉพาะนักโทษหญิงตั้งครรภ์ต้องปรับปรุงเพื่อให้เกิดการคุ้มครองสิทธิด้านอนามัยการเจริญพันธุ์ เช่น การจัดสวัสดิการเรื่องผ้าอนามัยสำหรับนักโทษหญิงโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายและการจัดสถานที่และบริการสำหรับหญิงตั้งครรภ์เพื่อคุณภาพที่ดีของเด็กในครรภ์

3. จำนวนเรือนจำค่อนข้างมีความแออัด ผู้ต้องหาหรือจำเลยที่มีได้รับอนุญาตให้ปล่อยตัวชั่วคราวจะถูกส่งตัวไปควบคุมในเรือนจำ จำนวนเรือนจำที่มีจำนวนและสภาพพื้นที่ที่จำกัด มีความแออัด

4. ในการดำเนินคดี ไม่ว่าจะเป็นชั้นพนักงานสอบสวน พนักงานอัยการ หรือในชั้นศาล หากมีความล่าช้าในขั้นตอนเหล่านั้นย่อมส่งผลกระทบต่อผู้ต้องหา/จำเลย ซึ่งจะต้องมีสภาพเป็นผู้ต้องขัง อาจต้องประสบปัญหาทุกข์ทรมาน เจ็บป่วยทางร่างกายและจิตใจ

5. ปัจจุบันการจัดทนายความของรัฐให้กับผู้ต้องหาในชั้นสอบสวนยังขาดประสิทธิภาพเท่าที่ควร เว้นแต่ผู้ต้องหาจะจัดมาเอง แม้ว่าสิทธิในการมีทนายความของผู้ต้องหาก่อนสอบคำให้การ พนักงานสอบสวนต้องสอบถามผู้ต้องหาและจัดทนายความให้ เว้นแต่จำเป็นเร่งด่วน ให้สอบสวนได้โดยไม่ต้องรอทนายความ วิธีการจัดหาให้ทำตามกฎกระทรวงยุติธรรม ปี พ.ศ.2549 และทนายความมีสิทธิได้รับเงินตามที่ระเบียบกระทรวงยุติธรรม ปี พ.ศ.2550 กำหนดคดีโทษประหารชีวิตและคดีที่ผู้ต้องหาอายุไม่เกิน 18 ปี ถ้าไม่มีทนายความ พนักงานสอบสวนต้องจัดให้คดีอื่นที่มีโทษจำคุก ถ้าไม่มีทนายความและผู้ต้องหาร้องขอ จึงจัดให้ ถ้าผู้ต้องหาจะหาทนายความเองหรือไม่ต้องการทนายความ ก็ไม่ต้องจัดหาให้

โดยแผนสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2557 – 2561) ในส่วนของแผนสิทธิมนุษยชนของกลุ่มผู้ต้องหา/ผู้ต้องขัง มีข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ ดังนี้⁶⁹

1. มุ่งเน้นให้ความสำคัญต่อการแก้ไขปัญหาสภาพเรือนจำและสถานที่ควบคุมดูแล รวมถึงการขยายสาขารูปโภคต่าง ๆ ที่จำเป็น เพิ่มเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ และดำเนินมาตรการที่มี

⁶⁹ กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ, *อ้าวแล้ว เชิงอรรถที่ 68*, น. 44 - 45.

ประสิทธิภาพเพื่อปรับปรุงการเข้าถึง การดูแลด้านการรักษาพยาบาล และการให้คำปรึกษาด้านกฎหมายต่อผู้ต้องหาและผู้ต้องขัง

2. ส่งเสริมการมีทนายให้ความช่วยเหลือแก่จำเลยทั้งในคดีแพ่งและคดีอาญา โดยรัฐจะต้องจัดให้มีทนายความในการให้คำแนะนำและช่วยเหลือในการต่อสู้คดีแก่ผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญา เพื่อเป็นหลักประกันการรักษาประโยชน์แห่งความยุติธรรมให้แก่ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา ทั้งนี้เพราะรัฐจะต้องบริหารกระบวนการยุติธรรมให้มีความยุติธรรม มีประสิทธิภาพ และเป็นที่ยึดถือของประชาชน

3. พัฒนาระบบการประเมินคัดกรอง จำแนก และส่งต่อเด็กและเยาวชนในกระบวนการยุติธรรม รวมทั้งพัฒนาระบบการบำบัด แก้ไข ฟื้นฟูเด็กและเยาวชนที่มีความสอดคล้องกับลักษณะปัญหาและความต้องการของเด็กและเยาวชน โดยนำครอบครัวและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ตลอดจนพัฒนารูปแบบของระบบ การติดตามดูแลเด็กและเยาวชนรายบุคคลภายหลังการปล่อยตัวที่เหมาะสมกับลักษณะปัญหาและความต้องการของเด็กและเยาวชน โดยให้ครอบครัวและชุมชนมีส่วนร่วมสำคัญในการดำเนินการติดตามดูแลเด็กและเยาวชนในครอบครัวและชุมชนของตน ภายใต้การพัฒนากระบวนการยุติธรรมทางเลือกและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน

4. ส่งเสริมการปฏิบัติต่อผู้ต้องหาหรือจำเลย ทั้งในด้านการแถลงข่าวต่อสื่อมวลชน และการทำแผนประทุษกรรมประกอบการรับสารภาพ โดยคำนึงถึงหลักการสิทธิมนุษยชน ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และความชอบธรรมอย่างเท่าเทียม รวมทั้งการกำหนดแนวทางในการหาวิธีการทดแทนในการนำตัวผู้ต้องหาในคดีอาญาไปยังที่เกิดเหตุหรือจัดทำแผนประทุษกรรมและออกกฎหมายให้การทรมานเป็นความผิดอาญา

5. ผู้ต้องหาหรือจำเลยที่ไม่ได้รับอนุญาตให้ปล่อยตัวชั่วคราว ไม่ควรถูกควบคุมในเรือนจำและควรแสวงหาแนวทางหรือเครื่องมืออื่น ๆ ในการติดตามควบคุมผู้ต้องหาหรือจำเลยและส่งเสริมให้มีการประกันตัวทุกคดี ส่งเสริมการควบคุมผู้ต้องขังนอกเรือนจำมากขึ้น เปิดโอกาสให้ผู้กระทำความผิดสามารถใช้ชีวิตอยู่ในบ้านเพื่อดูแลครอบครัวและทำงานได้ แต่ให้ถูกจำกัดสิทธิเสรีภาพบางส่วนแทนการส่งผู้กระทำความผิดทั้งหมดเข้าเรือนจำ

6. ส่งเสริมการปฏิรูประบบการปฏิบัติต่อเด็กและสตรีในกระบวนการยุติธรรมอย่างเหมาะสม การสร้างหลักประกันให้มีการแยกเด็กที่กระทำความผิดออกจากผู้ใหญ่ และพิจารณาการพัฒนาระบบการลงโทษทางเลือกเพื่อลดจำนวนสตรีและเด็กในสถานควบคุมตัวอย่างมี

ประสิทธิภาพโดยคำนึงถึงมาตรฐานสากลที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ มาตรฐานขั้นต่ำของสหประชาชาติว่าด้วยการบริหารงานยุติธรรมเกี่ยวกับคดีเด็กและเยาวชน (กฎแห่งกรุงปักกิ่ง) มาตรฐานขั้นต่ำของสหประชาชาติว่าด้วยการไม่ควบคุมตัว (ข้อกำหนดโตเกียว) ข้อกำหนดสหประชาชาติว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงในเรือนจำและมาตรการที่มีใช้การคุมขังสำหรับผู้กระทำความผิดหญิง (ข้อกำหนดกรุงเทพ)

7. ปรับปรุงแก้ไขพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ.2479 ให้สอดคล้องกับข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับปฏิบัติต่อผู้ต้องขังขององค์การสหประชาชาติและมาตรฐานสิทธิมนุษยชนสากลอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ยกเลิกการใช้เครื่องพันธนาการและการลงโทษผู้ต้องขังที่เป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนทุกรูปแบบ

8. เผยแพร่ความเข้าใจด้านสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ให้บุคลากรในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มุ่งเน้นงานราชทัณฑ์เพื่อการฟื้นฟูเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม และคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้ต้องขัง

9. สร้างหลักประกันและแนวปฏิบัติเรื่องอนามัยเจริญพันธุ์ของผู้ต้องขังให้คำนึงถึงปัญหาและความต้องการที่จำเพาะเจาะจงทั้งหญิงและชาย เช่น อนามัยแม่และเด็ก ผู้ต้องหาและผู้ต้องขังที่เป็นบุคคลข้ามเพศจะต้องอยู่บนหลักการสิทธิมนุษยชนและคำนึงถึงสภาพความต้องการที่จำเพาะเจาะจง โดยไม่นำสถานภาพการเป็นนักโทษมาเป็นเงื่อนไขไม่ให้ได้รับการดูแลด้านอนามัยเจริญพันธุ์

10. การให้ผู้ต้องขังได้เข้ารับการรักษายาบาลเท่าเทียมกับบุคคลทั่วไป

11. ควรมีการส่งเสริมให้มีการพัฒนาจิตใจทางด้านธรรมาภิบาลวิถีสานาแก่ผู้ต้องขังในองค์กรทางศาสนา เช่น องค์กรพุทธศาสนาเข้ามามีส่วนร่วมในการร่างเสนอแนวคิด

2.6 แนวคิดเกี่ยวกับผู้ต้องขัง เรือนจำและทัณฑสถาน

2.6.1 ความหมายของผู้ต้องขัง

ตามพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ.2479 ได้นิยามความหมายของคำว่า “ผู้ต้องขัง” ตามมาตรา 4 (2) ว่า

(2) “ผู้ต้องขัง” หมายความว่า รวมตลอดถึงนักโทษเด็ดขาด คนต้องขังและคนฝาก และความหมายของผู้ต้องขังนั้นยังรวมไปถึง นักโทษเด็ดขาด คนต้องขัง คนฝาก และนักโทษเด็ดขาด พิเศษด้วย ซึ่งมีนิยามความหมายต่อไปตามมาตรา 4 (3) ถึง (6)

(3) “นักโทษเด็ดขาด” หมายความว่า บุคคลซึ่งถูกขังไว้ตามหมายจำคุกภายหลังคำพิพากษาถึงที่สุด และหมายความรวมถึงบุคคลซึ่งถูกขังไว้ตามคำสั่งที่ชอบด้วยกฎหมายให้ลงโทษด้วย

(4) “คนต้องขัง” หมายความว่า บุคคลที่ถูกขังไว้ตามหมายขัง

(5) “คนฝาก” หมายความว่า บุคคลที่ถูกฝากให้ควบคุมไว้ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา หรือกฎหมายอื่นโดยไม่มีหมายอาญา

(6) “นักโทษพิเศษ” หมายความว่า นักโทษเด็ดขาดซึ่งส่งไปอยู่ทัณฑนิคมตามพระราชบัญญัติ⁷⁰

2.6.2 การแยกประเภทของผู้ต้องขัง

ตามพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ.2479 การแยกประเภทผู้ต้องขัง ปรากฏอยู่ในมาตรา 11 และมาตรา 12 ดังนี้

มาตรา 11 รัฐมนตรีมีอำนาจแยกประเภทหรือชั้นของผู้ต้องขังและวางเงื่อนไขในการย้ายจากประเภทหรือชั้นหนึ่งไปยังอีกประเภทหรือชั้นหนึ่ง โดยวิธีเลื่อนขึ้นหรือลดลงตลอดจนปฏิบัติการต่าง ๆ สำหรับผู้ต้องขังคนต้องขังและคนฝากให้แยกขังไว้ต่างหากจากนักโทษเด็ดขาดเท่าที่จะกระทำได้

มาตรา 12 การย้ายผู้ต้องขังจากเรือนจำหนึ่งไปยังอีกเรือนจำหนึ่งนั้นให้เป็นไปตามคำสั่งของอธิบดี

ซึ่งกฎกระทรวงมหาดไทยออกตามความใน มาตรา 58 แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พุทธศักราช 2479 ส่วนที่ 4 การแยกผู้ต้องขัง หมวด 1 ข้อความทั่วไป ในข้อ 40 ถึง ข้อ 43 ได้กำหนดประเภทของผู้ต้องขังตามข้อ 40 ซึ่งสามารถจัดได้ ดังนี้

ข้อ 40 ภายใต้งบับมาตรา 10 วรรคสอง แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พุทธศักราช 2479 ให้แบ่งผู้ต้องขังออกเป็นประเภท ดังต่อไปนี้

(1) ผู้ต้องขังหญิง

(2) ผู้ต้องขังที่มีอายุต่ำกว่า 25 ปี และต้องโทษเป็นครั้งแรก

⁷⁰ พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ.2479 มาตรา 47-57

- (3) ผู้ต้องขังที่ต้องโทษสำหรับความผิดที่กระทำอนาจาร
- (4) ผู้ต้องขังที่ต้องโทษสำหรับความผิดที่ประทุษร้ายแก่ชีวิตและร่างกาย
- (5) ผู้ต้องขังซึ่งต้องโทษสำหรับความผิดที่ประทุษร้ายแก่ทรัพย์
- (6) ผู้ต้องขังซึ่งศาลพิพากษาว่าเป็นผู้มีสันดานเป็นผู้ร้าย
- (7) ผู้ต้องขังที่ไม่อยู่ในจำพวกที่ได้ระบุมาแล้ว

และมีการจัดการผู้ต้องขังแต่ละประเภท โดยอาศัยอำนาจของข้อ 41 ถึง ข้อ 43 ให้กระทำ
ได้ ดังนี้

ข้อ 41 ให้จัดแบ่งสถานที่ของเรือนจำออกเป็น ส่วน ๆ โดยให้มีสิ่งกีดกันหรือขอบเขต
อันแน่นอนแสดงส่วนแบ่งนั้น ๆ และจัดแยกผู้ต้องขังแต่ละประเภทไว้ในส่วนต่าง ๆ ที่ได้จัดแบ่ง
ขึ้นนั้น หากเรือนจำใดโดยสภาพการณ์ไม่อาจทำดังกล่าวนี้ได้ ก็ให้พยายามแยกควบคุมกักขังให้
ใกล้เคียงกับที่ได้กล่าวแล้ว

ข้อ 42 ผู้ต้องขังซึ่งไม่น่าจะรวมอยู่กับผู้ต้องขังอื่นในประเภทของตน โดยจะก่อการร้าย
หรือมีเหตุพิเศษอย่างอื่นซึ่งควรจะแยกควบคุมกักขัง ก็ให้แยกไปรวมไว้ในประเภทอื่นหรือสถานที่อื่น

ข้อ 43 คนต้องขังหลายคนในคดีเดียวกันนั้น โดยปกติให้แยกไว้อย่าให้ปะปนกัน

2.6.3 ความหมายของเรือนจำและทัณฑสถาน

ตามพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ.2479 ได้นิยามความหมายของคำว่า “ผู้ต้องขัง” ตาม
มาตรา 4 (1) “เรือนจำ” หมายความว่า ที่ซึ่งใช้ควบคุมกักขังผู้ต้องขังกับทั้งสิ่งที่ใช้ต่อเนื่องกัน และ
ให้หมายความรวมถึงที่อื่นใดซึ่งรัฐมนตรีได้กำหนดและประกาศในราชกิจจานุเบกษาว่า
อาณาเขตไว้โดยชัดเจน

ซึ่งอาจแยกความหมายของเรือนจำออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. เรือนจำ หมายถึง ที่ซึ่งใช้ควบคุมกักขังผู้ต้องขัง กับทั้งสิ่งที่ใช้ต่อเนื่องกัน
2. เรือนจำ หมายถึง ที่อื่นใดซึ่งรัฐมนตรีได้กำหนดและประกาศในราชกิจจานุเบกษา

ดังนั้นคำว่า “เรือนจำ” ย่อมหมายถึง ที่ซึ่งใช้ควบคุมกักขังผู้ต้องขัง กับทั้งสิ่งที่ใช้
ต่อเนื่องกัน จากความหมายดังกล่าว ส่วนคำว่า “เรือนจำย่อมหมายความรวมถึงที่อื่นใดซึ่งรัฐมนตรี
ได้กำหนดและประกาศในราชกิจจานุเบกษาว่าอาณาเขตไว้โดยชัดเจน” หมายความว่า ในการ
จัดตั้งเรือนจำและทัณฑสถานนั้น รัฐมนตรี⁷¹ ได้พิจารณาเห็นว่า สมควรที่จะจัดตั้งเรือนจำ หรือ

⁷¹ พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ.2479 มาตรา 4 (7)

ทัณฑสถานขึ้น ณ ที่ใด ก็จะได้กำหนดสถานที่นั้นเป็นเรือนจำหรือทัณฑสถาน โดยกำหนดแผนที่แสดงอาณาเขต และแสดงที่ตั้งเรือนจำไว้เป็นที่ชัดเจน และนำไปประกาศในราชกิจจานุเบกษาให้สถานที่แห่งนั้นมีสภาพเป็นเรือนจำหรือทัณฑสถาน อาณาเขตที่ว่านี้ หมายความว่ารวมถึงอาคารสถานที่และบริเวณสถานที่ซึ่งใช้ประโยชน์ในกิจการเรือนจำ⁷²

คำว่า “ทัณฑสถาน” นั้น ตามพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ.2479 และที่แก้ไขเพิ่มเติมอีก 3 ฉบับ ก็มีได้บัญญัติความหมายเอาไว้ แต่ในทางปฏิบัติแล้ว ทัณฑสถานก็เหมือนกับเรือนจำ เพียงแต่ว่า ทัณฑสถานนั้น การจัดตั้งมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์พิเศษ ที่จะปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง หรือผู้ต้องขังพิเศษ เช่น ทัณฑสถานวัยหนุ่มสำหรับผู้ต้องขังวัยหนุ่ม (อายุ 18-25 ปี) ทัณฑสถานหญิงสำหรับผู้ต้องขังที่เป็นผู้หญิง ทัณฑสถานบำบัดพิเศษสำหรับผู้ต้องขังที่ทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดให้โทษ⁷³ เป็นต้น

นอกจากนี้ยังต้องศึกษารวมไปถึง สถานกักกันหรือสถานกักขังผู้กระทำความผิดที่ใช้เป็นสถานที่จองจำเพื่อการแก้ไขฟื้นฟูพฤติกรรมผู้กระทำความผิดด้วย เช่น

(1) สถานัดคณิสัย (House of Correction)

ซึ่งในประเทศไทย เรียกว่า สถานัดคณิสัย/โรงเรียนัดคณิสัย ตามพระราชบัญญัติกักกัน ผู้มีสันดานเป็นผู้ร้าย พ.ศ.2479 เริ่มใช้ปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดประเภทกระทำผิดคณิสัย หรือผู้มีสันดานเป็นผู้ร้าย (Habitual Criminal) ปฏิบัติเช่นเดียวกันกับการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังตามพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ.2479 เมื่อปี พ.ศ.2482 กรมราชทัณฑ์ได้นำผู้กักกันประมาณ 2,000 คน ไปกักกันไว้ที่เกาะตะรุเตา จังหวัดสตูล จัดตั้งเป็นทัณฑนิคมเพื่อฝึกออาชีพ ต่อมาได้ย้ายผู้ถูกกักกันมาไว้ที่ทัณฑสถานนครปฐม และเมื่อได้มีการปรับเปลี่ยนโทษทางอาญาว่า การกักกันไม่ถือเป็นโทษทางอาญา แต่เป็นวิธีการเพื่อความปลอดภัย⁷⁴

ส่วนโรงเรียนัดคณิสัย กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 มีการควบคุมเด็กที่กระทำความผิด โดยในปี พ.ศ. 2450 ได้จัดตั้งโรงเรียนัดคณิสัยขึ้นที่เกาะสีชัง อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรีเพื่อ

⁷² ธานี วรภัทร์, *อ้าวแล้ว เชิงอรรถที่ 3*, น. 84.

⁷³ ธานี วรภัทร์, *อ้าวแล้ว เชิงอรรถที่ 3*, น. 85.

⁷⁴ พยวฑ์ ศรีแสงทอง, *การลงโทษและการแก้ไขผู้กระทำความผิด*, พิมพ์ครั้งที่ 1, (กรุงเทพมหานคร : จามจุรีโปรดักส์, 2554), น. 132.

ควบคุมผู้กระทำผิดซึ่งมีอายุระหว่าง 10 ถึง 16 ปี อยู่ในความดูแลของกรมตำรวจ และในเวลาต่อมา ได้โอนไปอยู่ในความดูแลของกรมราชทัณฑ์ เมื่อได้มีพระราชบัญญัติราชทัณฑ์พุทธศักราช 2479 และพระราชบัญญัติจัดการฝึกและอบรมเด็กบางจำพวกพุทธศักราช 2479 วางหลักปฏิบัติต่อนักโทษผู้ใหญ่กับนักโทษเด็ก และเปลี่ยนชื่อจากโรงเรียนดัดสันดานมาเป็นโรงเรียนฝึกอาชีพ ต่อมาเมื่อปีพ.ศ. 2501 กรมราชทัณฑ์ได้โอนกิจการโรงเรียนฝึกอาชีพไปให้ กรมประชาสงเคราะห์ ดำเนินการซึ่งกรมประชาสงเคราะห์ ได้รับเด็กไว้ฝึกอบรม ณ เขาวงกตสถาน บ้านห้วยโป่ง จังหวัดระยอง เห็นว่าการปฏิบัติต่อเด็กในระหว่างจับกุมหรือพิจารณาคดีโดยใช้วิธีการเช่นเดียวกับผู้ใหญ่ นั้นเป็นวิธีการที่ไม่เหมาะสม และเป็นผลเสียต่อเด็กจึงได้ตราพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ.2494 และพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ.2494 และกระทรวงยุติธรรม ได้เปิดดำเนินการศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง กับสถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง ต่อมาเห็นความสำคัญของสถาบันครอบครัวว่ามีความสำคัญต่อการแก้ไขปัญหาลูกหลาน และเยาวชนจึงนำคดีครอบครัวมาพิจารณาในศาลนี้ด้วย โดยยกเลิกกฎหมายเดิมทั้งสองฉบับและให้ใช้พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2534 แทน พร้อมทั้งเปลี่ยนชื่อศาลคดีเด็กและเยาวชนและสถานพินิจและคุ้มครองเด็ก มาเป็น ศาลเยาวชนและครอบครัว และสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน⁷⁵

(2) บ้านกึ่งวิถี (Half Way House)

เป็นสถานที่บ้านพัก ที่บำบัด ช่วยเหลือฝึกอาชีพผู้ต้องขังที่ได้รับการลงโทษอยู่ระหว่างต้องโทษของเรือนจำหรือทัณฑสถาน หรือการให้บริการลักษณะที่เป็นที่พัก มีบริการด้านที่พักอาศัย ข้าวคราว อาหาร ยารักษาโรค สงเคราะห์ค่าพาหนะกลับภูมิลำเนา จัดหางานแก่ผู้ต้องขังที่ได้รับการปลดปล่อยหรือพ้นโทษ โดยเจ้าหน้าที่นักสังคมสงเคราะห์ คอยแนะนำช่วยเหลือทั้งปัญหาด้านส่วนตัวและเรื่องงานอาชีพ ส่วนใหญ่เอกชนเป็นผู้ให้ความอุปถัมภ์ ในต่างประเทศบ้านกึ่งวิถีแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ 1) บ้านกึ่งวิถีเข้า และ 2) บ้านกึ่งวิถีออก ส่วนในประเทศไทยมีบ้านกึ่งวิถี

⁷⁵ กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน, “ประวัติและความเป็นมาของกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน,”

สืบค้นเมื่อวันที่ 14 ธันวาคม 2558, จาก <http://www.djop.go.th> .

ออก เรียกว่า “บ้านสวัสดิ์” ตั้งอยู่หน้าเรือนจำพิเศษกรุงเทพมหานคร รับผิดชอบโดยมูลนิธิพิบูลสงเคราะห์⁷⁶

2.6.4 การแบ่งประเภทของเรือนจำและทัณฑสถานในประเทศไทย

การแบ่งประเภทเรือนจำนั้น กฎกระทรวงมหาดไทยออกตามความใน มาตรา 58 แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พุทธศักราช 2479⁷⁷ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยออกกฎกระทรวงไว้ในส่วนที่ 1 ประเภทเรือนจำ ไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ 1⁷⁸ เรือนจำแบ่งออกเป็นประเภท ดังนี้

(ก) เรือนจำกลาง

(ข) เรือนจำส่วนภูมิภาค ซึ่งประกอบด้วย เรือนจำจังหวัด และเรือนจำอำเภอ

(ค) เรือนจำพิเศษหรือทัณฑสถาน

(ง) เรือนจำชั่วคราว

เนื่องจากการแบ่งผู้ต้องขังออกเป็นประเภทต่าง ๆ มีจุดประสงค์เพื่อการให้การอบรมแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขังแต่ละประเภทได้อย่างเหมาะสม จึงจำเป็นต้องมีการจัดประเภทเรือนจำเพื่อการแยกการปฏิบัติให้เหมาะสมกับผู้ต้องขังประเภทต่าง ๆ ด้วย⁷⁹ โดยมีหลักเกณฑ์ที่จะนำมาใช้ในการจัดประเภทเรือนจำที่สำคัญ ได้แก่ เกณฑ์เกี่ยวกับระดับความมั่นคงของเรือนจำ และเกณฑ์การจัดประเภทเรือนจำตามวัตถุประสงค์ของงานเรือนจำ ซึ่งสามารถพิจารณาได้ดังนี้⁸⁰

1. การจัดประเภทเรือนจำตามระดับความมั่นคง

เรือนจำประเภทความมั่นคง หมายถึง เรือนจำที่มีระดับความมั่นคงแข็งแรงในการควบคุม ยึดมั่นในหลักการควบคุมผู้กระทำความผิดแบบดั้งเดิม คือเป็นการมุ่งคำนึงถึงการควบคุมผู้ต้องขังไว้ให้ได้ อย่าง มั่นคง แข็งแรง เพื่อป้องกันการหลบหนี โดยไม่ได้มุ่งเน้นในด้านการอบรมแก้ไข การควบคุมให้ผู้ต้องขังมาอยู่ร่วมกัน ภายใต้ระบบการควบคุมที่เข้มงวด เป็นอุปสรรคต่อการ

⁷⁶ พเยาว์ ศรีแสงทอง, *อวังแล้ว เชิงอรุณ* ที่ 74, น. 134.

⁷⁷ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 54/ตอนที่ -/หน้า 221/26 เมษายน 2480

⁷⁸ ข้อ 1 แก้ไขเพิ่มเติมโดยกฎกระทรวง ฉบับที่ 12 (พ.ศ.2547) ออกตามความในพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พุทธศักราช 2479

⁷⁹ นิธิกร จันทรสวัสดิ์, *ความรู้เกี่ยวกับราชทัณฑ์*, (กรุงเทพมหานคร : สุตรไพศาล, 2551), น. 56.

⁸⁰ นพธิ จิตสว่าง, *อวังแล้ว เชิงอรุณ* ที่ 12, น. 44-47.

บำบัดฟื้นฟูผู้ต้องขัง หรือโน้มน้าแก้ไขจิตใจของผู้กระทำความผิด เรือนจำที่ยึดหลักการควบคุมที่มั่นคง แข็งแรงนี้ จะมีระดับของความมั่นคงแข็งแรงในการควบคุมที่ลดหลั่นกันไป ตามความร้ายแรงของการกระทำความผิดและระยะเวลาที่ถูกลงโทษ⁸¹ การจัดเรือนจำตามระดับความมั่นคงนี้ นิยมจัดเป็น 3 ระดับ คือ

1) เรือนจำระดับความมั่นคงสูง (Maximum Security Prison) นับเป็นเรือนจำศูนย์กลางแห่งการกักขังผู้กระทำความผิด ที่สอดคล้องกับลักษณะและประเภทของผู้กระทำความผิดอย่างแท้จริง⁸² ที่เน้นการควบคุมเป็นหลัก ใช้สำหรับคุมขังผู้กระทำความผิดที่มีลักษณะร้ายมีโทษสูงหรือกระทำความผิดโดยอาชญากรรม เรือนจำประเภทนี้จะมีการคุ้มกันด้วยกำแพงสูง มีเรือนนอนที่เข้มแข็ง ห้องขังถูกจัดเป็นสัดส่วน มีอุปกรณ์แข็งแรงและเครื่องมือสังเกตความเคลื่อนไหวของผู้ต้องขังภายในเรือนจำอย่างทั่วถึง รวมทั้งมีเจ้าหน้าที่ถืออาวุธบนป้อมยาม และเจ้าหน้าที่ตรวจตราดูแลการเข้าออกและควบคุมผู้ต้องขังอย่างใกล้ชิด การอบรมและฝึกอาชีพแก่ผู้ต้องขังก็จัดดำเนินการเฉพาะภายในเรือนจำและทัศนสถานเท่านั้น

2) เรือนจำระดับความมั่นคงปานกลาง (Medium Security Prison) เป็นเรือนจำที่มีความมั่นคงรองลงมา เน้นการควบคุมพอสมควร แต่ยังไม่เป็นเรือนจำเปิด เป็นสถานที่ควบคุมผู้กระทำความผิดที่มีความร้ายแรงน้อยกว่าประเภทแรก หรือเป็นผู้ต้องขังที่ผ่านเรือนจำที่มีความมั่นคงสูงมาแล้ว เมื่อโทษลดลงมาก็นำมาทำการควบคุมไว้ในบรรยากาศที่ผ่อนคลายการควบคุมมากกว่า เรือนจำระดับความมั่นคงสูงสุด การฝึกอาชีพแก่ผู้กระทำความผิดในเรือนจำระดับความมั่นคงปานกลางจะเน้นหนักไปในด้านอุตสาหกรรมภายในเรือนจำและมีการเกษตรบางส่วน

3) เรือนจำระดับความมั่นคงต่ำ (Minimum Security Prison) เป็นเรือนจำที่ไม่ได้เน้นหนักด้านการควบคุม ใช้คุมขังผู้ต้องขังที่ใกล้พ้นโทษโดยให้อิสระเสรีภาพในการเคลื่อนไหวแก่ผู้ต้องขัง โดยการใช้ระบบให้ผู้ต้องขังรักษาระเบียบวินัย และรับผิดชอบต่อหมู่คณะที่อยู่ร่วมกันด้วยตนเอง ซึ่งเป็นการตอบแทนคุณความดีของนักโทษ โดยจะคัดเลือกผู้ต้องขังที่มีความประพฤติดีและไว้วางใจได้ ไปควบคุมไว้เพื่อเป็นการเตรียมการปลดปล่อยในเรือนจำที่มีความมั่นคงต่ำสุด ซึ่งได้แก่ เรือนจำเปิดหรือเรือนจำชั่วคราว เรือนจำประเภทนี้ไม่มีรั้วไม่มีกำแพงกรงขัง ไม่มีผู้คุมถือ

⁸¹ นิรภัย จันทร์สวัสดิ์, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 79, น. 56.

⁸² ประเสริฐ เมฆมนณี, หลักทัณฑ์วิทยา, (กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, 2523), น. 192.

อาวุธ มีแต่รู้ลวดหนาม การฝึกอาชีพก็เน้นหนักในด้านการเกษตรหรืออุตสาหกรรมเบาเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้ โดยมีความมุ่งหมายเป็นการให้เกิดรายได้ และความเป็นอยู่ที่สะดวกสบายขึ้นกว่าเรือนจำ 2 ประเภทแรก เรือนจำที่มีระดับความมั่นคงต่ำ จึงนับเป็นสิ่งล่อใจให้ผู้ต้องขังปฏิบัติตามข้อบังคับ และร่วมปฏิบัติตามระเบียบคำสั่งต่าง ๆ ของเรือนจำ เพื่อจะได้มีโอกาสโยกย้ายส่งตัวไปควบคุมในเรือนจำเปิด แต่ในทางกลับกัน หากผู้ต้องขังประพฤติผิดระเบียบวินัยหรือก่อความยุ่งยากในทางปกครองก็จะถูกส่งตัวกลับคืนไปควบคุมยังเรือนจำที่มีความมั่นคงสูงกว่าตามเดิม⁸³

อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในวงการราชทัณฑ์ในหลายประเทศ โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงในลักษณะทางประชากรของผู้ต้องขังที่มีลักษณะร้ายและ ทำงานเป็นเครือข่ายมีอิทธิพลมากขึ้น ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องขังที่มีมากขึ้น ทำให้หลายประเทศประสบกับปัญหาในการควบคุมผู้ต้องขังดังกล่าวโดยพบว่ากำแพง เรือนจำและวิธีการควบคุมแบบเดิมไม่สามารถใช้ในการควบคุมผู้ต้องขังดังกล่าว ได้อย่างมีประสิทธิภาพแล้ว และหันไปปรับมือกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว โดยการสร้างเรือนจำอีกประเภทหนึ่งที่มีระดับความมั่นคงสูงกว่าเรือนจำมั่นคงสูง คือ เรือนจำมั่นคงสูงสุด (Supermaximum Security Prison) เรียกสั้นๆ ว่า Supermax Prison⁸⁴

สำหรับเรือนจำซูเปอร์แมกซ์ (SUPERMAX) ย่อมาจาก SUPER-MAXIMUM SECURITY หรือ เรียกสั้นๆว่า MAXI-MAXIS ซึ่งเป็นชื่อที่ถูกใช้สำหรับกล่าวถึง “แดนขังหนึ่ง” ภายในเรือนจำและทัณฑสถานที่จัดให้เป็นบริเวณที่มีระดับการควบคุมสูงมากที่สุดในระบบของเรือนจำหลายประเทศ วัตถุประสงค์ของเรือนจำประเภทนี้ คือ ต้องการให้เป็นสถานที่คุมขังผู้กระทำผิด ซึ่งถูกระบุว่ามีความเสี่ยงทางด้านความมั่นคงสูงมากที่สุดหรือผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็น “อาชญากรระดับเลวร้ายมากที่สุดในกลุ่มพวกที่เลวร้ายที่สุด” (WORST OF THE WORST) และถือเป็นภัยคุกคามต่อระบบเรือนจำและความมั่นคงของประเทศ เนื่องจากความเชื่อที่ว่าหากมีการแยกนักโทษกลุ่มที่ชอบก่อเรื่อง หรือสร้างปัญหาด้านการควบคุมและเป็นอันตรายร้ายแรงออกจากกลุ่มนักโทษปกติ จะทำให้การจัดการควบคุมนักโทษทำได้ง่ายและมีความปลอดภัยมากยิ่งขึ้น⁸⁵

⁸³ ประเสริฐ เมฆมนณี, *อ้าวแล้ว เชิงอรรถที่ 82*, น. 193.

⁸⁴ นที จิตสง่า, “เรือนจำความมั่นคงสูงสุด (Supermax Prison)”, สืบค้นเมื่อวันที่ 14 ธันวาคม 2558, จาก <https://www.gotoknow.org> .

⁸⁵ พิมพ์พร เนตรพุกณะ, “ส่องเรือนจำซูเปอร์แมกซ์ คุกในคุก ราชทัณฑ์ สร้างขังนักค้ายาเสพติด,” *วารสารยุติธรรม กระทรวงยุติธรรม*, เล่ม 9, ปีที่ 6, (สิงหาคม – กันยายน 2552), น. 47.

2. การจัดประเภทเรือนจำตามประเภทของผู้กระทำความผิด

การจัดประเภทเรือนจำตามประเภทของผู้กระทำความผิดนี้ เป็นการ จัดประเภทเรือนจำ โดยมุ่งที่จะอบรมแก้ไขผู้ต้องขังเป็นหลัก ยิ่งไปกว่าความมั่นคงปลอดภัยในการควบคุม โดยมุ่งควบคุมผู้ต้องขังประเภทต่าง ๆ ไว้ด้วยกัน เพื่อให้การอบรม แก้ไขสอดคล้องและเหมาะสมกับ ผู้ต้องขังแต่ละประเภท การจัดประเภทเรือนจำตามประเภทของผู้กระทำความผิดนี้ อาจแยกได้ดังนี้

1) เรือนจำชายเป็นเรือนจำที่ใช้คุมขังผู้ต้องขังชายประเภททั่วไปหลายประเภทไว้ด้วยกัน เพียงแต่การจัดแยกแดนผู้ต้องขังประเภทต่าง ๆ ออกจากกัน เช่น ผู้ต้องขังในคดีเกี่ยวกับ ทรัพย์ ผู้ต้องขังในคดีเกี่ยวกับชีวิตร่างกาย และผู้ต้องขังในคดียาเสพติด เป็นต้น เรือนจำประเภทนี้ นับเป็นเรือนจำที่มีอยู่แพร่หลาย เพราะผู้ต้องขังส่วนใหญ่เป็นผู้ต้องขังที่ถูกควบคุมอยู่ในเรือนจำ ประเภทนี้

2) เรือนจำหญิงหรือทัณฑสถานหญิง เป็นเรือนจำที่ใช้สำหรับคุมขังผู้ต้องขังหญิง โดยเฉพาะ โดยเป็นการแยกออกจากผู้ต้องขังชายโดยเด็ดขาด ทั้งนี้ เพราะการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง หญิงในการอบรมแก้ไขจะมีแนวทางในการดำเนินการที่แตกต่างจากผู้ต้องขังชาย นอกจากนี้ การ ดำเนินการในการควบคุมและการอบรมแก้ไขจะใช้ผู้หญิงเกือบทั้งหมด เจ้าหน้าที่ชายที่ปฏิบัติ หน้าที่อยู่ในทัณฑสถานหญิงต่าง ๆ มักอยู่ภายนอกกำแพงเรือนจำ ทำหน้าที่บริหาร

3) ทัณฑสถานวัยหนุ่มเป็นทัณฑสถานที่ใช้คุมขังผู้ต้องขังวัยหนุ่มเพื่อป้องกันการรังแก และการถ่ายทอดนิสัยหรือเทคนิคการกระทำความผิดจากผู้ต้องขังที่มีความเชี่ยวชาญ ดังนั้น เพื่อให้การ อบรมแก้ไขผู้ต้องขังวัยหนุ่มเป็นพิเศษ จึงต้องเน้นการศึกษาอบรมที่แตกต่างจากผู้ต้องขังทั่วไป

4) ทัณฑสถานบำบัดพิเศษเป็นทัณฑสถานที่ใช้สำหรับคุมขังผู้ต้องขังคดียาเสพติด โดยเฉพาะผู้ต้องขังที่ติดยาเสพติด เพื่อให้การบำบัดรักษาผู้ต้องขังเหล่านี้โดยเฉพาะ ทั้งนี้ โดยถือว่า ผู้ต้องขังเหล่านี้เป็นผู้ป่วยที่จำเป็นต้องได้รับการบำบัดรักษามากกว่าการลงโทษในฐานะที่เป็น อาชญากร

5) ทัณฑสถานเปิดเป็นทัณฑสถานที่มุ่งเน้นในเรื่องการเตรียมการปลดปล่อยผู้ต้องขังที่ ใกล้พ้นโทษและจะกลับเข้าสู่สังคม โดยจะให้ได้รับการฝึกอาชีพด้านการเกษตร สภาพของทัณฑ สถานเปิดจึงแตกต่างไปจากเรือนจำปิดโดยทั่วไป กล่าวคือ ทัณฑสถานเปิดจะไม่มีกำแพงหรือป้อม ยาม มีเพียงรั้วลวดหนามธรรมดา โดยมีลักษณะเช่นเดียวกับสวนเกษตรโดยทั่ว ๆ ไป ทั้งนี้ เพราะมี วัตถุประสงค์ในการใช้ควบคุมผู้ต้องขังแตกต่างไปจากเรือนจำโดยทั่วไป

6) เรือนจำชั่วคราวเป็นเรือนจำที่ใช้เพื่อกิจการใดกิจการหนึ่ง โดยเฉพาะเป็นการ ชั่วคราว เช่น เรือนจำชั่วคราวสำหรับคุมขังผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี โดยใช้สถานีดำรงเป็น เรือนจำชั่วคราว หรือเรือนจำชั่วคราวเพื่อการเกษตร เป็นการจัดพื้นที่ด้านการเกษตรสำหรับให้

ผู้ต้องขังฝึกวิชาชีพด้านการเกษตร และประกาศเป็นเรือนจำชั่วคราว ซึ่งอาจเป็นกรณีที่ส่งผู้ต้องขังไปทำงานแบบไปเช้าเย็นกลับ หรือจะส่งไปประจำเลยก็ได้

7) เรือนจำพิเศษเป็นเรือนจำที่ใช้สำหรับคุมขังผู้ต้องขังระหว่างการพิจารณาคดี หรือคดียังไม่เสร็จเด็ดขาดตามกฎหมาย การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีในเรือนจำพิเศษจะแตกต่างไปจากนักโทษเด็ดขาด กล่าวคือ ผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดียังถือว่าเป็นผู้บริสุทธิ์อยู่ จนกว่าศาลจะพิพากษาว่าเป็นผู้กระทำความผิด ผู้ต้องขังเหล่านี้จึงมีสิทธิมากกว่านักโทษเด็ดขาดในเรือนจำทั่วไป

2.7 มาตรการปฏิบัติเพื่อแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขัง และระบบการให้การศึกษาและอบรมในเรือนจำของประเทศไทย

การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Treatment of Prisoners” หมายถึง การปรุงแต่งแก้ไข (Rehabilitation) และการพัฒนานุคลิกภาพของผู้ต้องขัง (Personality Development) เพื่อฟื้นฟูสภาวะทางร่างกาย จิตใจ อาชีพ และสถานภาพทางสังคมของผู้ต้องขังที่เสื่อมโทรมไปแล้ว ให้กลับคืนสู่สภาวะใหม่จนเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป ด้วยกระบวนการปฏิบัติที่สำคัญหลายประการ ดังนี้⁸⁶

1. ดำเนินการปรุงแต่งแก้ไขจิตใจผู้ต้องขังตามหลักทฤษฎีการแก้ไข (The Corrective Theory) ซึ่งเน้นในด้านการบำบัดแก้ไขผู้ต้องขัง (Curative Rehabilitation) อย่างแท้จริง

2. กำหนดวิธีการปฏิบัติและกิจกรรม เพื่อชักนำส่งเสริมให้ผู้ต้องขังสำนึกในความผิดที่ได้กระทำไปแล้ว และมีความปรองดองเห็นพ้องที่จะใช้ชีวิตในเรือนจำและทัณฑสถาน เพื่อการศึกษา พัฒนาจิตใจตลอดจนร่วมมือร่วมใจในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ อันจะเป็นประโยชน์เกื้อกูลให้ผู้ต้องขังได้ฟื้นฟูสถานภาพทางสังคมเยี่ยงสุจริตชนภายหลังการพ้นโทษเร็วยิ่งขึ้น

3. ดำเนินการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในลักษณะที่คำนึงถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ รวมทั้งจัดสวัสดิการเกี่ยวกับปัจจัย 4 คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย ตามสภาพความจำเป็นต่อผู้ต้องขัง

⁸⁶ ประเสริฐ เมฆมณี, *อ้าวแล้ว เชิงอรรถที่ 82*, น. 216-218.

4. การปรุงแต่งแก้ไขจิตใจและภาวะทั่วไปของผู้ต้องขังจะประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้ต้องขังที่จะปรับบุคลิกลักษณะของตนเองทั้งในแง่กริยาท่าทาง ความรู้สึกนึกคิด การแสดงอารมณ์สนองตอบ และความสามารถในการประกอบอาชีพ ให้สอดคล้องกับปทัสถานความประพฤติอันเป็นที่ยอมรับในสังคมโดยทั่วไป

5. การปรุงแต่งแก้ไขจิตใจผู้ต้องขัง ย่อมหมายรวมถึง กระบวนการปลดปล่อยและ สงเคราะห์ผู้ต้องขังด้วย

6. เรือนจำและทัณฑสถานเป็นที่รวมของกลุ่มซึ่งมีความหวังในลักษณะขัดแย้งกับหลายฝ่าย อาทิ กลุ่มเจ้าพนักงานควบคุม ซึ่งมุ่งหวังผลการควบคุมผู้ต้องขังมิให้หลบหนี กลุ่มเจ้าหน้าที่ แขนงวิชาชีพที่มุ่งเน้นประสิทธิผลในการศึกษาฝึกอาชีพ และกลุ่มผู้ต้องขังซึ่งมีความคับข้องทางจิตใจ อันเนื่องมาจากจำต้องอยู่ในความควบคุมเบ็ดเสร็จของเจ้าหน้าที่ ดังนั้น การปฏิบัติงานเรือนจำและทัณฑสถานจึงมีลักษณะรูปแบบการบริหารที่ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งได้โดยง่าย การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังจึงจำเป็นต้องอาศัยความลับไว้นั่นตัวในการปฏิบัติงาน ความมีพลังใจอันแน่วแน่ที่จะปกป้องผลประโยชน์ของเรือนจำ และความรวดเร็วในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

2.7.1 วัตถุประสงค์ของการแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขังและการจัดการศึกษาแก่ผู้ต้องขัง

การแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขัง

มาตรการในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังที่ให้ความสำคัญกับการบำบัดแก้ไขมากกว่าการที่มุ่งจะลงโทษเพื่อเป็นการแก้แค้นทดแทนหรือให้สาสมจากการที่ได้กระทำความผิดขึ้น เพื่อต้องการที่เปลี่ยนแปลงแก้ไขพฤติกรรมของผู้กระทำความผิดต่อกฎหมาย โดยมุ่งที่จะปรับปรุงแก้ไขพฤติกรรมของผู้กระทำความผิดได้กลับตัวกลับใจ จนสามารถเข้าสู่สังคมอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างปกติสุขต่อไป และไม่กลับมากระทำความผิดซ้ำอีก ซึ่งมีวัตถุประสงค์ดังนี้⁸⁷

1. มนุษยธรรม การปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดโดยหวังไปในทางลงโทษนั้น จำเป็นต้องใช้วิธีการที่ทารุณโหดร้ายและทรมาณ เพื่อให้สาสมกับความผิด การลงโทษที่ปฏิบัติกันมาจึงหนีไม่พ้นความป่าเถื่อนไร้มนุษยธรรม แม้จะลงโทษด้วยวิธีการและจุดมุ่งหมายใดก็ตาม ตัวอย่างเช่น อิทธิพลของศาสนาคริสต์ที่ก่อให้เกิดการขังเดี่ยวในนักโทษนั้น แม้จะกระทำไปด้วยจุดมุ่งหมายดีที่

⁸⁷ วชิราภรณ์ อนุกุล, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 34, น. 80-82.

ต้องการแก้ไขและถือได้ว่าผู้กระทำความผิดมีเสาะหาทำโดยบริสุทธิ์ใจก็ได้ผลร้ายอย่างมากหันต่อผู้กระทำความผิดที่ถูกลงโทษ ยิ่งไปกว่าเป็นการลงโทษที่เข้มงวดชนิดตาต่อตาฟันต่อฟันแล้ว จะยิ่งปรากฏผลร้ายและความป่าเถื่อนอย่างชัดเจนซึ่งสิ่งเหล่านี้ตรงกันข้ามกับสิ่งที่มนุษย์ยึดถือว่าตนเองนั้นเป็นผู้มีอารยธรรมสูงส่ง ภายหลังที่มีการรณรงค์เรื่องสิทธิมนุษยชน และได้ปรากฏข้อผิดพลาดอย่างชัดเจนหลายกรณีที่เป็นมาในอดีต นอกจากลงโทษแล้วจึงได้เกิดแนวคิดที่จะแก้ไขผู้กระทำความผิดนั้น เพราะการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดอย่างมีมนุษยธรรมก็คือการพยายามแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิดนั่นเอง

2. การปรับปรุงแก้ไข ความเจริญทางด้านศิลปวิทยาการของมนุษย์ได้ให้คำตอบและวิธีแก้ไขความบกพร่องผิดปกติดของมนุษย์ด้วยกันหลากหลายแนวทางยิ่งขึ้น การปรับพฤติกรรมจึงไม่จำเป็นต้องกระทำด้วยการลงโทษอย่างเดียว วิธีการทางจิตวิทยา ชีววิทยา ตลอดจนสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา ล้วนมีส่วนช่วยแก้ไขและปรับปรุงพฤติกรรมของมนุษย์ได้ด้วยกันทั้งสิ้น ตรงกันข้ามการลงโทษเพียงอย่างเดียวก็อาจจะไม่ได้ช่วยกลับพฤติกรรมของคนให้ดีขึ้นได้แต่อย่างใด ฉะนั้น หากมีการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดโดยเจือปนการปรับปรุงแก้ไขลงไปด้วยแล้ว วิธีการที่จะปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดจะไม่จำกัดให้มีเพียงเท่าที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน หากแต่จะเกิดรูปแบบและแนวทางมากมายที่จะปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิด ซึ่งจะให้ผลดีทั้งแก่ผู้กระทำความผิดและสังคม ประการสำคัญต่อมา คือ จะไม่กลายเป็นเรื่องลำบากใจสำหรับผู้มีหน้าที่ปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดต่อไป

3. การประหยัด ปรัชญาที่ว่ามนุษย์เป็นสิ่งที่มีความค่าและศักดิ์ศรี เป็นเหตุผลอย่างหนักแน่นที่ชี้ว่าการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดโดยคำนึงว่ามนุษย์มีความค่าและศักดิ์ศรีนั้น แม้จะทุ่มเททรัพยากรไปเพียงใดก็เป็นสิ่งที่สมควรกระทำ แต่ยิ่งไปกว่านี้ได้ปรากฏว่าการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดโดยการไม่ประหัดประหารฆ่าทั้งมนุษย์ แต่พยายามแก้ไขแล้วนำเอากลับเข้ามาใช้อีกนั้น ประหยัดยิ่งกว่าการลงโทษด้วย กล่าวคือ

ในแง่ของรัฐ รัฐสามารถประหยัดเงินงบประมาณโดยไม่จำเป็นต้องเสาะแสวงหาสถานที่ที่จะใช้ลงโทษหรือแยกตัวผู้กระทำความผิดออกไปจากสังคม เช่น หมู่เกาะ อาณานิคม เรือนจำ รัฐไม่ต้องจ้างคนมากมายที่มาควบคุมและลงโทษผู้กระทำความผิด และรัฐไม่ต้องสิ้นเปลืองงบประมาณเลี้ยงดูนักโทษอีกต่อไป อีกทั้งยังจะได้ประโยชน์จากทรัพยากรบุคคลที่เป็นผู้กระทำความผิดที่สามารถปรับปรุงแก้ไขได้แล้ว

ในแง่ของสังคม สังคมจะประหยัดค่าใช้จ่ายในการป้องกันการกระทำความผิดลง เพราะไม่ต้อง คอบหวาดผวาพบการกลับมาของนักโทษผู้นั้นอีก และการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดด้วยการแก้ไขนี้ยัง เท่ากับเป็นการคืนความรับผิดชอบหรือผู้กระทำความผิดมาให้สังคมมีส่วนดำเนินการมากขึ้นซึ่งสังคม ย่อมทำได้ดีกว่าเพราะความใกล้ชิดและเป็นคนชุมชนเองย่อมรู้ปัญหาดี และประหยัดกว่าการเสีย ภาษีให้รัฐเจียดไปดำเนินการด้านนี้แทนทั้งหมดซึ่งไม่ได้ผล และผู้กระทำความผิดมีมากขึ้นทุกวัน สุดท้าย ยังได้ชื่อว่าเป็นการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดอย่างมีมนุษยธรรม

ในแง่ของผู้เสียหาย ผู้เสียหายมีโอกาสได้รับค่าเสียหายจากผู้กระทำความผิดได้มากกว่า เนื่องจากผู้กระทำความผิดยังคงมีทางทำมาหาได้ สามารถทดแทนค่าเสียหายเพื่อช่วยบรรเทาความ เดือดร้อนลงไปได้บ้าง ลดค่าใช้จ่ายที่ผู้เสียหายจะต้องใช้เมื่อเข้ามาเกี่ยวข้องกับกระบวนการ ยุติธรรมลง

ในแง่ของผู้กระทำความผิด ผู้กระทำความผิดยังหาเลี้ยงตัวเองได้เป็นประโยชน์ต่อสังคม ไม่ตกเป็น ภาระแก่ครอบครัว แต่กลับมีโอกาสเลี้ยงดูครอบครัวได้เช่นเดิม

4. การแก้ไขข้อบกพร่อง การปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดด้วยการลงโทษหรือด้วยวิธีการใด ๆ ก็ตาม ย่อมมีข้อผิดพลาดขาดตกบกพร่องได้เสมอ ฉะนั้น จึงควรมีวิธีปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดที่เน้นการ แก้ไข ไม่ใช่ความรุนแรง และปัจจุบันทันด่วนเกินไป ซึ่งหากมีข้อผิดพลาดเกิดขึ้นในขั้นตอนใด ขั้นตอนหนึ่งของกระบวนการยุติธรรม หนทางที่จะเยียวยาแก้ไขข้อบกพร่องที่เกิดขึ้นย่อมทำได้ง่าย กว่า ผลร้ายจะได้ไม่ตกแก่จำเลยซึ่งเป็นผู้บริสุทธิ์แต่ต้องมารับโทษทัณฑ์ เพราะจุดอ่อนของวิธีการ ปฏิบัติที่ไม่เหมาะสมถูกต้องและไม่มีทางแก้ไขเลย แม้จะอ้างว่าการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดเท่าที่ ปฏิบัติกันมานั้น ไม่มีข้อผิดพลาดขาดตกบกพร่องน้อยที่สุด แต่ผลลัพธ์ที่ได้จากการปฏิบัติต่อ ผู้กระทำความผิดที่ผ่านมานั้นก็ไม่มีประสิทธิผลสำเร็จเท่าที่ควร จึงจำเป็นต้องหาวิธีปฏิบัติต่อ ผู้กระทำความผิดในแนวทางใหม่เพิ่มขึ้น

การจัดการศึกษาควบคู่กับการแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขัง

การศึกษาอบรมผู้ต้องขังเป็นอีกส่วนหนึ่งที่สำคัญในการพัฒนาความรู้ความสามารถ และการมีชีวิตอย่างมีคุณค่าแก่ผู้ต้องขัง การศึกษาอบรมจึงเป็นมาตรการขั้นพื้นฐานของเรือนจำต่าง ๆ ที่จะนำมาใช้ควบคู่กับการแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขัง การมีความรู้ทำให้บุคคลมีคุณภาพจะ แยกแยะความถูกหรือผิดได้ การศึกษาช่วยส่งเสริมการมีชีวิตที่ดี

งานราชทัณฑ์ด้านการศึกษาจึงต้องเปิดกว้างและหลากหลายทางสาขาวิชาการ ให้โอกาสผู้ต้องขังได้รับการศึกษาอบรมอย่างเต็มที่ ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือจากสถาบันการศึกษาภายนอกอย่างมากด้วย รวมถึงการส่งเสริมทุนการศึกษาโดยความร่วมมือจากองค์กรอื่นที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของรัฐและเอกชน

ศาสตราจารย์ เอช. เอกูต์ กล่าวถึงเรื่องการศึกษาของนักโทษว่าการที่ขาดการศึกษานี้ เป็นเหตุอันหนึ่งในบรรดาเหตุสำคัญทั้งหลายที่ทำให้เกิดการกระทำผิดอาญาและได้คิดว่า วิธีที่ดีที่สุดที่จะทำให้การกระทำผิดอาญาลดลงหรือที่จะทำให้การกระทำผิดอาญาเจริญช้านั้น ก็คือ จัดให้มีการสอนนักโทษ มีคำกล่าวว่า “เปิดโรงเรียนแห่งหนึ่งเท่ากับปิดเรือนจำหนึ่งแห่ง”⁸⁸

ตามหลักสากลการให้การศึกษาถือเป็นหลักการสำคัญที่พึงต้องพิจารณาประกอบในการบังคับใช้แก่ผู้ต้องขังด้วย ซึ่งข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำว่าด้วยการปฏิบัติต่อนักโทษของสหประชาชาติ หรือ ข้อกำหนดแมนเดลา (Mandela Rules) เป็นข้อกำหนดในระดับนานาชาติที่ให้ประเทศภาคีสมาชิกต้องจัดให้มีการปฏิบัติตามข้อกำหนดนี้ โดยสาระสำคัญของวัตถุประสงค์เพื่อจัดให้มีการศึกษาในเรือนจำแก่ผู้ต้องขัง ซึ่งจะต้องพิจารณาผู้ต้องขังรายบุคคลว่ามีความเหมาะสมจะได้รับการศึกษาในลักษณะใด โดยในส่วนที่มีการส่งเสริมการศึกษาของผู้ต้องขังนั้น อยู่ในส่วนที่ 2 ข้อกำหนดที่ใช้แก่ผู้ต้องขังประเภทพิเศษ (ก) ผู้ต้องคำพิพากษาให้จำคุก ในส่วนการศึกษาและการพักผ่อนหย่อนใจ ดังนี้

ข้อ 104⁸⁹ (1) ควรมีข้อกำหนดให้ผู้ต้องขังทุกคนได้ศึกษาต่อเท่าที่เขาสามารถจะรับการศึกษาได้ รวมทั้งการสอนศาสนาในประเทศที่พอจะดำเนินการได้ ผู้ที่อ่านหนังสือไม่ออกและ ผู้เยาว์วัยต้องบังคับให้เรียน และทางการราชทัณฑ์ต้องเอาใจใส่เป็นพิเศษ และ

⁸⁸ ธานี วรภัทร์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 3*, น. 129

⁸⁹ United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Mandela Rules).

Rule 104

1. Provision shall be made for the further education of all prisoners capable of profiting thereby, including religious instruction in the countries where this is possible. The education of illiterate prisoners and of young prisoners shall be compulsory and special attention shall be paid to it by the prison administration.

2. So far as practicable, the education of prisoners shall be integrated with the educational system of the country so that after their release they may continue their education without difficulty.

(2) การศึกษาของผู้ต้องขังพึงปฏิบัติให้สอดคล้องกับหลักสูตรการศึกษาของชาติ เพื่อว่าเมื่อพ้นโทษแล้วจะศึกษาต่อได้สะดวก

ข้อ 105⁹⁰ ทุกเรือนจำควรจัดกิจกรรมต่างๆ ในทางบันเทิง และทางวัฒนธรรม เพื่อเสริมสุขภาพทางกายและจิตของผู้ต้องขัง

ตามมาตรฐานขั้นต่ำขององค์การสหประชาชาติว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง ในส่วนที่เกี่ยวกับการศึกษา พอสรุปได้ว่า จะต้องส่งเสริมการศึกษาต่อของผู้ต้องขังที่ยังสามารถศึกษาต่อได้ มีการจัดการให้มีการศึกษาทางศาสนาแก่ผู้ต้องขังด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ต้องขังที่เป็นเยาวชนและผู้ต้องขังที่ไม่รู้หนังสือ ซึ่งการศึกษานั้นต้องสอดคล้องและเชื่อมโยงกับระบบการศึกษาของประเทศ ภาติ เพื่อว่าเมื่อพ้นโทษไปแล้วจะสามารถศึกษาต่อในสถาบันการศึกษาได้อย่างต่อเนื่องไม่เป็นอุปสรรค ขณะเดียวกันต้องมีการจัดให้มีกิจกรรมเชิงสันติภาพและการพัฒนาวัฒนธรรม เพื่อประโยชน์แก่สุขภาพกายและสุขภาพจิตของผู้ต้องขัง⁹¹

2.7.2 รูปแบบในการใช้ปฏิบัติแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขัง

รูปแบบต่าง ๆ ที่ใช้ปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง (Model of Treatment of Prisoners) มี 2 แนวทาง

2.7.2.1 วิธีการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดโดยเน้นการแก้ไขและพัฒนาผู้ต้องขัง (Correctional Models)⁹²

วิธีการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดโดยเน้นการแก้ไขและพัฒนาผู้ต้องขัง เป็นการพัฒนาระบบการจำแนกผู้ต้องขังภายในเรือนจำ (for classifying correctional organizations) ซึ่งมีวิธีการที่นิยมใช้อยู่ 5 แนวคิด ได้แก่

(1) รูปแบบการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังโดยการควบคุมตัว หรือการกักขังเพื่อการข่มขู่ (Punishment or Restraint model)

มีแนวคิดพื้นฐานว่า การประกอบอาชญากรรมเป็นการก่อความเสียหายแก่สังคมอย่างจริงจัง จึงสมควรที่จะลงโทษผู้กระทำผิดโดยการควบคุมตัวไว้ในเรือนจำ เพื่อป้องกันการหลบหนี และจำกัดสิทธิเสรีภาพต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อจุดประสงค์ในการลงโทษให้เป็นที่เกรงกลัว และมีให้เป็น

⁹⁰ United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Mandela Rules).

Rule 105 Recreational and cultural activities shall be provided in all prisons for the benefit of the mental and physical health of prisoners

⁹¹ ธาณี วรภัทร์, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 2, น. 122.

⁹² พยวฑ์ ศรีแสงทอง, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 74, น. 150-155.

เยี่ยงอย่างแก่อื่น นักทฤษฎีอาชญาวิทยา เรียกแบบฉบับนี้ว่า “รูปแบบการตัดสิทธิ” (Deprivation Model) ซึ่งเป็นวิธีการลงโทษที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการลงโทษเพื่อตอบแทน แก่แค้นหรือข่มขู่ ประกอบด้วยกระบวนการปฏิบัติที่สำคัญดังนี้

1) กำหนดมาตรการควบคุมผู้ต้องขังในเรือนจำ ด้วยระบบจารีตนิยมดั้งเดิม ที่เน้นหนักในด้านการควบคุมอย่างเข้มงวด เพื่อป้องกันการหลบหนี

2) กิจกรรมที่กำหนดให้ผู้ต้องขังต้องปฏิบัติประจำวัน จะเป็นไปในลักษณะเพื่อรักษาระเบียบวินัยในเรือนจำมากกว่าการให้การศึกษาและฝึกฝนอาชีพ

3) การควบคุมผู้ต้องขังในระบบเรือนจำระดับความมั่นคงสูงสุด มีความมุ่งหมายเพื่อลงโทษผู้ต้องขังยิ่งกว่าการแก้ไข และมุ่งมั่นที่จะกีดกันผู้ต้องขังให้ออกห่างจากสังคม ทั้งนี้ เพื่อให้สังคมปลอดภัยและเป็นการป้องกันสังคมอีกทางหนึ่ง⁹³

(2) รูปแบบการปฏิรูปสถาบันสังคม (Reform model)

เป็นแนวคิดของนักอาชญาวิทยามัยใหม่ C. Ray Jeffery ในการจัดตั้งสำนักอาชญาวิทยาสิ่งแวดล้อมใหม่ (A New School of Environmental Criminology) ซึ่งสำนักนี้มีความเชื่อว่าจุดศูนย์กลางแห่งการแก้ไขปัญหาอาชญากรรมขึ้นอยู่กับ การปรับปรุงภาวะแวดล้อมทางสังคมหรือสถาบันสังคมที่เป็นปัจจัยสาเหตุหรือมีผลต่อพฤติกรรมของอาชญากรมากกว่าการคำนึงถึง ปัจจัยด้านบุคคล ด้านบุคลิกภาพของอาชญากร เช่น การทบทวน การกำหนด นโยบายและแผนงานของสถาบันการศึกษา สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันบริการสังคมสงเคราะห์ สถาบันนโยบายการยุติธรรม ฯลฯ ให้เป็นประโยชน์ต่อการป้องกันอาชญากรรมอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เช่น การควบคุมแหล่งอบายมุข การส่งเสริมสุขภาพจิต การศึกษา การพักผ่อนหย่อนใจของเด็กและเยาวชน การปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชน การกำหนดนโยบายการเมืองที่เหมาะสมสอดคล้องกับหลักความยุติธรรมทางเศรษฐกิจและสังคม (Social and Economic Justice) ตลอดจน การปรับปรุงกระบวนการบังคับใช้กฎหมายที่สมานกลมกลืนกับภาวะความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติอย่างแท้จริง สิ่งเหล่านี้นับเป็นวิธีการวางแผนควบคุมอาชญากรรมที่สอดคล้อง

⁹³ พยาว์ ศรีแสงทอง, *อ้าวแล้ว เชิงอรรถที่ 74*, น. 150-151.

กับสถานการณ์ที่เป็นจริงในสังคม ซึ่งย่อมบังเกิดผลมากกว่าการใช้หลักกฎหมายจารีตนิยม หรือ หลักมนุษยธรรมเพียงอย่างเดียว⁹⁴

(3) รูปแบบการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังที่เป็นนักโทษทางการเมือง (Radical model)

รูปแบบการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังที่เป็นนักโทษทางการเมือง หรือผู้มีความคิดรุนแรง โน้มเอียงไปในทางใดทางหนึ่งโดยเฉพาะ ตลอดจนผู้ต้องขังที่มีพฤติกรรมแปรปรวนเชิงเป็น ปฏิปักษ์ต่อสังคม หรือ กบฏ (Rebellion) กล่าวคือ บุคคลที่มีความคิดรุนแรง มักจะมีความรู้สึกไม่ พอใจในสถานการณ์ที่สังคมเป็นอยู่ จึงพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและสร้าง ค่านิยมใหม่ และอาจนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่ม (Sub-culture) กับ วัฒนธรรมสังคมส่วนรวม (Total culture) หรือขยายความขัดแย้งไปสู่ขั้นก่อความไม่สงบในสังคม (Civil Disobedience) ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีไร้ระเบียบทางสังคม (Theory of Anomie) ภาวะ ดังกล่าวนี้ ย่อมส่งผลกระทบให้คนในสังคมต้องตกอยู่ในสภาพที่ท้อแท้สิ้นหวัง มีการแสดงออกซึ่ง พฤติกรรมที่ขัดต่อความสงบเรียบร้อย บางครั้งรุนแรงจนถึงขั้นเกิดอาชญากรรมหรือความไม่สงบ ทางสังคมขึ้นได้ เป็นผลให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายบ้านเมืองจำเป็นต้องกำหนดมาตรการควบคุมและให้ การศึกษา ชี้แนะทางปฏิบัติที่มีเหตุผลด้วยท่าทีที่เป็นมิตร เพื่อให้ผู้มีความคิดรุนแรงแปรปรวนเชิง ปฏิปักษ์ เปลี่ยนทัศนคติ ความเชื่อ ให้สอดคล้องกับบรรทัดฐานของชุมชนส่วนรวม ทั้งนี้เพื่อ ค้ำครองพิทักษ์รักษาไว้ซึ่งผลประโยชน์ของสังคมส่วนรวม ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเคารพใน สิทธิหน้าที่ และความยุติธรรมภายใต้กรอบของกฎหมาย ขณะเดียวกันก็ควรสร้างค่านิยมที่ถูกต้อง ชอบธรรมขึ้นทั้งในทางเศรษฐกิจและสังคม โดยจัดให้มีการปรับปรุงองค์กรและกระบวนการ ปฏิบัติที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ให้สามารถตอบสนองต่อบุคคลเหล่านี้ตามระบบประชาธิปไตย จึงจะมีผลดี ต่อสถานการณ์ขัดแย้ง และจงใจให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้อย่างเหมาะสม⁹⁵

(4) รูปแบบแก้ไขพฤติกรรมผู้ต้องขัง (Rehabilitation or Correctional model)

เป็นวิธีการที่เน้นในด้านการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล เนื่องจากเชื่อว่า พฤติกรรมของอาชญากรแต่ละคนย่อมมีลักษณะเฉพาะตัว ดังนั้นก็สมควรที่จะดำเนินการแก้ไขและ

⁹⁴ พยาว์ ศรีแสงทอง, อ่างแล้ว เจริญรอดที่ 74, น. 151.

⁹⁵ เพิ่งอ้าง, น. 152.

ปรุ่่งแต่งจิตใจของผู้ต้องขัง ให้สอดคล้องตามลักษณะพฤติกรรมและบุคลิกภาพของบุคคลเป็นรายไป โดยคำนึงถึงปัจจัยดังนี้

1) การพิจารณาแบบอย่างค่านิยมพื้นฐานของผู้ต้องขัง ทั้งในลักษณะข้อดีและข้อสมมติ เพื่อเป็นฐานในการวางแผนทางปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง ในด้านการปรับปรุง แก้ไข การรักษา ระเบียบวินัย และความปลอดภัยในการควบคุม เช่น แยกผู้ต้องขังที่มีพฤติกรรมไม่เหมาะสมออกจากผู้ต้องขังที่ปฏิบัติอยู่ในกรอบและวินัยของเรือนจำ ตลอดจน การให้สิทธิพิเศษหรือผลประโยชน์อื่น ๆ ตอบแทนแก่ผู้ต้องขังที่มีความประพฤติดีขึ้น

2) การวินิจฉัยพฤติกรรมของผู้ต้องขังที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับการวินิจฉัยโรคของแพทย์ เพื่ออำนวยความสะดวกในการบำบัดรักษาให้ตรงกับสาเหตุที่แท้จริง แนวความคิดดังกล่าวนี้มีพื้นฐานมาจากความเชื่อที่ว่า อาชญากรเหมือนเชื้อโรคร้ายชนิดหนึ่งที่จะบำบัดรักษาได้ หากได้รับการวินิจฉัยหาสาเหตุของโรคอย่างถูกต้องจากผู้ชำนาญการ

3) ปัจจัยพื้นฐานที่จะเอื้อให้การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังสอดคล้องกับผลแห่งการวิเคราะห์ปัญหาผู้ต้องขังดังนี้

3.1) การวิเคราะห์ลักษณะ ข้อบกพร่อง ปัญหา สภาพแวดล้อมทั่วไป สาเหตุแห่งการกระทำผิด โดยกระบวนการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง (Classification of Prisoners)

3.2) การวิเคราะห์พื้นฐานภาวะจิตใจและทักษะของผู้ต้องขังที่มีอยู่แต่เดิม เพื่อประกอบการพิจารณากำหนดโครงการปฏิบัติให้สอดคล้องกับความต้องการ ความจำเป็นและความถนัดในการศึกษาอบรมและฝึกอาชีพ

3.3) การวิเคราะห์ประวัติภูมิหลังของผู้ต้องขัง ข้อมูลที่ได้จะต้องเชื่อถือได้และสอดคล้องกับหลักเหตุผล มากกว่าการคาดคะเน

3.4) กำหนดแผนการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล และแยกกลุ่มผู้ต้องขังออกเป็นกลุ่มเล็ก ๆ เพื่อประโยชน์ต่อการให้การศึกษาอบรมและควบคุมอย่างใกล้ชิด

3.5) เจ้าหน้าที่ฝ่ายควบคุมและฝ่ายฝึกวิชาชีพ จะต้องประสานการปฏิบัติในลักษณะสมานประโยชน์ ระหว่างการรักษาความปลอดภัยของเรือนจำกับการปรับปรุง แก้ไขพัฒนาจิตใจผู้ต้องขังตามสภาพ

4) กระบวนการปฏิบัติที่สำคัญที่สุดในรูปแบบการแก้ไขพฤติกรรมผู้ต้องขัง คือ การใช้กลยุทธ์ที่จะให้ผู้ต้องขังเลียนแบบอย่างที่ดีจากเจ้าหน้าที่ (Identification Strategy) โดยเจ้าหน้าที่จะต้องปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดี ให้ความเป็นมิตร แนะนำช่วยเหลือผู้ต้องขังอย่างจริงใจ รวมทั้งสร้างเสริมให้ผู้ต้องขังศรัทธาในการปกครองและรับผิดชอบต่องานเองและหมู่คณะ

5) ดำเนินการศึกษาวิจัยและติดตามผลปฏิบัติ หรือวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค ข้อบกพร่อง ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังให้มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับความต้องการส่วนบุคคลของผู้ต้องขัง⁹⁶

(5) รูปแบบฟื้นฟูบูรณภาพผู้ต้องขัง (Reintegration model)

เป็นการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังที่มุ่งเสริมให้ผู้ต้องขังตระหนักและสำนึกผิดในความผิดด้วยตนเอง (Internalization of Norms) และมุ่งพัฒนาทัศนคติ ค่านิยมของผู้ต้องขัง ให้สอดคล้องกับบรรทัดฐานของสังคมส่วนรวม โดยอาศัยกระบวนการปฏิบัติที่สำคัญ 2 ประการ คือ

1) การพัฒนาการศึกษา วิชาสามัญ ศิลธรรมจรยา และฝึกอาชีพผู้ต้องขังให้มีนิสัยรักการทำงาน และตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม ตลอดจนการปรับปรุงโครงสร้างการบริหารงานเรือนจำและทัณฑสถาน ให้มีบรรยากาศที่เอื้ออำนวยต่อการแก้ไขพัฒนาผู้ต้องขัง รวมทั้งการส่งเสริมสัมพันธภาพอันดีระหว่างเจ้าพนักงานกับผู้ต้องขัง เพื่อให้ผู้ต้องขังเกิดความกระตือรือร้นที่จะปรับปรุงพฤติกรรมในทางที่เหมาะสมยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการตระหนักในคุณค่า หรือศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และมีทัศนคติ ความเชื่อมั่นว่าจะขอเป็นสมาชิกที่มีค่าต่อสังคมตลอดไป ดังนั้นจึงสมควรส่งเสริมสร้างการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในลักษณะที่แตกต่างกับการดำเนินชีวิตภายนอกน้อยที่สุด

2) การใช้มาตรการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังโดยไม่ใช้เรือนจำและทัณฑสถาน (non-Institutional treatment of Prisoners) เป็นการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังที่มีความประพฤติดี สนใจในการฝึกอบรม ได้แก่ การพักการลงโทษ (Parole) การใช้ชุมชนเป็นฐานในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง (Community-based Corrections) รวมทั้งการขอความร่วมมือจากประชาชนและสถาบันทางสังคม ในการสงเคราะห์ผู้ต้องขังให้สามารถฟื้นฟูการเป็นพลเมืองที่ดีได้เร็วยิ่งขึ้น⁹⁷

⁹⁶ พยาว์ ศรีแสงทอง, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 74, น. 152-154.

⁹⁷ เพิ่งอ้าง, น. 154-155.

2.7.2.2 วิธีการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดโดยเน้นการบำบัดฟื้นฟูผู้ต้องขัง (Treatment Models)⁹⁸

วิธีการนี้มีแนวคิดจากการบำบัดรักษาผู้ป่วยในโรงพยาบาล และเป็นที่ยอมรับในปี ค.ศ. 1960-1970 ต่อมาได้กลายมาเป็นการพัฒนาโปรแกรมในการแก้ไขผู้ต้องขังประเภทต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1) วิธีการทำจิตบำบัด (Psychotherapy)

วิธีการทำจิตบำบัดนี้ เชื่อว่าผู้กระทำความผิดเป็นผู้ป่วยที่ต้องได้รับการบำบัดรักษาที่เหมาะสม เนื่องจากเขาขาดความรัก ความอบอุ่นจากที่บ้าน ทำให้เกิดปัญหาและความต้องการอย่างไร้สำนึก เทคนิคที่ใช้ในกรณีนี้คือ สนับสนุนให้ผู้ต้องขังได้สำรวจและทบทวนอดีตของตน เพื่อเรียนรู้วิธีการจัดการกับปัญหาทางอารมณ์ในปัจจุบันที่แสดงออกมาในทางก้าวร้าว⁹⁹

2) วิธีการวิเคราะห์การสื่อสารสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Transactional Analysis - TA)

เป็นวิธีที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการแปลความและการประเมินผลสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ผู้ต้องขังสามารถเข้าใจได้ง่าย การวิเคราะห์การสื่อสารจะใช้ภาษาง่าย ๆ¹⁰⁰

3) ทฤษฎีเผชิญความจริง (Reality Therapy)

เป็นทฤษฎีของ วิลเลียม เกรซเซอร์ (William Galsser) และ จี แอล ฮาร์ริงตัน (G.L. Harrington) ที่ได้พัฒนารูปแบบที่เชื่อว่า คนทุกคนมีความต้องการพื้นฐาน (basic needs) และจะมีพฤติกรรมที่ไร้เหตุผลเมื่อไม่สามารถสนองความต้องการนั้น ๆ ได้ (act irresponsibly) ความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ คือ การมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น และได้รับการยอมรับนับถือ พวกเขาจะแสดงความพอใจโดยเป็นคนที่อยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริง (Realistic) ความรับผิดชอบ (Responsible) และความถูกต้อง (Right) หรือเรียกสั้น ๆ ว่า “หลัก 3 R” ในทางตรงข้าม ทฤษฎีเผชิญความจริง ไม่ยอมรับในเรื่องความเจ็บป่วยทางจิต เน้นที่ปัจจุบันและอนาคตมากกว่าอดีต เนื่องจากพฤติกรรมเช่นนั้นมีความขัดแย้งทางจิตได้สำนึก หรือเป็นแรงผลักดันของจิตได้สำนึก¹⁰¹

⁹⁸ พย่าว ศรีแสงทอง, *อ้าวแล้ว เชิงอรรถที่ 74*, น. 155-160.

⁹⁹ *เพ็งอ้าว*, น. 155-156.

¹⁰⁰ *เพ็งอ้าว*, น. 156.

¹⁰¹ *เพ็งอ้าว*, น. 157.

4) การปรับพฤติกรรม (Behavior Modification)

เป็นการนำทฤษฎีการเรียนรู้มาประยุกต์ใช้กับปัญหาทางพฤติกรรม โดยตั้งสมมติฐานว่าพฤติกรรมทางบวกจะเพิ่มขึ้นเมื่อพฤติกรรมนั้นได้รับรางวัลทันทีอย่างเป็นระบบ แต่ถ้าพฤติกรรมที่เป็นอยู่ไม่ได้รับรางวัล ความดีของพฤติกรรมนั้นก็จะลดลง การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมนี้บางครั้งเรียกว่า Behavior Therapy หรือ Contingency Management

เทคนิคที่ใช้หลายประการที่เป็นการเสริมทางบวกและลดพฤติกรรมทางลบได้แก่ Systematic Desensitization, Extinction Counter conditioning และ Token

แรงเสริมทางบวกคือ ความใส่ใจ คำชมเชย เช่น อาหาร และสิทธิพิเศษ แรงเสริมทางลบรวมไปถึงการข่มขู่ การปรับ การลงโทษ และการเยาะเย้ย

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าวิธีการนี้จะมีข้อได้เปรียบเกี่ยวกับการปรับพฤติกรรมมาก ทำให้ใช้วิธีนี้ในการแก้ไขผู้ใหญ่เป็นทางการลดลง แต่ก็ยังใช้การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมนี้อย่างไม่เป็นทางการในการปฏิบัติของเรือนจำหลายแห่ง¹⁰²

5) Erhard Seminars Training (EST)

Werner Erhard ผู้ริเริ่มวิธีการบำบัดในรูปแบบของโปรแกรม (อบรม 60 ชั่วโมง ภายใน 2 สัปดาห์) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อผลักดันให้ผู้เข้ารับการอบรมสำรวจความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อชีวิตของเขาอย่างเป็นระบบ ซึ่งความเชื่อนี้มีผลทำให้คนแสดงพฤติกรรมโดยไม่ตั้งใจเป็นอย่างอัตโนมัติและเป็นนิสัย เมื่อผู้รับการอบรมมีประสบการณ์เดิมกับระบบความเชื่อนี้แล้ว จะได้รับการสนับสนุนให้เป็นประธานมากกว่าการเป็นผู้ตามพฤติกรรมของตนเอง ซึ่งก็คือ ผู้รับการอบรมจะถูกท้าทายให้ควบคุมชีวิตของเขาเองและสร้างขึ้นมาใหม่ด้วยตนเอง¹⁰³

6) Emotional Maturity Instruction (EMI)

เป็นหลักสูตรที่ใช้เวลา 15 สัปดาห์ ในการที่จะเปลี่ยนพฤติกรรมทางด้านอารมณ์ของอาชญากรโดยเฉพาะ เป้าหมายและทัศนคติ ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากความเข้าใจในตัว โดยมีเครื่องมือ 3 ชนิด คือ หนังสืออารบิกโบราณ (Aramaic manuscript) ของการสั่งสอนทางสังคมของ

¹⁰² พยาร์ ศรีแสงทอง, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 74, น. 157.

¹⁰³ เพิ่งอ้าง, น. 158.

พระเยซู วิธีการสนทนาแบบโสเครตีส (Socratic method of dialogue) และความเชื่อที่ว่ามนุษย์สามารถปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมด้วยการควบคุมตนเอง¹⁰⁴

7) การบำบัดแบบกลุ่ม (Group Therapy)

เป็นวิธีหนึ่งที่ใช้เทคนิคทำงานเป็นกลุ่มในเรือนจำและทัณฑสถาน แก้ไขปัญหา โดยเฉพาะ เช่น การให้การปรึกษาแบบกลุ่ม (Group Psychotherapy) จิตบำบัด (Psychotherapy) การรวมกลุ่มให้คำปรึกษา (Group Counseling) การบำบัดกลุ่มผู้ติดแอลกอฮอล์และยาเสพติด (Alcohol and Drug Group) เป็นต้น¹⁰⁵

2.7.3 การจำแนกผู้ต้องขังสู่การปฏิบัติเพื่อแก้ไขฟื้นฟูพฤตินิสัย

การจำแนกหรือการแยกผู้ต้องขังโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการแก้ไขฟื้นฟูพฤตินิสัย เป็นการดำเนินการให้เป็นไปตามหลักการลงโทษให้เหมาะสมกับบุคคล (Individualization of Punishment) เพื่อนำไปสู่การกำหนดแผนในการบังคับโทษจำคุกรายบุคคลให้เหมาะสมกับพฤติกรรมความประพฤติของผู้ต้องขัง ในการอบรมแก้ไขฟื้นฟูเพื่อปรับทัศนคติและบุคลิกลิสัย การวางแผนในการดำรงชีวิตในเรือนจำ ทั้งยังเป็นการป้องกันผลเสียจากการอยู่ปะปนกับอาชญากรอาชีพสำหรับผู้ต้องขังซึ่งกระทำความผิดครั้งแรกหรือจากการกระทำความผิดโดยพลั้งพลาด นอกจากนั้นการจำแนกยังเป็นผลดีต่อการบริหารงานราชทัณฑ์อีกด้วย¹⁰⁶

การจัดประเภทผู้ต้องขัง หมายถึง การแบ่งประเภทผู้ต้องขังโดยอาศัยหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ในการพิจารณา เช่น

- 1) โดยอาศัยหลักเกณฑ์ของคำพิพากษาถึงที่สุด สามารถแบ่งประเภทผู้ต้องขังออกได้เป็นผู้ต้องขังระหว่างการพิจารณาของศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ และศาลฎีกา รวมไปถึงผู้ต้องขังเด็ดขาด
- 2) โดยอาศัยหลักเกณฑ์ของเชื้อชาติ สัญชาติ สามารถแบ่งประเภทผู้ต้องขังออกได้เป็นผู้ต้องขังไทยและผู้ต้องขังต่างชาติ

¹⁰⁴ พยาร์ ศรีแสงทอง, *อ้างแล้ว เจริญธรรม* ที่ 74, น. 158.

¹⁰⁵ *เพ็ญอ้าง*, น. 159-160.

¹⁰⁶ ธาณี วรรณทร์, *อ้างแล้ว เจริญธรรม* ที่ 3, น. 101.

3) โดยอาศัยหลักเกณฑ์ของเพศ หรือเพศสภาพ ซึ่งสามารถแบ่งประเภทผู้ต้องขังหญิง ผู้ต้องขังชาย หรือผู้ต้องขังเพศที่สาม

4) โดยอาศัยหลักเกณฑ์ของอายุ สามารถแบ่งประเภทผู้ต้องขังออกได้เป็น ผู้ต้องขังวัยหนุ่ม อายุ 18-25 ปี และผู้ต้องขังทั่วไป อายุ 25 ปีขึ้นไป

5) โดยอาศัยหลักเกณฑ์ในเรื่องของนักโทษที่ผู้ต้องขังได้รับ สามารถแบ่งประเภทผู้ต้องขังออกได้เป็นผู้ต้องขังที่ได้รับโทษจำคุก และผู้ต้องกักขังแทนค่าปรับ ซึ่งหมายความรวมถึงผู้ต้องขังเด็ดขาดด้วย เป็นต้น

ซึ่งตามหลักแล้วการแยกผู้ต้องขังต้องตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ของการบังคับโทษ ผู้ต้องขังรายบุคคล และการจำแนกผู้ต้องขังเพื่อแก้ไขฟื้นฟูพฤติกรรมนั้น ยังต้องคำนึงถึงผู้ต้องขังที่มีความสามารถจะรับรู้หรือยินยอมที่จะได้รับการแก้ไขพฤติกรรมได้โดยง่ายด้วย ซึ่งมาตรการจัดชั้นนักโทษ ถือว่ามีความจำเป็นที่จะแบ่งผู้ต้องโทษที่จะเข้ารับการแก้ไขฟื้นฟูพฤติกรรมได้โดยง่าย การจัดชั้นนักโทษมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมให้ผู้ต้องขังเกิดความเคร่งครัดในระเบียบวินัยและมีความรับผิดชอบต่อตนเองรวมไปถึงส่วนรวมด้วย นอกจากนั้นยังสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การจัดแยกผู้ต้องขัง ตามข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับปฏิบัติต่อผู้ต้องขังขององค์การสหประชาชาติที่กำหนดไว้ว่า¹⁰⁷

1) เพื่อแยกต่างหากจากผู้ต้องขังจำพวกที่มีประวัติการประกอบอาชญากรรมหรือนิสัยอันต่ำช้าเลวทรามซึ่งจะโน้มน้าวผู้ใกล้ชิดให้ชั่วตาม

2) เพื่อแบ่งผู้ต้องขังออกเป็นชั้น ๆ ให้สะดวกในการปฏิบัติหรือฟื้นฟูให้กลับมาสู่สังคมได้โดยปกติ ตามพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ.2479 มาตรา 11 และกฎหมายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ซึ่งกฎกระทรวงมหาดไทยออกตามความใน มาตรา 58 แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พุทธศักราช 2479 ส่วนที่ 4 การแยกผู้ต้องขัง หมวด 2 นักโทษเด็ดขาด ในข้อ 44 ถึง ข้อ 45 ว่า

ข้อ 44 นักโทษเด็ดขาดพึงแบ่งออกเป็นชั้นๆดังต่อไปนี้

- (1) ชั้นเยี่ยม
- (2) ชั้นดีมาก
- (3) ชั้นดี

¹⁰⁷ ธานี วรภัทร์, *อ้าวแล้ว เชิงอรรถที่ 3*, น. 104.

- (4) ชั้นกลาง
- (5) ชั้นเลว
- (6) ชั้นเลวมาก

ข้อ 45 นักโทษเด็ดขาดที่เข้าใหม่ให้อยู่ในชั้นกลางจนกว่าจะมีการเลื่อนหรือลดชั้น เว้นแต่ได้เคยต้องโทษมาแล้ว และมาต้องโทษจำคุกในคราวนี้อีกภายใน 5 ปี นับแต่วันพ้นโทษคราวก่อน กับความผิดทั้ง 2 คราวนั้นไม่ใช่ความผิดฐานลหุโทษหรือประมาทให้อยู่ชั้นเลว การเลื่อนหรือลดชั้นนั้นให้เป็นไปตามระเบียบและวิธีการของกรมราชทัณฑ์

2.7.4 การจัดการศึกษาและฝึกอบรมผู้ต้องขังในประเทศไทย

การให้การศึกษาและการฝึกอบรม จะต้องศึกษาถึงโปรแกรมการแก้ไขฟื้นฟูพื้นฐานสำหรับผู้ต้องขัง ได้แก่ การฝึกวิชาชีพ การให้การศึกษาทั้งสายสามัญ และสายวิชาชีพ และการอบรมทางศีลธรรมตลอดจนกิจกรรมทางศาสนา สวัสดิการและนันทนาการต่าง ๆ ซึ่งเป็นปัจจัยหลักที่มุ่งจัดให้ผู้ต้องขังส่วนใหญ่ทั้งเรือนจำได้รับการฝึกทักษะพื้นฐานในการดำรงชีวิตในสังคม คือ การฝึกอาชีพและหลักศาสนา ผู้ต้องขังทุกคนสามารถเข้าโปรแกรมนี้ตามความสนใจ ความถนัด ความสามารถของแต่ละบุคคล โดยมีคณะกรรมการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังของเรือนจำเป็นผู้พิจารณา¹⁰⁸

สำหรับในประเทศไทย พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ได้ให้อำนาจอธิบดีมีอำนาจในการออกข้อบังคับ ว่าด้วยการศึกษาและการอบรมผู้ต้องขัง บรรดาเครื่องอุปกรณ์ในการศึกษาและการอบรม เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ สมุด หนังสือนั้น รัฐบาลจะเป็นผู้จัดการให้ แต่ผู้ต้องขังจะนำของตนเองมาใช้ก็ต่อเมื่อได้รับอนุญาตแล้ว¹⁰⁹ ปรากฏตามพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ.2579 มาตรา 27 และ มาตรา 28 บัญญัติว่า

มาตรา 27 อธิบดีมีอำนาจออกข้อบังคับว่าด้วยการศึกษาและการอบรมผู้ต้องขัง

มาตรา 28 บรรดาเครื่องอุปกรณ์ในการศึกษาและการอบรม เช่น เครื่องมือ เครื่องใช้ สมุดหนังสือนั้น รัฐบาลจะเป็นผู้จัดการให้ แต่ผู้ต้องขังจะนำของตนเองมาใช้ก็ได้เมื่อได้รับอนุญาตแล้ว

ข้อเท็จจริงของประเทศไทยนั้นผู้ที่กระทำผิดและต้องโทษอยู่ในเรือนจำส่วนใหญ่จะเป็นผู้มีการศึกษาน้อย และไม่มีอาชีพเป็นหลักแหล่งหรือมีอาชีพรับจ้างรายวัน การศึกษาอบรมจึงเป็นเรื่องที่จำเป็นอย่างมาก เพราะจะเป็นพื้นฐานที่ทำให้ผู้กระทำความผิดมีสติปัญญา คิดเป็น

¹⁰⁸ กรมราชทัณฑ์, คู่มือการปฏิบัติงานด้านการพัฒนาพฤตินิสัยผู้ต้องขัง, (กรุงเทพมหานคร : ราชทัณฑ์, มปป.), น.3.

¹⁰⁹ ธาณี วรภัทร์, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 3, น. 130.

แยกแยะความถูกต้อง ความดี ความชั่วได้ เป็นการปรับปรุงคุณภาพพลเมืองที่สำคัญของประเทศทางหนึ่ง

เรือนจำมีหน้าที่ต้องให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกและสถานที่อ่านหนังสือสำหรับผู้ต้องขัง และต้องพยายามจัดให้ผู้ต้องขังได้อ่านหนังสือตามระเบียบของกรมราชทัณฑ์

ตามข้อบังคับกรมราชทัณฑ์ ฉบับที่ 8 เรื่องการศึกษาและอบรมผู้ต้องขัง¹¹⁰ อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 27 แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ.2479 กรมราชทัณฑ์ออกข้อบังคับการศึกษาและอบรมผู้ต้องขังไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ 1 การศึกษาอบรมผู้ต้องขังนั้น ให้จัดเป็น 3 สาขาดังนี้ คือ

ก. พุทธศึกษา ได้แก่การศึกษาวิชาสามัญและวิชาชีพ

ข. จริยศึกษา ได้แก่การอบรมศีลธรรมจรรยาและหน้าที่พลเมืองดี

ค. พลศึกษา ได้แก่การศึกษาการอนามัยและสุขาภิบาลตลอดจนการออกกำลังกาย และการเล่นออกกำลังกายต่างๆ

ก.พุทธศึกษา

ข้อ 2 การศึกษาในสาขานี้ แยกออกเป็นดังนี้

(1) วิชาสามัญ ผู้ต้องขังที่ยังอ่านเขียนหนังสือไทยไม่ได้ และมีกำหนดโทษเหลือซึ่งจะต้อง จำต่อไปอีกตั้งแต่ 6 เดือนขึ้นไป ต้องจัดให้ศึกษาวิชาสามัญตามที่ทางการเรือนจำจัดให้ จนสามารถมีความรู้อ่านเขียนหนังสือได้

(2) วิชาชีพ ผู้ต้องขังที่เป็นนักโทษเด็ดขาด และได้กำหนดให้มีหน้าที่อันเกี่ยวกับการงานที่มีใช้เป็นการหาผลประโยชน์ ต้องจัดให้ศึกษาวิชาชีพทั้งในทางทฤษฎีและในทางปฏิบัติตามที่ ทางเรือนจำจัดให้

ข้อ 3 ถ้าคนฝาก คนต้องขัง สมัครเข้ารับการศึกษาดังกล่าวไว้ในข้อ (1) (2) ก็ให้ ผู้บัญชาการเรือนจำพิจารณาอนุญาตได้ตามสมควรแก่กรณี

ข. จริยศึกษา

ข้อ 4 ผู้ต้องขังทุกคนจัดให้ได้รับการอบรมศีลธรรม จรรยา และหน้าที่พลเมืองดี และต้อง จัดให้ฟังพระธรรมเทศนาตามลัทธิศาสนาที่ตนนับถือ ตามที่ทางการเรือนจำจัดให้

ข้อ 5 เรือนจำต้องพยายามให้หรือให้ความสะดวกผู้ต้องขังได้ประกอบพิธีกรรมในวันพระ และพิธีสำคัญในทางลัทธิศาสนาที่ผู้ต้องขังนับถือตามที่เห็นสมควร

ค. พลศึกษา

¹¹⁰ ข้อบังคับนี้ให้ใช้ ณ วันที่ 11 กันยายน พุทธศักราช 2483

ข้อ 6 เรือนจำต้องพยายามจัดให้ผู้ต้องขังได้รับคำแนะนำในการอนามัย และการ
สุขาภิบาล ตามสมควร

ข้อ 7 ผู้ต้องขังฝึกหัดระเบียบแถว เล่นกีฬาและการเล่นออกกำลังกายต่างๆ ตามที่
เรือนจำจัดให้

และในส่วนของผู้ต้องกักขังก็มีกำหนดด้านการให้การศึกษาเช่นกัน โดยกรมราชทัณฑ์
ได้ออกระเบียบกรมราชทัณฑ์ ว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ต้องกักขัง พ.ศ.2549 ลักษณะ 5 การศึกษาและ
การอบรม ซึ่งอาศัยอำนาจตามความในมาตรา 5 แห่งพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการกักขังตาม
ประมวลกฎหมายอาญา พ.ศ.2506 ซึ่งก็มีการกำหนดลักษณะวิธีการให้การศึกษาและฝึกอบรม และ
สิ่งอำนวยความสะดวก ไว้ใน ข้อ 66 ถึง ข้อ 69 ไปด้วยต่อไปนี้

ข้อ 66 ให้พนักงานเจ้าหน้าที่จัดให้ผู้ต้องกักขัง ได้รับการศึกษาและรับการอบรมตามสมควร

ข้อ 67 การศึกษาอบรมผู้ต้องกักขังนั้น ให้จัดแบ่งดังนี้

- (1) การศึกษาวิชาสามัญ และวิชาชีพ
- (2) การอบรมศาสนา ศีลธรรม จรรยา และหน้าที่พลเมืองดี
- (3) การอนามัยและสุขาภิบาล

ข้อ 68 สถานที่กักขังต้องให้ความสะดวกผู้ต้องกักขังใดประกอบพิธีกรรม และพิธี
สำคัญ ในทางศาสนาตามสมควร

ข้อ 69 บรรดาเครื่องอุปกรณ์ในการศึกษาและอบรม เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ สมุด
หนังสือ นั้น ให้สถานที่กักขังจัดหาให้ แต่ผู้ต้องกักขังจะนำของตนเองมาใช้ก็ได้ เมื่อได้รับ
อนุญาตจากพนักงาน เจ้าหน้าที่

หากเมื่อดูข้อบังคับดังกล่าวข้างต้นนี้ จะสามารถจัดการศึกษาในเรือนจำนั้นอาจแบ่งได้
เป็นหลายประเภท ดังต่อไปนี้¹¹¹

1. การศึกษาสามัญ (Academic Education) ในเรือนจำนั้น จะมีความมุ่งหมายเพื่อให้
ผู้ต้องขังที่มีระดับการศึกษาต่ำมาก เช่น ไม่รู้หนังสือ ได้มีความรู้ในวิชาสามัญขั้นต้น ทำให้ผู้ต้องขัง
มีความเคารพตนเองมากขึ้นเป็นการส่งเสริมสติปัญญาซึ่งจะช่วยในการกลับตัวเป็นคนดี เพราะ

¹¹¹ วัชรารักษ์ อนุกุล, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 34, น. 76-78.

ผู้ต้องขังสามารถเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้ดีขึ้น สามารถค้นคว้าได้เอง และใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์จากการอ่าน รวมทั้งเป็นพื้นฐานรองรับการศึกษาอย่างอื่นต่อไป เช่น อาชีวศึกษา สังคมศึกษา และพื้นฐานการอบรมวิชาชีพด้วย

การศึกษาสามัญนี้ควรจัดหลักสูตรให้เป็นไปตามหลักสูตรการศึกษาทั่วไป แต่วิธีการนั้นควรต้องคำนึงถึงว่า ผู้ที่เรียนนั้นเป็นผู้ใหญ่แล้ว จึงไม่ควรนำวิธีการที่ใช้กับเด็กมาใช้กับผู้ใหญ่ที่กำลังศึกษาวิชาความรู้สามัญขั้นต่ำ ในการศึกษาวิชาสามัญนี้ควรจะกำหนดเป็นชั้นเช่นเดียวกับของกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อให้ผู้ต้องขังสามารถต่อความรู้เดิมที่มีได้ โดยมีการสอบไล่เช่นเดียวกับโรงเรียนธรรมดา และผู้ต้องขังที่สอบไล่ได้ชั้นที่มีประกาศนียบัตร เมื่อจบหลักสูตรชั้นประถมศึกษา มัธยมศึกษา เตรียมอุดมศึกษาก็ควรได้รับประกาศนียบัตรของกระทรวงศึกษาธิการเช่นเดียวกับนักเรียนอื่น ๆ ด้วย เพื่อจะเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ต้องขังเกิดความภาคภูมิใจและนำไปใช้แสดงในการสมัครเข้าทำงานเมื่อเป็นอิสระแล้วได้ด้วย สำหรับครูผู้ทำการสอนนั้นควรใช้ครูที่มีความรู้ความชำนาญในหน้าที่ครูมาทำการสอน

2. อาชีวศึกษา (Vocational Education) หรือการศึกษาสายวิชาชีพ สำหรับผู้ต้องขังเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาก เพราะผู้ต้องขังจะได้เรียนรู้วิชาชีพ เพื่อตนจะได้นำไปใช้ในการประกอบอาชีพของตน ในเมื่อได้รับการปลดปล่อยเป็นอิสระแล้ว มีผู้ต้องขังจำนวนไม่น้อยที่ได้เรียนรู้วิชาชีพในขณะที่ต้องโทษ และเมื่อพ้นโทษไปแล้วได้นำวิชาความรู้นั้นไปประกอบอาชีพและประสบความสำเร็จในชีวิต

อาชีวศึกษาในเรือนจำนี้ควรจัดให้มีมากประเภทที่สุดเท่าที่จะกระทำได้ เพราะจะได้จัดให้ผู้ต้องขังได้สามารถเรียนในทางที่ถนัด หรือเหมาะสมกับนิสัยหรือความสนใจมากที่สุดอันจะทำให้การศึกษาได้ผลดี เพราะการเรียนในสิ่งที่ไม่ชอบหรือด้วยความฝืนใจนั้นยากที่จะให้เกิดผลดีแก่ผู้เรียนได้ แต่การจัดแบ่งชั้นให้มีการเรียนอาชีวศึกษาหลายประเภทนี้เป็นการสิ้นเปลืองงบประมาณ เพราะจำเป็นต้องมีเครื่องมือเครื่องใช้อุปกรณ์ในการสอนการเรียนมาก และต้องมีครูที่มีความรู้ความชำนาญแต่ละสาขาแต่ละกระนั้นก็ยังอาจทำได้โดยจัดวิชาให้อยู่ในแนวเดียวกับอุตสาหกรรมเรือนจำให้มากที่สุด

3. สังคมศึกษา (Social Education) เป็นการศึกษาวิชาต่าง ๆ เพื่อให้ผู้ศึกษาได้เรียนรู้โดยทางอ้อมถึงคุณค่าทางสังคม (Social Value) ด้วยการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ การให้ผู้ต้องขังได้เรียนสังคมศึกษาก็ด้วยความมุ่งหมายต่อไปนี้

1) เพื่อที่จะให้ผู้ต้องขังรับเอาจุดมุ่งหมายและทัศนคติ ซึ่งเป็นแนวเดียวกับจุดมุ่งหมายและทัศนคติของสังคม ซึ่งมีผลในทางที่จะช่วยปรับปรุงสังคมให้ดีขึ้น

2) เพื่อแสดงให้ผู้ต้องขังเห็นว่า การเพิ่มความสนใจในสังคมและมาตรฐานของสังคมที่มีประโยชน์นั้นเป็นสิ่งอันพึงปรารถนา สังคมศึกษาจะต้องชี้ให้เห็นเหตุผลที่ผู้ต้องขังควรแยกตัวจากหมู่คณะที่เป็นปฏิปักษ์ต่อสังคม และหันกลับเข้าร่วมมือกับสังคมแทน และแสดงให้เห็นถึงวิธีการที่จะได้มาซึ่งจุดประสงค์ที่ต้องการด้วยวิถีทางอันสังคมเห็นว่าถูกต้อง

3) เพื่อพัฒนาความคิดเห็นซึ่งทำให้ผู้ต้องขังได้สำนึกอย่างชัดแจ้งถึงความชั่วร้ายของการประกอบอาชญากรรม และผลดีของการดำรงชีพอยู่ด้วยการกระทำอันชอบด้วยกฎหมายภายหลังพ้นโทษแล้ว

4) เพื่อกระตุ้นให้ผู้ต้องขังได้มีความสนใจในทางที่ถูกที่ชอบอันจะทำให้สามารถใช้ชีวิตให้เกิดประโยชน์และความเพลิดเพลินไปพร้อมกัน ซึ่งหมายถึงการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

5) เพื่อกระตุ้นความสนใจของผู้ต้องขังให้พยายามปรับปรุงตนเองให้ดีขึ้น

6) เพื่อให้ผู้ต้องขังได้มีความรู้ ความเข้าใจ และความสามารถที่จะปฏิบัติหน้าที่ของตนในฐานะเป็นพลเมืองที่ดี

วิธีการสอนสังคมศึกษาแก่ผู้ต้องขังอาจเป็นการบรรยาย การอภิปราย การแสดงละครซึ่งมีเนื้อเรื่องและคำพูดให้ผู้ต้องขังเกิดความคิดทางบวก การสนทนา การออกความคิดเห็นแก้ไขปัญหาดังต่าง ๆ อันได้เกิดหรืออาจเกิดขึ้นกับตัวผู้ต้องขัง การแนะนำให้คำปรึกษาหารือ ตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ เช่น งานอดิเรก การบันเทิง การกีฬา ซึ่งแสดงถึงความจำเป็นในอันที่มนุษย์เราต้องพึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ครูหรือผู้นำในกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ควรเป็นนักจิตวิทยาหรือนักสังคมสงเคราะห์ซึ่งมีความเข้าใจในปัญหาเหล่านี้เป็นอย่างดี

4. จริยธรรมศึกษา (Ethics Education) หรือการอบรมทางศีลธรรม (Moral)

เป็นหลักการพัฒนาจิตใจผู้ต้องขัง ควบคู่ไปกับการให้การศึกษาที่เป็นรูปธรรม อาจจะมีการนำหลักการทางศาสนา เป็นแนวทางที่เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้ต้องขังทำให้เกิดความรู้สึก

สำนึกในความรับผิดชอบชั่วดี กลับตัวกลับใจประพาศแต่สิ่งที่ค้างคา เมื่อพ้นโทษไปแล้วก็ไม่กระทำผิดกลับมาต้องโทษซ้ำอีก ซึ่งมีแนวทางการพัฒนาจิตใจผู้ต้องขังไว้¹¹² เช่น การอบรมศีลธรรม การศึกษาธรรมศึกษา การฝึกอบรมจิตภาวนา พระสงฆ์แสดงธรรม การอบรมโดยวิทยากรภายนอก การอบรมในวันสำคัญของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นต้น

ส่วนห้องสมุด (Library) การศึกษามีใช้แต่กระทำในห้องเรียนเท่านั้น ผู้ต้องขังอาจใช้เวลาว่างศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง ทั้งในด้านวิชาสามัญ อาชีวศึกษา และสังคมศึกษา ด้วยการอ่านหนังสือ นอกจากนั้น การอ่านหนังสือยังเป็งานอดิเรกหรือการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ดีกว่าอย่างอื่น ฉะนั้น ห้องสมุดสำหรับเรือนจำในปัจจุบันมิใช่เพียงเป็นสิ่งที่มีความประโยชน์แต่กลายเป็นความจำเป็นด้วย

สาระสำคัญที่จะต้องพิจารณาในเรื่องการศึกษาของผู้ต้องขัง คือ เรื่องของหลักสูตร การศึกษา เรื่องของระยะเวลาต้องโทษที่ควรต้องสัมพันธ์กับหลักสูตร เรื่องของผู้สอนที่เป็นผู้มีวิชาชีพครู อาจารย์ อย่างแท้จริง และสุดท้ายคือ เรื่องของผลลัพธ์ที่จะปรากฏขึ้นในตัวผู้ต้องขัง กรณีจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องการผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญเข้ามาดำเนินการ และต้องอาศัยความร่วมมือจากภายนอกเข้าไปช่วยในการจัดการเรียนการสอนภายในเรือนจำ รวมทั้งการบูรณาการระหว่างองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการให้การศึกษาที่จะช่วยเข้ามามีส่วนในการให้การศึกษาให้เกิดประสิทธิภาพที่ดีด้วย

นอกจากนี้กฎกระทรวงมหาดไทย ออกตามความในมาตรา 58 แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พุทธศักราช 2479 ข้อ 51 นักโทษเด็ดขาดอายุต่ำกว่า 25 ปี ให้คำนึงถึงการศึกษาและการอบรมเป็นพิเศษ ฉะนั้น การศึกษาจึงมีความสำคัญมาก กับนักโทษที่ยังมีอายุน้อย ที่ควรจะมีฐานะพิเศษของนักโทษที่ต้องได้รับการศึกษา ได้รับการสั่งสอน และน่าจะเป็นโอกาสที่จะบรรลुวัตถุประสงค์หรือผลสำเร็จของการศึกษาได้เร็วและบริบูรณ์มากกว่า เมื่อพ้นโทษจะได้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของสังคมได้¹¹³

¹¹² สงวนพงษ์ จันทกลั่น, “รูปแบบและแนวทางที่เหมาะสมในการอบรมศีลธรรมแก่ผู้ต้องขังในเรือนจำในเขต,” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2541), น. 50.

¹¹³ ธาณี วรรณภัทร์, *อั้งแล้ว เชิงอรรถที่ 3*, น. 131.

2.7.5 หลักกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และพระราชบัญญัติการอาชีวศึกษา พ.ศ.2551

ผู้เขียนขอกล่าวเฉพาะข้อกฎหมายบางมาตราในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการนำหลักการไปปรับใช้การบริหารงานด้านการจัดการศึกษาในเรือนจำ เพื่อที่จะนำมาวิเคราะห์และศึกษาปัญหาต่อไป โดยมีหลักกฎหมายที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542¹¹⁴

ส่วนความมุ่งหมายและหลักการ

มาตรา 6 การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

มาตรา 7 ในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิหน้าที่ เสรีภาพ ความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมและของประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปะ

วัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อันเป็นสากล ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

มาตรา 8 การจัดการศึกษาให้ยึดหลักดังนี้

- (1) เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน
- (2) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
- (3) การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง

มาตรา 9 การจัดระบบ โครงสร้าง และกระบวนการจัดการศึกษา ให้ยึดหลักดังนี้

- (1) มีเอกภาพด้านนโยบาย และมีความหลากหลายในการปฏิบัติ
- (2) มีการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
- (3) มีการกำหนดมาตรฐานการศึกษา และจัดระบบประกันคุณภาพการศึกษาทุกระดับและประเภทการศึกษา

¹¹⁴ ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 116/ตอนที่ 74ก/หน้า 1/19 สิงหาคม พ.ศ.2542

(4) มีหลักการส่งเสริมมาตรฐานวิชาชีพครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา และการพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาอย่างต่อเนื่อง

(5) ระดมทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ มาใช้ในการจัดการศึกษา

(6) การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น¹¹⁵

สิทธิและหน้าที่ทางการศึกษา

มาตรา 10 การจัดการศึกษา ต้องจัดให้บุคคลมีสิทธิและโอกาสเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย

การจัดการศึกษาสำหรับบุคคลซึ่งมีความบกพร่องทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ สังคม การสื่อสารและการเรียนรู้ หรือมีร่างกายพิการ หรือทุพพลภาพหรือบุคคลซึ่งไม่สามารถพึ่งตนเองได้หรือไม่มีผู้ดูแลหรือด้อยโอกาส ต้องจัดให้บุคคลดังกล่าวมีสิทธิและโอกาสได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นพิเศษ

การศึกษาสำหรับคนพิการในวรรคสอง ให้จัดตั้งแต่แรกเกิดหรือพบความพิการโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย และให้บุคคลดังกล่าวมีสิทธิได้รับสิ่งอำนวยความสะดวก สื่อ บริการ และความช่วยเหลืออื่นใดทางการศึกษา ตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

การจัดการศึกษาสำหรับบุคคลซึ่งมีความสามารถพิเศษ ต้องจัดด้วยรูปแบบที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงความสามารถของบุคคลนั้น

มาตรา 12 นอกเหนือจากรัฐ เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้บุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น มีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้งนี้ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา 14 บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ซึ่งสนับสนุนหรือจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีสิทธิได้รับสิทธิประโยชน์ตามควรแก่กรณี ดังต่อไปนี้

(1) การสนับสนุนจากรัฐให้มีความรู้ความสามารถในการอบรมเลี้ยงดูบุคคลซึ่งอยู่ในความดูแลรับผิดชอบ

(2) เงินอุดหนุนจากรัฐสำหรับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานตามที่กฎหมายกำหนด

¹¹⁵ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 หมวด 1 บททั่วไป ความมุ่งหมายและหลักการ

(3) การลดหย่อนหรือยกเว้นภาษีสำหรับค่าใช้จ่ายการศึกษาตามที่กฎหมายกำหนด¹¹⁶

ระบบการศึกษา

มาตรา 15 การจัดการศึกษามีสามรูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

(1) การศึกษาในระบบ เป็นการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน

(2) การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

(3) การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อ หรือแหล่งความรู้อื่น ๆ สถานศึกษาอาจจัดการศึกษาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งหรือทั้งสามรูปแบบก็ได้

ให้มีการเทียบโอนผลการเรียนที่ผู้เรียนสะสมไว้ในระหว่างรูปแบบเดียวกันหรือต่างรูปแบบได้ไม่ว่าจะเป็นผลการเรียนจากสถานศึกษาเดียวกันหรือไม่ก็ตาม รวมทั้งจากการเรียนนอกระบบ ตามอัธยาศัย การฝึกอาชีพ หรือจากประสบการณ์การทำงาน

มาตรา 16 การศึกษาในระบบมีสองระดับ คือ การศึกษาขั้นพื้นฐาน และการศึกษาระดับอุดมศึกษา

การศึกษาขั้นพื้นฐานประกอบด้วย การศึกษาซึ่งจัดไม่น้อยกว่าสิบสองปีก่อนระดับอุดมศึกษา การแบ่งระดับและประเภทของการศึกษาขั้นพื้นฐาน ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

การศึกษาระดับอุดมศึกษาแบ่งเป็นสองระดับ คือ ระดับต่ำกว่าปริญญา และระดับปริญญา

การแบ่งระดับหรือการเทียบระดับการศึกษานอกระบบหรือการศึกษาตามอัธยาศัย ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

¹¹⁶ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 หมวด 2 สิทธิและหน้าที่ทางการศึกษา

มาตรา 18 การจัดการศึกษาปฐมวัยและการศึกษาขั้นพื้นฐานให้จัดในสถานศึกษาดังต่อไปนี้

(1) สถานพัฒนาเด็กปฐมวัย ได้แก่ ศูนย์เด็กเล็ก ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนเกณฑ์ของสถาบันศาสนา ศูนย์บริการช่วยเหลือระยะแรกเริ่มของเด็กพิการและเด็กซึ่งมีความต้องการพิเศษ หรือสถานพัฒนาเด็กปฐมวัยที่เรียกชื่ออย่างอื่น

(2) โรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนของรัฐ โรงเรียนเอกชน และโรงเรียนที่สังกัดสถาบันพุทธศาสนาหรือศาสนาอื่น

(3) ศูนย์การเรียนรู้ ได้แก่ สถานที่เรียนที่หน่วยงานจัดการศึกษานอกโรงเรียน บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ โรงพยาบาล สถาบันทางการแพทย์ สถานสงเคราะห์ และสถาบันสังคมอื่นเป็นผู้จัด

มาตรา 19 การจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาให้จัดในมหาวิทยาลัย สถาบัน วิทยาลัย หรือหน่วยงานที่เรียกชื่ออย่างอื่น ทั้งนี้ ให้เป็นไปตามกฎหมายเกี่ยวกับสถานศึกษาระดับอุดมศึกษากฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งสถานศึกษานั้น ๆ และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

มาตรา 20 การจัดการอาชีวศึกษา การฝึกอบรมวิชาชีพ ให้จัดในสถานศึกษาของรัฐ สถานศึกษาของเอกชน สถานประกอบการ หรือโดยความร่วมมือระหว่างสถานศึกษากับสถานประกอบการ ทั้งนี้ ให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการอาชีวศึกษาและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

มาตรา 21 กระทรวง ทบวง กรม รัฐวิสาหกิจ และหน่วยงานอื่นของรัฐ อาจจัดการศึกษาเฉพาะทางตามความต้องการและความชำนาญของหน่วยงานนั้นได้ โดยคำนึงถึงนโยบายและมาตรฐานการศึกษาของชาติ ทั้งนี้ ตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวง¹¹⁷

แนวการจัดการศึกษา

มาตรา 22 การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ

มาตรา 23 การจัดการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาในเรื่องต่อไปนี้

¹¹⁷ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 หมวด 3 ระบบการศึกษา

(1) ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสังคมไทยและระบบการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

(2) ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน

(3) ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา

(4) ความรู้ และทักษะด้านคณิตศาสตร์ และด้านภาษา เน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง

(5) ความรู้ และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

มาตรา 24 การจัดกระบวนการเรียนรู้ ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดำเนินการดังต่อไปนี้

(1) จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล

(2) ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา

(3) จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง

(4) จัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา

(5) ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียนการสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่าง ๆ

(6) จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดา มารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ

มาตรา 25 รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์การศึกษาและนันทนาการ แหล่งข้อมูล และแหล่งการเรียนรู้ อื่นอย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ

มาตรา 26 ให้สถานศึกษาจัดการประเมินผู้เรียนโดยพิจารณาจากพัฒนาการของผู้เรียน ความประพฤติ การสังเกตพฤติกรรมการเรียน การร่วมกิจกรรมและการทดสอบควบคู่ไปใน กระบวนการเรียนการสอนตามความเหมาะสมของแต่ละระดับและรูปแบบการศึกษา

ให้สถานศึกษาใช้วิธีการที่หลากหลายในการจัดสรรโอกาสการเข้าศึกษาต่อ และให้นำ ผลการประเมินผู้เรียนตามวรรคหนึ่งมาใช้ประกอบการพิจารณาด้วย

มาตรา 27 ให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดหลักสูตรแกนกลางการศึกษา ขั้นพื้นฐานเพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อ

ให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรตามวัตถุประสงค์ในวรรค หนึ่งในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึง ประสงค์เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ

มาตรา 28 หลักสูตรการศึกษาระดับต่าง ๆ รวมทั้งหลักสูตรการศึกษาสำหรับบุคคลตาม มาตรา 10 วรรคสอง วรรคสาม และวรรคสี่ ต้องมีลักษณะหลากหลาย ทั้งนี้ ให้จัดตามความ เหมาะสมของแต่ละระดับโดยมุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลให้เหมาะสมแก่วัยและศักยภาพ

สาระของหลักสูตร ทั้งที่เป็นวิชาการ และวิชาชีพ ต้องมุ่งพัฒนาคนให้มีความสมดุล ทั้ง ด้านความรู้ ความคิด ความสามารถ ความดีงาม และความรับผิดชอบต่อสังคม

สำหรับหลักสูตรการศึกษาระดับอุดมศึกษา นอกจากคุณลักษณะในวรรคหนึ่ง และ วรรคสองแล้วยังมีความมุ่งหมายเฉพาะที่จะพัฒนาวิชาการ วิชาชีพชั้นสูงและการค้นคว้า วิจัย เพื่อ พัฒนาองค์ความรู้และพัฒนาสังคม

มาตรา 29 ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และ สถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญา และวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหา วิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนา ระหว่างชุมชน

มาตรา 30 ให้สถานศึกษาพัฒนากระบวนการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ รวมทั้ง การส่งเสริมให้ผู้สอนสามารถวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียนในแต่ละระดับ การศึกษา¹¹⁸

¹¹⁸ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 หมวด 4 แนวการจัดการศึกษา

การบริหารและการจัดการศึกษา ส่วนที่ 1 การบริหารและการจัดการศึกษาของรัฐ

มาตรา 31 กระทรวงมีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการส่งเสริม และกำกับดูแลการศึกษาทุกระดับและทุกประเภท กำหนดนโยบาย แผน และมาตรฐานการศึกษา สนับสนุนทรัพยากรเพื่อการศึกษา ส่งเสริมและประสานงานการศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม และการกีฬาเพื่อการศึกษา รวมทั้งการติดตามตรวจสอบ และประเมินผลการจัดการศึกษาและราชการอื่นตามที่มีกฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกระทรวงหรือส่วนราชการที่สังกัดกระทรวง¹¹⁹

มาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา

มาตรา 47 ให้มีระบบการประกันคุณภาพการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาทุกระดับ ประกอบด้วย ระบบการประกันคุณภาพภายใน และระบบการประกันคุณภาพภายนอก

ระบบ หลักเกณฑ์ และวิธีการประกันคุณภาพการศึกษา ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง¹²⁰

ครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา

มาตรา 52 ให้กระทรวงส่งเสริมให้มีระบบ กระบวนการผลิต การพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาให้มีคุณภาพและมาตรฐานที่เหมาะสมกับการเป็นวิชาชีพชั้นสูง โดยกำกับและประสานให้สถาบันที่ทำหน้าที่ผลิตและพัฒนาครู คณาจารย์ รวมทั้งบุคลากรทางการศึกษาให้มีความพร้อมและมีความเข้มแข็งในการเตรียมบุคลากรใหม่และการพัฒนาบุคลากรประจำการอย่างต่อเนื่อง

รัฐพึงจัดสรรงบประมาณและจัดตั้งกองทุนพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาอย่างเพียงพอ¹²¹

พระราชบัญญัติการอาชีวศึกษา พ.ศ.2551

การจัดการอาชีวศึกษาและการฝึกอบรมวิชาชีพต้องมีการจัดการศึกษาในด้านวิชาชีพเพื่อผลิตและมุ่งพัฒนากำลังคนในด้านวิชาชีพพระคัมภีร์ฝีมือ ในระดับเทคนิคและระดับเทคโนโลยี ซึ่งการจัดการนั้นจะต้องพิจารณาหลักจากข้อกฎหมาย ดังต่อไปนี้

¹¹⁹ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 หมวด 5 การบริหารและการจัดการศึกษา ส่วนที่ 1 การบริหารและการจัดการศึกษาของรัฐ, มาตรา 31 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545

¹²⁰ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 หมวด 6 มาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา

¹²¹ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 หมวด 7 ครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา

มาตรา 6 การจัดการอาชีวศึกษาและการฝึกอบรมวิชาชีพต้องเป็นการจัดการศึกษาในด้านวิชาชีพ ที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและแผนการศึกษาแห่งชาติ เพื่อผลิตและพัฒนากำลังคนในด้านวิชาชีพระดับฝีมือ ระดับเทคนิคและระดับเทคโนโลยี รวมทั้งเป็นการยกระดับการศึกษาวิชาชีพให้สูงขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน โดยนำความรู้ในทางทฤษฎีอันเป็นสากลและภูมิปัญญาไทยมาพัฒนาผู้รับการศึกษาให้มีความรู้ความสามารถในทางปฏิบัติและมีสมรรถนะจนสามารถนำไปประกอบอาชีพในลักษณะผู้ปฏิบัติหรือประกอบอาชีพโดยอิสระได้

มาตรา 8 การจัดการอาชีวศึกษาและการฝึกอบรมวิชาชีพให้จัดได้โดยรูปแบบดังต่อไปนี้

(1) การศึกษาในระบบ เป็นการจัดการศึกษาวิชาชีพที่เน้นการศึกษาในสถานศึกษาอาชีวศึกษาหรือสถาบันเป็นหลัก โดยมีการกำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลา การวัดและการประเมินผลที่เป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน

(2) การศึกษานอกระบบ เป็นการจัดการศึกษาวิชาชีพที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการศึกษา ระยะเวลา การวัดและการประเมินผลที่เป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

(3) การศึกษาระบบทวิภาคี เป็นการจัดการศึกษาวิชาชีพที่เกิดจากข้อตกลงระหว่างสถานศึกษาอาชีวศึกษาหรือสถาบันกับสถานประกอบการ รัฐวิสาหกิจ หรือหน่วยงานของรัฐ ในเรื่องการจัดหลักสูตร การเรียนการสอน การวัดและการประเมินผล โดยผู้เรียนใช้เวลาส่วนหนึ่งในสถานศึกษาอาชีวศึกษาหรือสถาบัน และเรียนภาคปฏิบัติในสถานประกอบการ รัฐวิสาหกิจหรือหน่วยงานของรัฐ

เพื่อประโยชน์ในการผลิตและพัฒนากำลังคน สถานศึกษาอาชีวศึกษาหรือสถาบันสามารถจัดการศึกษาตามวรรคหนึ่งในหลายรูปแบบรวมกันก็ได้ ทั้งนี้ สถานศึกษาอาชีวศึกษาหรือสถาบันนั้นต้องมุ่งเน้นการจัดการศึกษาระบบทวิภาคีเป็นสำคัญ

มาตรา 9 การจัดการอาชีวศึกษาและการฝึกอบรมวิชาชีพตามมาตรา 6 มาตรา 7 และมาตรา 8 ให้จัดตามหลักสูตรที่คณะกรรมการการอาชีวศึกษากำหนด ดังต่อไปนี้

- (1) ประกาศนียบัตรวิชาชีพ
- (2) ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง
- (3) ปริญญาตรีสายเทคโนโลยีหรือสายปฏิบัติการ

คณะกรรมการการอาชีวศึกษาอาจกำหนดหลักสูตรที่จัดขึ้นเพื่อความรู้ หรือทักษะในการประกอบอาชีพหรือการศึกษาต่อ ซึ่งจัดขึ้นเป็นโครงการหรือสำหรับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะได้

มาตรา 10 เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามมาตรา 6 การจัดการอาชีวศึกษาและการฝึกอบรมวิชาชีพต้องคำนึงถึง

(1) การมีเอกภาพด้านนโยบายและมีความหลากหลายในทางปฏิบัติโดยมีการกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปสู่สถานศึกษาอาชีวศึกษาและสถาบัน

(2) การศึกษาในด้านวิชาชีพสำหรับประชาชนวัยเรียนและวัยทำงานตามความถนัดและความสนใจอย่างทั่วถึงและต่อเนื่องจนถึงระดับปริญญาตรี

(3) การมีส่วนร่วมของชุมชน สังคม และสถานประกอบการในการกำหนดนโยบายการผลิตและพัฒนากำลังคน รวมทั้งการกำหนดมาตรฐานการศึกษา

(4) การศึกษาที่มีความยืดหยุ่น หลากหลาย และมีระบบเทียบโอนผลการเรียนและระบบเทียบประสบการณ์การทำงานของบุคคลเพื่อเข้ารับการศึกษาและการฝึกอบรมวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง

(5) การมีระบบจูงใจให้สถานประกอบการมีส่วนร่วมในการจัดการอาชีวศึกษาและการฝึกอบรมวิชาชีพ

(6) การระดมทรัพยากรทั้งจากภาครัฐและเอกชนในการจัดการอาชีวศึกษาและการฝึกอบรมวิชาชีพ โดยคำนึงถึงการประสานประโยชน์อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม

(7) การมีระบบการพัฒนาครูและคณาจารย์ของการอาชีวศึกษาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี¹²²

สำหรับทางด้านบุคลากรผู้ให้ความรู้และทักษะด้านวิชาชีพนั้น สามารถพิจารณาจากมาตรา 55¹²³ โดยจะต้องมีคุณสมบัติ ดังต่อไปนี้

1. เป็นผู้สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษาและผ่านการศึกษาหรือฝึกอบรมวิชาการศึกษาด้านอาชีพ

2. เป็นผู้ชำนาญการด้านอาชีพโดยสำเร็จการศึกษาวิชาชีพไม่ต่ำกว่าระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ หรือผ่านการทดสอบมาตรฐานฝีมือแรงงานแห่งชาติ หรือมาตรฐานอื่นตามที่คณะกรรมการการอาชีวศึกษากำหนด

¹²² พระราชบัญญัติการอาชีวศึกษา พ.ศ.2551 หมวด 1 บททั่วไป

¹²³ พระราชบัญญัติการอาชีวศึกษา พ.ศ.2551 หมวด 4 ความร่วมมือในการจัดการอาชีวศึกษาและการฝึกอบรมวิชาชีพ

3. เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านอาชีพเฉพาะสาขาซึ่งสำเร็จการศึกษาวิชาชีพไม่ต่ำกว่า ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพที่มีประสบการณ์ในสาขาอาชีพนั้นไม่น้อยกว่าห้าปี หรือสำเร็จการศึกษาวิชาชีพระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงที่มีประสบการณ์ ในสาขาอาชีพนั้นไม่น้อยกว่าสามปี หรือผู้ผ่านการทดสอบมาตรฐานฝีมือแรงงานแห่งชาติและมีประสบการณ์ในการทำงานใน สาขาอาชีพนั้นไม่น้อยกว่าห้าปี

4. เป็นผู้ที่มีประสบการณ์และประสบความสำเร็จในอาชีพเฉพาะสาขา มีผลงานเป็นที่ยอมรับในสังคมและท้องถิ่น และสามารถถ่ายทอดความรู้ได้¹²⁴

2.7.6 หลักการเกี่ยวกับการให้การศึกษาและฝึกอบรมตามร่างพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ.

ร่างพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ที่จะมีการปฏิรูปกฎหมายเกี่ยวกับการดำเนินงานของราชทัณฑ์นั้น กำลังถูกยกร่างโดยมีการนำมาตรฐานและข้อกำหนดตามข้อตกลงระหว่างประเทศ เป็นสาระสำคัญ มีการปรับปรุงตามมาตรฐานขององค์การสหประชาชาติ โดยเฉพาะข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง ซึ่งส่งผลให้มีการปรับโฉมระบบราชทัณฑ์ของประเทศไทยใหม่ทั้งหมด สำหรับในส่วนที่เกี่ยวกับการศึกษาและอบรมนั้น มีสาระสำคัญดังนี้¹²⁵

1) เรือนจำต้องจัดให้ผู้ต้องขังได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติ โดยต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับหลักสูตรการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ และต้องมีการฝึกอบรมด้านคุณธรรมและจริยธรรม และฝึกอบรมเพื่อเพิ่มโอกาสการจ้างงาน ซึ่งส่วนนี้ผู้เชี่ยวชาญด้านงานราชทัณฑ์ของต่างประเทศมีความเห็นว่า การศึกษาเป็นสิทธิของผู้ต้องขังพึงได้รับตามรัฐธรรมนูญแล้ว แต่ตามหลักสากลยังต้องมีการกำหนดไว้ในกฎหมายราชทัณฑ์ด้วย

2) ด้านค่าใช้จ่ายในการศึกษาขั้นพื้นฐานและการฝึกอบรมให้แก่ผู้ต้องขัง รวมทั้งต้องจัดหาบรรดาเครื่องอุปกรณ์ในการศึกษาขั้นพื้นฐานและการอบรมให้แก่ผู้ต้องขัง เว้นแต่ผู้ต้องขังจะนำของตนเองมาใช้และได้รับอนุญาตจากเรือนจำ ในกรณีที่ผู้ต้องขังต้องศึกษาชั้นสูงกว่านี้ ผู้ต้องขังเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการศึกษาดังกล่าวเอง แต่เรือนจำสามารถอำนวยความสะดวกได้ตามสมควร

3) เพื่อประโยชน์ในการควบคุม แก้ไข บำบัด ฟื้นฟู และพัฒนาพฤตินิสัยผู้ต้องขังให้กลับตนเป็นคนดี และการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยตัวผู้ต้องขัง ต้องมีระบบการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง การแยกคุมขัง มีระบบการจัดชั้นหรือระบบการจัดกลุ่มผู้ต้องขัง โดยคำนึงถึงประเภทหรือชั้นของเรือนจำที่ได้จำแนกไว้ ตามความเหมาะสมกับผู้ต้องขังแต่ละประเภท การควบคุม แก้ไข

¹²⁴ พระราชบัญญัติการอาชีวศึกษา พ.ศ.2551 มาตรา 55.

¹²⁵ หลักการและเหตุผลประกอบร่างพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. ของคณะกรรมการร่างพระราชบัญญัติราชทัณฑ์

บำบัด พื้นฟู และพัฒนาพหุติสัยผู้ต้องขัง ทั้งนี้เพื่อการพัฒนาพหุติสัยผู้ต้องขัง โดยให้ผู้ต้องขังได้รับการศึกษา การอบรมทั้งทางด้านคุณธรรมและจริยธรรม การทำงาน และการฝึกวิชาชีพ การปฏิบัติศาสนกิจ การเรียนรู้วัฒนธรรมอันดีงาม กิจกรรมสันทนาการ กีฬา รวมทั้งจะต้องมีโอกาสดำเนินการติดต่อกับครอบครัว ญาติมิตร ซึ่งล้วนแต่ทางหน่วยงานราชทัณฑ์ต้องวางแผนการพัฒนาพหุติสัยผู้ต้องขังรายบุคคล

4) เปิดโอกาสให้องค์กรเอกชนมีบทบาทมากขึ้น เพื่อภารกิจในการแก้ไข บำบัด พื้นฟู และพัฒนาพหุติสัยผู้ต้องขัง เพื่อสามารถกลับตนเป็นคนดีสู่สังคมได้

5) มีการจำแนกประเภทหรือชั้นของเรือนจำ โดยเฉพาะการคำนึงถึงความประสงค์ในการพัฒนาพหุติสัยของผู้ต้องขัง เพศ สถานะของผู้ต้องขัง ความมั่นคงของเรือนจำ และลักษณะเฉพาะของเรือนจำ เพื่อประโยชน์ในการอบรม พัฒนาพหุติสัย และควบคุมผู้ต้องขัง ได้ตามความเหมาะสมกับผู้ต้องขังแต่ละประเภท

6) มีมาตรการกำหนดอาณาเขตในสถานที่อื่นที่มีใช้เรือนจำให้เป็นสถานที่คุมขัง เพื่อดำเนินภารกิจของกรมราชทัณฑ์ ทั้งนี้ต้องเป็นไปตามกฎหมายที่กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไข